

המדורים

- ממאורות הפרשה
- מן המדרש
- ד' אמות של הלכה
- ישימוחו במלכותך שומרי שבת
- ימי הרחמים
- חיזוקה של תורה
- זכרון לצדיקים
- רבי רפאל מיוחס
- רבי שמעון אבסי
- רבי אליהו יוסף הכהן דושניצר (פרק 2)

מאורות השבת

שע"י המכון התורני ירושלים

כי תצא - תשפ"ד | גליון 130 | עורך ראשי: הרב נעם יעקובי שליט"א

לעילוי נשמת
שמואל גואלי בן מרים
(11 חודש לפטירתו)
שקיבל יסורים באמונה
והיה גבאי מסור ונאמן של בית
הכנסת בשכונת מקור חיים
ת.נ.צ.ב.ה.

ממאורות הפרשה

הלקחים מפרשת בן סורר ומורה

נגדל בן סורר ומורה בביתנו - עלינו לחנך את הילדים לשאיפות רוחניות בלבד, ואפילו בקטנותם לא לפתח בהם שאיפות גשמיות, אלא רצון עז לרוחניות צרופה בלבד!

את החינוך הזה עלינו להתחיל בגיל צעיר, עוד בטרם הגיעו הילדים למצוות, שכן כפי שלמדנו בן סורר ומורה יכול להתדרדר עד שאל תחתית עוד בטרם מלאו לו שלוש עשרה שנים... אם מבקשים אנו להצליח בחינוך ילדינו, עלינו להקדיש לשם כך את המאמצים הנחוצים בזמן, בקטנותם, בטרם יהיה מאוחר וכבר לא ניתן יהיה לתקן...

(מקדש הלוי - הגאון רבי יוסף, צבי הלוי דינר זצ"ל)

*

בן סורר ומורה אינו חייב עד שיגנובו ויאכל תרטימר בשר וישתה חצי לוג יין... ובן סורר ומורה נהרג על שם סופו. הגיעה תורה לסוף דעתו, סוף שמכלה ממון אביו ומבקש לימודו ואינו מוצא, ועומד בפרשת דרכים ומלסטם הבריות, אמרה תורה, ימות זכאי ואל ימות חייב' (רש"י).

בן סורר ומורה הוא עדיין בבחינת "זכאי". הבעיה אצלו אינה עבירות, אלא שהוא פנה אל התענוגות, והגיעה תורה לסוף דעתו, מה תהיה אחריתו.

גם אנו התרגלנו שניקר ההתמודדות שלנו היא עם העבירות, אך באמת הסוגיא העיקרית עמה עלינו להתמודד היא נקודת הבחירה של התענוגים, הפניה אל ה' יתברך, בבחינת "להתענג על ה'". העולם המודרני בו אנו חיים פתח בפנינו ים של תענוגים. המשחקים, המחשבים וכו'. דברים אלו, אשר לכאורה אינם מזיקים, מהווים סכנה איומה לכלל ישראל.

סכנה זו דומה בחומרתה לזו שהציבה ה"השכלה" והרפורמה בפני עם ישראל לפני כמאתיים שנה. גם אז ההשכלה התחילה בדברים קטנים לכאורה. הדפיסו ספרים - לא פסולים, סתם דברי הבל, וילדי ישראל קראו בהם. אפילו המשכילים עצמם לא התחילו בכפירה בשלב הראשון, רק בשלב השני. זה התחיל כרגיל, כנקודה קטנה, אך היתה פניה דקה הצידה.

היו מגדולי ישראל שמחמת דקות הפניה של ההשכלה בראשיתה לא שמו לב אליה כלל, אבל הפניה היתה קיימת, והיה זה רק ענין של זמן עד שהקב"ה הביא את סילוק הרקבון, החורבן וההרס שהמיטה ההשכלה על עם ישראל. היה צורך למחוק את הכל ע"י השואה האיומה ולהתחיל לבנות הכל מחדש.

מו"ח הגאון רבי מרדכי מן זצ"ל סיפר שבעירו היו בסך הכל שני בחורי ישיבה. כאשר הוא היה מגיע הביתה לפסח, הוא פחד לצאת לרחובות. היתה זו בושה להיות בחור ישיבה. זו היתה התוצאה של הפניה הדקה שעשו בראשית ימי ה"השכלה".

וכאז כן היום, ישנה איזושהי פניה או פזילה החוצה, וזוהי סכנה איומה לעם ישראל. יש לדעת שהסכנה אינה טמונה אך

"כִּי יִהְיֶה לְאִישׁ בֶּן סוֹרֵר וּמוֹרֵה אֵינָנו שֹׁמֵעַ בְּקוֹל אָבִיו וּבְקוֹל אִמּוֹ וַיִּסְרוּ אוֹתוֹ וְלֹא יִשְׁמַע אֲלֵיהֶם" (דברים כא, יח).

הנה מוצאים אנו בדברי הגמרא (סנהדרין עא, א), שיטה על פיה בן סורר ומורה לא היה מעולם ואף אינו עתיד להיות, שכן אין זה יתכן במציאות שיתקיימו כל התנאים הנדרשים בכדי להורגו, כגון שיהיו אביו ואמו דומים זה לזה במראה, בקול ובקומה. הגמרא מבארת שם, כי לשיטה זו לא נכתבה פרשת בן סורר ומורה אלא בכדי שנדרשנה ונקבל שחר.

וצריך ביאור, מה טעם יש בכתיבת פרשה שלמה מיותרת, שאינה נחוצה ואינה עתידה לבוא לידי שימוש, וזאת רק בכדי ליתן שחר טוב לעוסקים בה? הלא באותו הזמן שבו עוסק אדם בבירור פרשה זו, יכול הוא לעסוק בפרשיות אחרות שבתורה, שהרי התורה רחבה היא מני ים ועמוקה מארץ מידה!

ונראה לומר, שבודאי יתכן הדבר, וסביר להניח שכבר היה מעולם, בן שהוא בבחינת 'בן סורר ומורה'. בודאי ישנם ילדים העונים להגדרה זו, ויכולים אף להיות בעתיד ילדים מעין אלו. הן אמנם, כפי שאמרו חז"ל, לא ניתן יהיה להרוג את הבנים הללו - באשר לא יתקיימו בהם התנאים הנחוצים לשם כך, אולם מכל מקום חייבים אנו ללמוד על מציאות חינוכית כושלת מעין זו, מציאות חינוכית אשר צריכה להוות בעבורנו מעין תמרור אזהרה אשר יעמוד לנגד עינינו, ויגרור לנו לעשות את הנדרש בכדי שלא להגיע למצב עגום מעין זה!

כלומר, כאשר הגמרא מלמדת כי פרשת בן סורר ומורה לא נכתבה אלא בכדי לדורשה ולקבל שחר - אין כוונתה לומר כי מיותרת היא חלילה, אלא לומר שעל ידי התבוננות ודרישה וחקירה בפרשת בן סורר ומורה נוכל לקבל 'שחר' בדמות חינוך טוב יותר ונכון יותר שנעניק לילדינו, חינוך אשר יאפשר לנו לרוות מהם רוב נחת יהודית אמיתית, ולא חלילה להיפך!

ואמנם, אם נתבונן, נוכל למצוא בפרשה זו יסוד חשוב ביותר, המלמד אותנו מהו שורש הרע העלול להביא את הילדים עד לדיוטא התחתונה, מהו אותו שורש פורה ראש ולענה אשר צריכים אנו לשרשו ולעוקרו בטרם יהיה מאוחר מדי.

שכן במה מתחילה התדרדרותו של הבן הסורר והמורה?

ובכן, התורה מלמדת ואומרת (דברים כא, ט) "וְאָמְרוּ אֶל זְקֵנֵי עִירוֹ בְּנֵנוּ זֶה סוֹרֵר וּמוֹרֵה אֵינָנו שֹׁמֵעַ בְּקוֹלֵנוּ וְזוֹלָל וְסָבָא" כלומר, שורש רעתו של הבן הסורר והמורה הינו בכך שהוא זולל וסובא, והיינו שנמשך אחר תאוותיו מבלי מעצור עד אשר הגיע לדיוטא התחתונה! מאחר וכל הווייתו שקועה היתה בגשמיות, ממילא נמנע ממנו להתפתח ברוחניות, והתוצאות היו עגומות...

ומכאן עלינו ללמוד מוסר חשוב, ולזכור את המסר היטב: אם מבקשים אנו לראות נחת מילדינו, ולא להגיע למצב בו חלילה וחס

ורק בסרטים או במשחקי מחשב. הסכנה קיימת גם בתענוגים פשוטים, נקיים לחלוטין. כי הנושא אינו האם הדבר מותר או אסור, אלא לאן פונים, להיכן מופנה המבט. יש למצוא את כל ה"געשמאק" בתורה עצמה, שהתורה תהיה כל האדם. ואם יש צורך בהנאה גשמית, הרי יש לנו את שבת קודש ואת הימים

טובים. לדאבון לב, הנושא המרכזי והמטרה היחידה המעסיקים את עולמם של רבים מאתנו הם הרדיפות אחר ההנאות. רבים מאתנו נסחפים בחיפוש נקודות של תענוג. אבל באמת הפניה של היהודי צריכה להיות אך ורק לקב"ה. (תפארת שמשון - רבי שמשון דוד פינקוס)

"כִּי תֵצֵא לְמִלְחָמָה עַל אוֹיְבֶיךָ וַנִּתְּנוּ ה' אֱלֹהֶיךָ בְיָדְךָ" (דברים כא, ט).

נצחון המלחמה תלוי באם ישראל מנוקים מעון שפיכות דמים הפרשה הקודמת מסיימת "וְאֵתָה תִּבְעַר הַדָּם הַנָּקִי מִקְרָבְךָ כִּי תַעֲשֶׂה הַיָּשָׁר בְּעֵינֶי ה'" (שם פסוק ט), וכבר אמרו חז"ל (יבמות ד, א) כי במשנה תורה לדברי הכל דרשינן סמוכים. ואפשר לפרש כמו שכתב בספר "זרע ברך", דבירושלמי פ"ב דשבת איתא דבני ישראל כשהיו צריכים לצאת למלחמה, היו בית דין של מעלה מעיינים בדינם אם ראויים לנצח המלחמה או להנצח ח"ו, כמו שכתוב "אֵין הַמֶּלֶךְ נוֹשֵׁעַ בְּרַב חֵיל" כו' (תהלים לג, טז), "שִׁקְר הַסּוֹס לְתַשׁוּעָה" כו' (תהלים לג, יז), "הֲנִיחָ עֵין ה' אֶל יִרְאִיו" (תהלים לג, יח). ויען שהקב"ה דן את הפרט והכלל מדה כנגד מדה, לכן אם בני ישראל בעצמם היו מנוקים מעון שפיכות דמים היו ראויים לנצח השונא, ואם לא היו נקיים משפיכות דמים, אז הדם הנקי ששפכו עולה ומקטרג עליהם בשעת הסכנה והיו מנוצחים. וכמו שמצינו באחאב כאשר שפך את דם נבות היזרעאלי בחנם, ורצה אח"כ ללכת למלחמה ברמות גלעד, אמר לו מיכיהו הנביא (מ"א כ"ב) "רְאִיתִי אֶת ה' יֹשֵׁב עַל כֶּסֶא וְכָל צְבָא הַשָּׁמַיִם עִמָּד עָלָיו מִימִינוֹ וּמִשְׁמָאלוֹ", אלו מיימינים לזכות ואלו משמאילים לחוב, ודנים את ישראל אם ינצחו, ונתעורר תיכף רוחו של נבות לקטרג על אחאב ששפך דם נקי ונגמר דינו כי דמו יִשְׁפָּף במלחמה עד כי הכלבים ילקקו את דמו (עיין סנהדרין ק"ב).

לכן רמזה כאן תורתנו הקדושה, "ואתה תבער הדם הנקי מקרבך", שלא יִשְׁפָּף דם נקי בקרבך, ואז "כי תצא למלחמה על אויביך ונתנו ה' אלקיך בידך", כי תנצח אותם. (כרם הצבי - רבי צבי הירש פרבר)

הקב"ה מציל מן היצר רק את מי שנלחם בו בכל כוחו הפרשה הקודמת מסיימת במילים "כִּי תַעֲשֶׂה הַיָּשָׁר בְּעֵינֶי ה'" (דברים כא, ט) ומיד נסמך לזה "כִּי תֵצֵא לְמִלְחָמָה עַל אוֹיְבֶיךָ וַנִּתְּנוּ ה' אֱלֹהֶיךָ בְיָדְךָ וְשָׁבִיתָ שְׁבוֹיוֹ". כתב בספר "קול שמואל" (לרבי שמואל קונפורטי) לפרש את סמיכות הפסוקים, על פי מה שאמרו חז"ל (יומא לה, ב) 'עני ועשיר ורשע באין לדין [לפני בית דין של מעלה]. לעני אומרים לו, מפני מה לא עסקת בתורה? אם אומר, עני הייתי וטרוד במזונותי, אומרים לו, כלום עני הייתי יותר מהלל?! אמרו עליו על הלל הזקן, שבכל יום ויום היה עושה ומשתכר בטרעפיק, חציו היה נותן לשומר בית המדרש, וחציו - לפרנסתו ולפרנסת אנשי ביתו... עשיר אומרים לו, מפני מה לא עסקת בתורה? אם אומר עשיר הייתי וטרוד הייתי בנכסי, אומרים לו, כלום עשיר הייתי

יותר מרבי אלעזר?! אמרו עליו על רבי אלעזר בן חרסום, שהניח לו אביו אלף עיירות ביבשה וכנגדן אלף ספינות בים, ובכל יום ויום נוטל נאד של קמח על כתיפו ומהלך מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה... רשע אומרים לו, מפני מה לא עסקת בתורה? אם אמר נאה הייתי וטרוד ביצרי, אומרים לו, כלום נאה היית מיוסף?! אמרו עליו על יוסף הצדיק, בכל יום ויום היתה אשת פוטיפר משדלתו בדברים... ונתנה לו אלף ככרי כסף לשמוע אליה לשכב אצלה להיות עמה, ולא רצה לשמוע אליה... נמצא, הלל מחייב את העניים, רבי אלעזר בן חרסום מחייב את העשירים. יוסף מחייב את הרשעים'.

ויש להקשות, כיצד מחייב יוסף את הנאים ביופים, הרי על הפסוק (בראשית לט, יא) "וַיְהִי כִּהְיוֹם הַזֶּה וַיָּבֵא הַבַּיְתָה לְעֵשׂוֹת מְלֶאכֶתוֹ" אמרו רבותינו (סוטה לו, ב) 'רב ושמואל, חד אמר לעשות מלאכתו ממש וחד אמר לעשות צרכיו [עמה] נכנס, אלא שבאותה שעה באה דמות דיוקנו של אביו ונראתה לו בחלון ופירש', ואם כן, לכאורה יכולים הרשעים לטעון ולומר, שאילו גם להם היתה באה ונראית צורה של אדם צדיק, היו פורשים גם הם מן העבירה, וכיצד אמרו בגמרא (יומא שם) שיוסף הצדיק מחייבם?

וי"ל שיוסף הצדיק בתחילה כבש את יצרו הרבה פעמים, כמו שכתוב בגמרא (יומא לה, ב) בכל יום ויום היתה אשת פוטיפר משדלתו בדברים, בגדים שלבשה לו שחרית לא לבשה לו ערבית, בגדים שלבשה לו ערבית לא לבשה לו שחרית, אמרה לו, הישמע לי! אמר לה לאו... ולא רצה לשמוע אליה ורק בסוף, כשעמד להיכשל, הצילו הקב"ה על ידי שהראה לו דמות דיוקנו של אביו, אבל אותם רשעים שתיכף כשבאה לידם אפשרות לעבור עבירה מיד עשאוה ולא כבשו את יצרם פעם או פעמיים, הקב"ה לא מסייע להם אח"כ להינצל מן החטא, ולכן יוסף הצדיק מחייבם.

והנה בזוהר חדש כאן מבואר שהפסוק "כי תצא למלחמה על אויביך", מדבר על מלחמת האדם עם יצרו הרע. [וכתב רבי צדוק הכהן מלובלין ב"פרי צדיק" (אות ב) בשם האדמו"ר רבי שמחה בונים מפשיסחא, שפירוש זה אינו בדרך דרש ורמז, אלא הוא פשוט הכתוב!]. היצר הרע נקרא 'אויביך' כמש"כ ב"חובות הלבבות" (שער יחוד המעשה ריש פרק ה), שהשונא הגדול של האדם הוא היצר הרע, שהוא מראה לאדם שהוא אוהבו, אך בפועל כל מטרתו לנשל את האדם משני העולמות.

לפי זה תבאר היטב סמיכות הפסוקים "כִּי תַעֲשֶׂה הַיָּשָׁר בְּעֵינֶי ה'" (דברים כא, ט) - שראשית עליך לעשות את הישר וללכת בדרכי התורה, ואז אחרי שתנצח את היצר הרע כמה פעמים, "כִּי תֵצֵא לְמִלְחָמָה עַל אוֹיְבֶיךָ" - על יצרך

וזוהו שכתוב "ואתה תבער הדם הנקי", שהיא השנאת חינם הגורמת לשפוך דם נקי, תבער אותה מקרבך דהיינו מתוך לבבך, אז אותה שעה "כי תצא למלחמה על אויביך", אתה נוצח אותם "ונתנו ה' אלהיך בידך".

(אמרי שמעון - רבי שמעון אגסי)

"כִּי תֵצֵא לְמִלְחָמָה עַל אוֹיְבֶיךָ וְנָתַנוּ ה' אֱלֹהֶיךָ בְיָדְךָ וְשָׁבִיתָ שְׁבִי" (דברים כא, י).

טוב ה' בעת המלחמה

יובן בס"ד לפרש, כי הנה דרך המלחמה יהיה בשני אופנים, הא' הוא שילחמו זה עם זה מערכה לקראת מערכה, והנה באופן זה הגם שינצח הא' את חברו עכ"ז לא יפצור שיהיה נהרג מחיל של אותו הנוצח גם כן. ואופן הב', שילחמו זה מלמעלה וזה מלמטה, דהיינו שהא' עומד בראש ההר והב' עומד בתחתית ההר ונלחמים, והנה באופן זה אפשר שזה העומד למעלה שנוצח ואין נהרגים מחיל שלו אפילו אחד כלל, כי מאחר שהוא למעלה ואויביו למטה הרי זה הורג ואינו נהרג כלל והוא שולט ואין שולטים בו. גם ידוע שעיקר הניצוח הא' שהשר של אותה אומה גם כן יפול מלמעלה וימסר ביד כמו שכתוב (ישעיהו כד, כא) "יִפְקֹד ה' עַל צְבָא הַמְרוֹם בְּמָרוֹם" וכו', ואחר שנפל אותו שלמעלה בנקל אז יפול אותו שלמטה.

ובזה יובן "כי תצא למלחמה", הנה הקב"ה יעשה עמך כמה טובות, הא' שיצליח אותך הרבה עד שלא ימות מכם אחד כאלו אתה עומד במלחמה "על אויביך", "על" דייקא, כלומר למעלה ממנו, שאתה למעלה והוא למטה, וכמו אופן הב' של המלחמה האמור. והכוונה שאפילו שאתה יוצא מערכה לקראת מערכה עכ"ז הקב"ה יצליח אותך גם כן שתהיה כאילו אתה עומד "על אויביך" באופן שלא יהיה לך נזק כלל. ועוד נמי, "ונתנו ה' אלהיך בידך", הנה תיבת "ונתנו" גם אם תקרא אותה למפרע תהיה נקראת ג"כ "ונתנו", ואם כן דרשינן ליה כפלים "ונתנו" "ונתנו" ישר ולמפרע, והא' על השר שלמעלה והב' על השר שלמטה, דכיון שנמסר שר שלמעלה בידך גם אותו שלמטה ימסר. "ושבעת שבי"ו", אותיות 'יושב', ר"ל כל כך תהיה מצליח במלחמה שאין צריך לך טורח גדול וחיפוש כדי לשבות את אויביך, אלא אפילו אם אתה יושב במקומך אתה שובה אותו, וזהו "ושבית שבי"ו" אותיות 'יושב', ר"ל אפילו אם אתה יושב.

(אדרת אליהו - רבינו יוסף חיים)

"כִּי תֵצֵא לְמִלְחָמָה עַל אוֹיְבֶיךָ וְנָתַנוּ ה' אֱלֹהֶיךָ בְיָדְךָ וְשָׁבִיתָ שְׁבִי" (דברים כא, י).

ב"אור החיים" הקדוש פירש באופן נוסף הך פרשתא ד"כי תצא למלחמה על אויביך" - דקאי על מלחמת היצר. והכוונה, כשיוצא האדם מהעולם העליון לבוא לעולם הזה יהיה מוכן למלחמת היצר, ולכן כתיב

הרע, אל תירא ממנו, כי מבטיחה לך התורה "ונתנו ה' אלהיך בידך ושבית שבי"ו" - שמובטח לך שה' יתברך יסייע לך שלא תחטא, וסופך לנצח, כמו שמצינו ביוסף הצדיק, עכ"ד.

ובספר "אמרי פי" כתב לבאר על פי זה את מה שאמר דוד המלך במזמור "לְדָוִד ה' אוֹרִי וְיִשְׁעֵי מִמִּי אֵירָא ה' מְעוֹז חַיִּי מִמִּי אֶפְחָד, בְּקֶרֶב עָלֵי מְרַעִים לֹאכַל אֶת בְּשָׂרֵי צָרִי וְאֵיבֵי לִי הִמָּה כְּשָׁלוֹ וְנִפְלוּ, אִם תַּחְנֶנָּה עָלַי מִחְנֶנָּה לֹא יִירָא לְבִי אִם תִּקּוּם עָלַי מִלְחָמָה בְּזֹאת אֲנִי בּוֹטָח" (תהלים כז, א-ג) - שלכאורה צריך ביאור. איך יתכן שאחרי שאמר "המה כשלו ונפלו". חוזר ואומר "אם תחנה עלי מחנה לא יירא ליבי", הלא האויבים כבר כשלו ונפלו ואין להם עוד תקומה? ועוד מה הכוונה במילים "בזאת אני בוטח", על מה מראה דוד באצבע ואומר שבזה מובטח לו הנצחון? אמנם על פי הדברים הנ"ל יש לפרש, שכאן מדבר דוד על מלחמתו התמידית ביצר הרע. ואומר שכיון שבתחילה "בקרוב עלי מרעים לאכול את בשרי צרי ואויבי לי המה כשלו ונפלו" - שנלחמתי ביצר הרע והפלתיו, לכן שוב אינני חושש ממנו עוד. "אם תחנה עלי מחנה לא יירא ליבי" - כאשר יחזור היצר הרע להלחם בי לא אירא מפניו. "אם תקום עלי מלחמה בזאת אני בוטח" - בזה שלא שמעתי ליצר הרע בתחילת מלחמתו עמי ונצחתיו כמה פעמים, אני בוטח בהקב"ה שיעזרני לנצחו לגמרי, כי "הבא ליטהר מסייעין אותו" (שבת קד, א). ולכן על דבר זה איני צריך לבקש עזרה מה' יתברך כי בטוח אני שהוא יהיה בעזרי.

(אמת ליעקב - רבי יעקב מאיר עבאדי)

התשובה המעולה - בעת הבחירות בזמן תוקף היתר

סמיכות הפרשה "כי תעשה הישר בעיני ה'", כי תצא למלחמה "וכו' (שם כא, י-יא) על דרך "אשרי איש ירא את ה'", דהיינו כשהוא איש בתוקפו ובגבורתו שאז צריך להלחם עם יצרו התוקפו, משא"כ בעת הזקנה שאין צריך מלחמה כי ממילא באה התשובה בהיותו מואס בכל תענוגי העולם הזה.

וזוהו שכתוב "כי תעשה הישר", ר"ל איזהו דרך הישר שתבחר, הוא "כי תצא למלחמה", ר"ל שתשוב בבחירתך באופן שצריך לעשות מלחמה עם יצרך "ונתנו ה' וכו'.

(אמרי שמעון - רבי שמעון אגסי)

נצחון המלחמה תלוי בעקירת השנאה מבין חלקי העם

"ואתה תבער הדם הנקי מקרבך" וכו' וסמך ליה "כי תצא למלחמה ונתנו". יובן על דרך שאמרו רז"ל שבדור אחאב היו נוצחים במלחמה לפי שהיו אוהבים זה את זה, משא"כ בדור שאול שהיו נופלים לפי שהיתה מחלוקת ביניהם. וזהו שכתוב "כִּי הִנֵּה אֵיבֶיךָ ה'" (תהלים צב, י) שאתה מתנהג עמהם במידת הרחמים. ולפעמים "כִּי הִנֵּה אֵיבֶיךָ יֵאבְדוּ" (שם). ומאי שנא הני מהני לזה אמר "יִתְפָּרְדוּ כָּל פְּעָלֶיךָ" (שם), ר"ל שאלו יש בהם פירוד לבבות.

אם כן ש"ר צילם לקה למעלה, וכמו שאמר הכתוב (ישעיה כד, כא) "יפקד ה' על צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה על האדמה".

וזו שכתוב "כי תצא למלחמה על איביך", תרי משמע, האומה והשר שלה, כי המעורר מלחמה נגד אומה לא לבד, אך יצא יצא ונלחם על אותה האומה, אשר למראה עיניו יראה כי גם הוא נלחם בשר שלה אשר בשמים. וזה שכתוב "כי תצא למלחמה על איביך", תרי, דע והבן, כי יציאתך עושה רושם למעלה, ואתה לוחם גם עם שר שלהם. ומאחר יקר בעיניו יתברך, "ונתנו ה' אלהיך בידך לשר שלה", וע"י זה כי כבר השר נתבטל, "ושבית שביו", ותכניע גם לאומתו, עד כאן דברי מר זקנינו הרב זלה"ה.

(ראש דוד - רבינו החיד"א)

"פי תצא למלחמה על איביך ונתנו ה' אלהיך בידך" (דברים

כא, ט).

מה שכתוב "כי תצא למלחמה", ולא אמר 'כי תלחם עם אויביך', אפשר לפרש כי ידוע אשר כל המלחמות שנצחו אבותינו בימי קדם לא היה מצד חכמתם או גבורתם, רק בהשגחת ה' צורם ומשגבם, וכמו שכתוב "בָּךְ בָּטְחוּ אֲבֹתֵינוּ בָּטְחוּ וַתִּפְלְטֵמוּ" (תהלים כב, ה), וכתוב "כי לא בְּחַרְבָּם יִרְשׁוּ אֶרֶץ וְזִרְעוֹם לֹא הוֹשִׁיעָה לָמוּ כִּי יִמְיִנְךָ וְזִרְעֶךָ וְאוֹר פְּנִיךָ כִּי רְצִיתָם" (תהלים מד, ד), והוצרכו רק 'לצאת' כדרך היוצאים למלחמה והמלחמה נעשית ממילא.

וכמו שכתוב "מי כמוך עם נושע בה' מגן עזרך ואשר חרב גאותך ויפחשו איביך לך ואתה על במותימו תדרוך" (דברים לג, ט), כלומר עיקר הישועה היתה בה' והחורב אשר לבשו היה רק מצד גאוה, להתראות כאנשי צבא מלומדים ומזוינים בחרבות.

וכאשר הלך דוד ללחום עם גלית הפלשתי אשר חרף מערכות אלהים חיים אמר אל שאול, "אל יפל לב אדם עליו עבדך ילך ונלחם עם הפלשתי הזה" (ש"א י"ז), ויש להבין דהיה לו לומר 'ילך וילחם' מהו ונלחם. אך ר"ל אני לא אלחום אתו, אך עבדך 'ילך', כי אלך נגדו ואהיה רק האמצעי, 'נלחם' ולא לוחם, נפעל ולא פועל, וידי רק כגלגל במכונה אשר פעולתה ותנועתה על ידי כח אחר המניע והמגלגל, ועלי רק לצאת נגדו למקום הראוי.

וזוהו שכתוב "כי תצא למלחמה על אויביך", כי אם תעשו הישר בעיני ה' אז עליכם רק לצאת למלחמה על אויביך וממילא "ונתנו ה' אלקיך בידך", כי לה' הישועה והוא ילחם לכם.

(כרם הצבי - רבי צבי הירש פרבר)

"פי תצא למלחמה על איביך ונתנו ה' אלהיך בידך ושבית

שביו" (דברים כא, ט).

כח האחרות

לא כתיב 'כי תצאו' רק "כי תצא" בלשון יחיד, כי הצלחת בני ישראל תלוי בכח האחרות ואז נוצחים וידם על

"למלחמה" בפת"ח תחת הלמ"ד, ור"ל למלחמה הידועה, והיינו מלחמת היצר.

ובחיד"א בספר "נחל קדומים", כתב דבהך קרא מרומז מה שאנשי כנסת הגדולה ביטלו ליצר הרע, כדאיתא ביומא (ט, ב) שחז"ל ביטלו ליצר הרע של עבודה זרה, וגם לקחו בשבי את היצר הרע של עריות, וזה גרם ששום תרנגולת לא הטילה ביצה, ולא היה פריה ורביה, ע"ש. וכל זה נרמז בקרא "כי תצא למלחמה על אויביך", וקאי על מלחמת היצר שנקרא אויב, והכונה לאנשי כנסת הגדולה שיצאו למלחמה לבטל את היצר הרע, "ונתנו ה' אלקיך בידך", על היצר הרע של עבודה זרה, "ושבית שביו" על יצר הרע של עריות.

ומובא מהזוה"ק (זהר חדש פרשת תצא), דהא דכתיב "ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים" הוא חודש אלול. וכ"כ ב"אור החיים" כאן בסוף דבריו שם, וז"ל: "ירח ימים זה שיעור המספיק לשב, או ירמוז לחודש המיוחד לתשובה שהוא חודש אלול" עכ"ל. וה"אור החיים" אזיל על פי דרכו דמפרש להך פרשתא לענין מלחמת היצר, ולכן סיים ד"ירח ימים" קאי על חודש אלול, שזהו מענין מלחמת היצר.

(משלחן רבי אליהו ברוך - רבי אליהו ברוך פינקל)

"פי תצא למלחמה על איביך ונתנו ה' אלהיך בידך ושבית

שביו" (דברים כא, ט).

לפני הקב"ה גם רבים חשובים כאיש אחד

אמר "על אויביך" לשון רבים, ואמר "ונתנו" לשון יחיד. אפשר דבא לזרזם פן יחתו מריבוי האמות, כי לפני הקב"ה גם רבים חשובים כאיש אחד. כענין "סוס ורוכבו רמה בים", ודרשו רבותינו ז"ל חשובים הם כאחד לפני המקום. לזה אמר "כי תצא למלחמה על אויביך" ותראה רבובים - אל תירא ועל תחת, כי מסירתם לפניך בכח אלוהי הוא כאילו נותן לך איש אחד.

(מקוה המים - רבי יהודה בן יוסף בירדוגו אב"ד במתא מקנסא)

אין אומה נופלת מלמטה אלא אם כן נופל שרה מלמעלה

פירש ב"מים עמוקים": "ונתנו" הדוגמא, דוד וגלית. או הוא על השר.

וביאר ב"גלי עמיקתא" כוונת פירושו, דקשיא ליה 'ונתנם' מבעי ליה, לכך פירש 'הדוגמא דוד וגלית', רצונו לומר שכאשר המית דוד את גלית וראו הפלשתים כי מת גבורם וינוסו, נמצא שהעיקר הוא גלית, לכן אמר "ונתנו" שהוא הראש שלהם. או על השר שממונה על האומה מלמעלה. והוא מה שאמרו רבותינו ז"ל (עי' שמות רבה פכ"א ס"ה; מכילתא בשלח מסכתא דשירה ב) 'אין אומה נופלת מלמטה, אלא אם כן נופל שרה מלמעלה'.

(מים עמוקים - רבי יהודה בן יוסף בירדוגו אב"ד

במתא מקנסא יע"א. והוא היה בזמן הרב עיר וקדיש כמוהר"ר חיים בן עטר זלה"ה)

הרב מר זקנינו זלה"ה בפירושו "בעלי ברית אברהם" כ"י פירש "כי תצא למלחמה וגו'", במה שידוע, שכל אומה ואומה יש לה שר למעלה, ולא תנצח האומה למטה, אלא

העליונה. ודורו של אחאב יוכיח, כי אעפ"י שהלכו בדרכי רשע, אך לא היה בהם דלטורים ובכח האחדות והשלום היו נוצחים.

והעולם אומרים כי באמירת "אחינו כל בית ישראל" ביום ב' וביום ה' אינו מתחיל בלשון "יהי רצון" כקודם, יען כאשר כולם מאוחדים כאחים אז כודאי עת רצון, ואז כודאי "ונתנו ה' אלקיך בידך", כי תנצחם בשם ה'.

וכמו שמצינו בדוד המלך ע"ה שאמר אל גלית הפלשתי "אתה בא אלי בחרב ובכידון ואנכי בא אליך בשם ה' צבאות אלהי מערכות ישראל אשר חרפת" (שמואל א יז, מה). "ויקח מקלו בידו ויבחר לו חמשה חלקי אבנים מן הנחל וישם אתם בכלי הרעים אשר לו ובילקוט וקלעו בידו ויגש אל הפלשתי" (שם פסוק מ). "וישלח דוד את ידו אל הפלי ויקח משם אבן ויקלע ויך את הפלשתי אל מצחו ותטבע האבן במצחו ויפל על פניו ארצה" (שם פסוק מט). ובתקוני זוהר חדש, שלקח חמשה אבנים כנגד חמשה תיבות של שמע ישראל, וכאשר שם אותם בכלי הרועים שלו נתאחדו והיו לאבן אחד [לכן כתיב מתחלה "חמשה אבנים" ואחר כך "ויקח אבן" אחד], ונשלם גם תיבת אחד, ונרמז לו בזה כי ע"י האחדות ינצח בשם ה'.

וזהו שכתוב "ברכי נפשי את ה' וכל קרבי את שם קדשו" (תהלים קג, א), כל המלחמות שלי נכמו "המלמד ידי לקרב" (תהלים קמד, א) ע"י שם קדשו, וכמ"ש "אלה ברקב ואלה בסוסים ונאנחנו בשם ה' אלהינו נזכיר" (תהלים כ, ח). והזכיר הכתוב שלקח האבנים מן הנחל ולא מן ההר, לרמז כי ה' שוכן את דכא ושפל רוח, ולא בעזות מצח וגאווה, ולכן הכה את הפלשתי המחרף ומגרה כלפי מעלה במצחו, עבור עזות מצחו.

וזהו שכתוב "כי תצא למלחמה" כאיש אחד באחדות ושלום, אז "ונתנו ה' אלקיך בידך", כי תנצחו בשם ה'. "ושבית שביו", ראשית לקחת מהאויב השבי שלקח מכם, וכן באחרית השנה עלינו לכבוש בחזרה אותם המבצרים שנפלו ממנו והלכו שבי ביד היצה"ר, השבת קודש, התפלין, מאכל כשר טהרת, המשפחה חינוך, הבנים. ואז ירחם ה' עלינו. (כרם הצני - רבי צבי הירש פרבר)

על איביך ונתנו ה' (דברים כא, י).

פתח בלשון רבים ["אויביך"], וסיים בלשון יחיד [ונתנו]. רמז בכך, לשני אויבים, אויב פנימי הוא היצר הרע, ואויב חיצוני כמשמעו. וכשנתנו ה' אלהיך לא' [האויב הפנימי] הוא היצר הרע לשוב מעבירות שבידך, אז ממילא "ושבית שביו" - לאויב החיצון.

אי נמי "כי תצא למלחמה ונתנו", על דרך 'פתחו לי פתח כחודה של מחט, ואני אפתח לכם פתחים' וכו' (עי' מדרש רבה שה"ש ה, ג), וכן אמרו רז"ל (קידושין ל, ב) 'אלמלא הקב"ה עוזרו' וכו'. וזהו שאמר, איני מבקש ממך רק שתצא למלחמה, דהיינו שתעשה התעוררות לבד, והשאר אני

מסייעך וז"ש "ונתנו ה' אלהיך בידך".

(אמרי שמעון - רבי שמעון אגסי)

"וראית בשביה אשת יפת תאר וחסקת בה ולקחת לך לאשה" (דברים כא, יא).

נפלאות דרכי ה'

פרשה זו נפלאות היא בעינינו, ההיתר של יפת תואר, העונש הקשה על "בן סורר ומורה" שהוא כמעט ילד, והעבירה שלו היא גניבה משל אביו ואמו, שבעיניו איננה נחשבת ל"גניבה", ואכילת תרטימר בשר וחצי לוג יין, ועל "חטא" כזה הוא נידון בסקילה החמורה והנוראה!

ועלינו ללמוד מזה כי לא כמחשבותינו מחשבות הבורא ית' שמו, ואמרה תורה "ימות זכאי ואל ימות חייב", היינו כי אין כאן ענין של עונש על חטא, אלא "הגיעה תורה לסוף דעתו", ויש כאן ענין של רחמי שמים וחסד ה' על הבן הזה המתייבב על דרך לא טוב, וסופו ללסטם את הבריות, ומה טעם לחיי חיי ליסטים ורוצח, ומוטב שימות זכאי ולא ימות מיתה עולמית בעולם הזה ובעוה"ב.

והוא הדבר ביהודי היוצא למלחמה מלחמת קודש, והוא רואה בעיניו את השגחת הבורא "ונתנו ה' אלהיך בידך", שה' יוצא בראש צבאות ישראל ולוחם את מלחמתו, ובשעה זו הוא נכשל ב"יפת תואר" ואיננו יכול להתגבר על יצרו, וחושק בבת אל נכר, בת השונא הרוצה להשמידנו, ושכנגדו הוא לוחם ומוסר את נפשו, ותוה"ק איננה זורקת אבן אחרי הנופל, ומחפשת עצות איך להציל את החוטא הזה, ומצננת את יצרו שפחו עליו. וקובעת כללים וסייגים כדי שעל ידם יסור מדרכו הרעה וישלחה לנפשה.

ועוד זאת התורה הקדושה דורשת ממנו יחס אנושי לגויה שהכשילתו בעבירה חמורה כזאת, והיא פוקדת עליו "ומכור לא תמכרנה בכסף לא תתעמר בה תחת אשר עניתה" (דברים כא, יד), כי גם המטרה הנעלה להצילו מבת אל נכר, איננה מקדשת את האמצעים, ואסור לו להתיחס אליה באכזריות למוכרה להתעמר בה. ומזה אנו לומדים את דרכי ה' וחסדיו המרובים עם בריותיו, שידו פשוטה לקבל שבים, והוא נותן יד לפושעים להוציאם משאול תחתית.

ומאיך כשאדם מתייבב על דרך לא טוב ואין תקוה שישבו מדרכו הרעה, אזי יש דין וחשבון אחר לגמרי וגם זה מחסדי ה', ימות זכאי ואל ימות חייב. ובימי הדין והרחמים, על כל אחד ואחד לחשוב את חשבונו אם הוא הולך בדרך העולה בית אל למעלה למשכיל, או ח"ו הוא מתייבב בדרך לא טוב, ולכן דינו למות זכאי ולא חייב, ועיין במהרש"א (רי"ה ט"ז) בד"ה אלא לפי מעשיו, שהוא מחלק בין בן סורר ומורה לבין ישמעאל שלא נידון ע"ש סופו של בניו.

(למען אחי ורעי - רבי אלחנן סורוצקי).

וְרֵאִיתָ בְּשִׁבְיָהּ אִשֶּׁת יַפֶּת תֹּאֵר וְחֻשְׁקָתָּ בָּהּ וְלִקְחָתָּ לְךָ
לְאִשָּׁה" (דברים כא, יא).

פירש רש"י, "ולקחת לך לאשה" - לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע, שאם אין הקב"ה מתירה ישאנה באיסור, אבל אם נשאה סופו להיות שונאה שנאמר אחריו "כי תהיינן לאיש" וגו', וסופו להוליד ממנה בן סורר ומורה, לכך נסמכו פרשיות הללו.

כבר ידועה הפליאה, איך יתכן לומר שהתורה התירה איסור כנגד יצר הרע מפני החשש שאם לא נתירו יעבור על האיסור, א"כ גם בשאר אסורים נאמר כן ח"ו.

ולענין הדבר פשוט כי התורה לא התירה כאן איסור, כי הלא אסור לבא אליה רק אחר שמתגיירת, ומסירה בגדים נאים, ומגלחת שערה ועשתה את צפרניה וישבה תמיד בבית כדי שתתנוול בעיניו, וכמו שכתב רש"י "ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים" [למען לתת לה ולו זמן מרובה לחזור מזה] ואחר כן "תבא אליה ובעלת והיתה לך לאשה". ועיין קדושין (כב, א) שלא ילחצנה במלחמה, וברש"י דאסור לבא עליה רק אחר שישבה בביתו ירח ימים ונתגיירה. ואף לדעת רבינו תם שסובר דביאה ראשונה מותר אף במלחמה קודם שנתגיירה, גם כן אין זה אסור מדאורייתא ממש, דבגמרא עבודה זרה ל"ו מבואר דלאו דלא תתחתן במ הוא דוקא בשבעה אומות או דוקא דרך חיתון, אבל דרך זנות הוא גזירת בית דינו של שם. אך אף שמותר לישאנה רק אחר שנתגיירה, בכל זאת הדבר מאוס ולא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע, כי הלא היא מטיפה פסולה ועתידה להוליד בן סורר ומורה, ואולי הגירות שלה רק למראית העין ולא מדעתה ורצונה. וז"ש (קדושין כא, ב) לא דברה תורה [לא אמרו התירה תורה, כי לא התירה אסורא] אלא כנגד יצר הרע, מוטב שיאכלו בני ישראל בשר תמותות שחוטות [וברש"י, בשר מסוכנת שחוטת אעפ"י שהיא מאוסה, עי"ש], כי גם זה אעפ"י שמותרת, מאוסה היא, וכמו שחיטת בהמה מסוכנת החכמים ויראי ה' מתרחקים מזה (יר"ד סימן י"ז) שמא לא פרכסה יפה, גם בכאן שמא לא נתגיירה ברצונה כראוי, בכל זאת טוב זה יותר מבשר תמותות נבלות. ולשון הגמרא מאיר עינינו בענין זה. [וא"ת הלא צריכה ג' חדשים להבחנה ואיך התירה תורה אחר שלשים יום. י"ל דבאמת ס"ל לר"ש בן אלעזר ביבמות (מח, ב) דצריכה תשעים יום, דס"ל ירח שלשים ימים שלשים, ואחר כן שלשים, הרי ג' חדשים. עוד י"ל דגזירת הבחנה רק מדרבנן, עיין יבמות מ"ב לרבא, וגם לשמואל דיליף מקרא הוא רק אסמכתא, כי שם דף ק' דריש מהאי קרא דרשא אחרינא, כמ"ש שם בתוס', ועיין ב"ש רס"י דמסופק בזה אי מדאורייתא או דרבנן].

(כרם הצבי - רבי צבי הירש פרבר)

וְרֵאִיתָ בְּשִׁבְיָהּ אִשֶּׁת יַפֶּת תֹּאֵר וְחֻשְׁקָתָּ בָּהּ וְלִקְחָתָּ לְךָ
לְאִשָּׁה וגו' וְהָיָה אִם לֹא חָפְצָתָּ בָּהּ וְשִׁלַּחְתָּהּ לְנַפְשָׁהּ" וגו'.

(דברים כא, יד).

יש להבין שינוי הלשון מ'חשק' ל'חפץ'.

וביאר ב"אהל יעקב" כי מלת 'חשק' יסוב על בחינה רוחניית ונפשית, וכמו שכתוב "רק בַּבְּתִיךָ חֶשֶׁק ה'" (דברים י, טו), שהוא מפני רוב מעלתם וקדושתם, ומלת 'חפץ' יסוב על רצון חמרי וגשמי.

ולכן התחכם חמור אבי שכם בערמתו לבני יעקב באמרו (בראשית לד, ח) "שכם בני חשקה נפשו בבתכם", כלומר כי לא נמשך אחר תאוה ולא דבק בה מצד יופיה, רק מצד רוב מעלתה ויחוסה כי זרע קודש מחצבתה. אך הכתוב גילה תרמיתו ושפלותו כי לא היה לו לב כלל להבין בענינים רוחניים ולהביט על מעלות ויחוס, רק כשמו כן הוא חמור אשר רק שאיפות הבהמיות שולטות בו ואין מעצור לרוחו, "כי לא אחר הנער לעשות הדבר כי חפץ בבת יעקב" (שם פסוק י"ט), כי איש אשר לו רגש רוחני יעצור ברוחו לעשות דבר רע, ואפילו דבר טוב יודע לעכב עד זמן הראוי, והוא כחמור לא אחר הדבר ונזדרז תיכף למלא תאות נפשו, מבוהל ופחז כמים, וזה אות "כי חפץ בבת יעקב", מצד חומרו הגס ונמשך אחר יופיה וכחמור לא יכול לכבוש יצרו.

וכן ביפת תואר הרבה דרכים ליצר הרע לפתות האדם ולהראותו כי יש לה מעלות שלא ימצא דוגמתה בבת ישראל, וכי תסתפק במועט, ותעזור לו בפרנסתו, ויוכל להיות פנוי לד"ת ועבודת ה', "וחשקת" בה, בדמיון מתעה כי לא נמשכת אחר הבל היופי רק אחר המעלות שבה. לכן יעצה תורתנו הקדושה כי יכניסה לתוך ביתו ירח ימים, ואז יפקחו עיניו לראות נכוחה כי אין בה כלל המעלות שחלם בדמיונו. ואמר הכתוב כי הסוף יהיה "והיה אם לא חפצת בה" אם באמת נמשכת אחריה מתחלה לא מצד ה'חפץ' החומרי, אחר הבל היופי, רק "חשקת בה" מצד דמיון המעלות הרוחניות חשק נפשי, אז ודאי "ושלחת לנפשה" ותגרשה מביתך שלא תשחית נחלתך, כי לא תמצא בה מאומה ממעלות הנפש אשר יצרך השיאך בדמיון כוזב.

(כרם הצבי - רבי צבי הירש פרבר)

וְרֵאִיתָ בְּשִׁבְיָהּ אִשֶּׁת יַפֶּת תֹּאֵר וְחֻשְׁקָתָּ בָּהּ וְלִקְחָתָּ לְךָ
לְאִשָּׁה" (דברים כא, יא).

"וחשקת בה", בה ולא בה ובחברתה (קדושין כב, א). יתכן לפרש שכיון שכל עיקר יפת תואר הוא משום שלא דיברה תורה אלא כנגד יצר הרע, אם כן צריך שיהיה חושק בה עד שיש לחוש שאם לא יתירוהו לו ישאנה באיסור, ושיערה התורה כי אם חושק בשתים ניכר שאין חושק באמת בכל אחת, כי אי אפשר לאהוב שתים כאחת, ולכן באופן זה אין נוהג היתר יפת תואר, "בה ולא בה ובחברתה".

על אותו משקל - זהו שאמרו במדרש (חזית ז') "ועלי תשוקתו", מלמד שאין תשוקתו של ישראל אלא באביהם שבשמים, ולא בעוד דבר זולתו (תורה תמימה).

ומכאן לנו לימוד והוראה, ובעיקר ללומדי תורה ותאבי

לשורשו, שהאדם תועה ומתבלבל ונדבק כאבא ואמא אחרים, וכמו שכתוב (ירמיה ב, כז) "אֲמַרְיִם לְעֵץ אָבִי אֲתָה וְלֶאֱבֹן אֲתָה לְדִתְנוּ", ובזמן שמתעורר ורוצה לחזור לאביו ואמו האמיתיים אז הוא בוכה, ועל ידי הבכי הוא מוציא את הפנימיות שבלב החוצה וכמו שכתוב (איכה ב, יט) "שִׁפְכִי כַמַּיִם לַבַּיִתְךָ נִכַח פְּנֵי ה'", ובכך חוזר לשורשו ושב בתשובה שלמה, שעיקר התשובה זה לחזור לשורש, לפני ה'. ולכן שבת היא זמן של תשובה ומקור התשובה, משום שבשבת כל הבריאה חוזרת לשורשה שזהו עיקר התשובה, וכבר כתבו הקדמונים 'שבת' אותיות 'תשב', ובפרט השבת הזאת שקוראים את הפרשה של "ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים" שמרמזת על התשובה, וכדכתב השל"ה הק' שההשפעות של השבוע הם לפי פרשיות השבוע, ונהיה עכשיו מציאות של מה שנכתב בתורה.

(דרכי שמואל - רבי שמואל אויערבאך)

"וְהָיָה אִם לֹא תִפְצֹתְךָ בָּהּ" (דברים כא, יד).

פירש רש"י, הכתוב מבשרך שסופך לשנאותה. וכן הוא בספרי.

וכתב הרא"מ, לא ידעתי מהיכן דרשו זו, דהא איצטריך קרא לגופיה.

ויש לפרש על פי המדרש (פ' לך) 'כל מקום שנאמר "ויהי" לשון צער, וכל נקום שנאמר "ויהי" לשון שמחה', והיה קשה לחז"ל למה כתיב אצל גירושין לשון "ויהי", ולכן דרשו 'הכתוב מבשרך', והוא בשורה טובה שיגרשה ולא תוליד לו בן סורר ומורה. וכן בפסוק ט"ו "ויהי הבן הבכור לשניאה" אמרו בספרי, הכתוב מבשרך שהבן הבכור יהיה לשניאה, וזה גם כן נדרש מלשון "ויהי" שמבשרים להשנאה שיהיה לה הבכור.

(טעמא דקרא - רבי חיים קניבסקי)

"כִּי תִהְיֶינָה לְאִישׁ שְׁתֵּי נָשִׁים הָאֶחָת אֲהוּבָה וְהָאֶחָת שְׂנוּאָה וְיִלְדוּ לוֹ בָּנִים הָאֲהוּבָה וְהַשְּׂנוּאָה וְהָיָה הַבֵּן הַבְּכֹר לְשְׂנוּאָה"

(דברים, כא, טו).

בענין גזירת רבינו גרשום שלא לישא שתי נשים

בשו"ת "חתם סופר" (חלק ששי, נב) הקשה הרב השואל, להט"ז (יורה דעה קיז, א) שכתב דדבר המפורש בתורה להיתר אין כח ביד חכמים לאסור, אם כן איך גזר רבינו גרשום שלא לישא שתי נשים, הלא מפורש בתורה להיתר דכתיב כאן "כִּי תִהְיֶינָה לְאִישׁ שְׁתֵּי נָשִׁים".

וכתב ה"חתם סופר" דעל רבינו גרשום לא קשיא, דודאי דאדם אוסר על עצמו בשבועה או בחרם מה שהתירה התורה, אך קשיא אהא דיבמות (סה, א) דאיכא למאן דאמר שהנושא אשה על אשתו יוציא ויתן כתובתה, והלא קרא כתיב "כִּי תִהְיֶינָה לְאִישׁ שְׁתֵּי נָשִׁים", עיי"ש.

ויש לתמוה על קושיא זו, דהרי אהא דכתיב בפרשתינו "כִּי תִהְיֶינָה לְאִישׁ שְׁתֵּי נָשִׁים הָאֶחָת אֲהוּבָה וְהָאֶחָת שְׂנוּאָה", אמרו ביבמות (כג, א), דמזה ילפינן דחייבי לאוין

הדעת, שאהבתנו להשי"ת ותורתו לא תהיה מחולקת "לחצאינו", וכל פיצול ופיזור שברגשותינו הדקים, הוא קיפוח נורא בכל ערכנו והווייתנו, "איש" אמר רחמנא ולא חצי איש, וכל שלמותו של האיש הוא בדבקות הלב בענין אחד, וכמ"ש הרמב"ן ז"ל עה"פ "לֹא מִרְבָּכֶם מִכָּל הָעַמִּים חָשַׁק ה' בְּכֶם וַיַּבְחֵר בְּכֶם" (דברים ז, ז) ז"ל, "חשק" שנקשר עמכם בקשר אמיץ שלא יפרד מכם לעולם, כלשון "וחשוקיהם כסף", עכ"ל (ואתחנן ז), וכשם שהחישוקים מהדקים את החבית שלא תתפורר ושתהיה בית קיבול לכל הראוי לה, כן החשק של האדם בתורה, צריך שיתפשט בכל גופו ובכל בתי נפשו, ולא ידלג אף על פינה אחת מסתרי לבו, וכל אבריו ירננו לאל חי.

אם האדם מפצל את כוחותיו לענינים רבים, תחלש איכות הכוחות, ואם האדם הוגה בתורה ולבו פנוי למחשבות היאך להתעשר עם אלו המצליחים בשוק החיים, הרי ההרהורים האלה מחלישים את כוח החשק, את כוח ההצלחה וההעמקה בים התורה, היאך יכול להתעשר בתורה כשמחשבותיו להוטות אחרי האושר הגשמי, ואנחנו נצטוונו והגית "בה" יומם ולילה "בה ולא בחברתה".

ולכן הזהירה תורה הקדושה וְאֶהְבֶּתְךָ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ" (דברים ו, ה), ופירש רש"י ז"ל שלא יהא לך חלוק, עד כאן לשונו. וכשם שאין לחלק את המים ולפוררם לחתיכות, כן אין לחלק את אהבת ה' ואהבת התורה לכמה דרכים וכיוונים נוגדים וסותרים אחד את משנהו, והתורה נמשלה למים, וכמ"ש ז"ל בכל לבבכם, אמר ראב"י בא הכתוב להזהיר את הכהנים בשעה שעובדין עבודה שלא יהא שתי לבבות להן, אחד לפני הקב"ה ואחד לדבר אחר, עכ"ל (תנחומא תבוא ב').

כל הנכנס למשימות התורה ותפקידי היראה, והוא אומר שהוא מתמסר ושואף לאהבת ה' בכל לבבו, ובכל זאת הוא מפנה לבו 'לדברים אחרים', הריהו עושה שקר בעצמו ובכל מהותו והווייתו. (תורת הנפש - רבי חיים אפרים זייציק)

"וּבְכַתְּתָהּ אֶת אֲבִיהָ וְאֶת אִמָּהּ יָרַח יָמִים" (דברים כא, טז).

דא הוא ירחא דאלול

כאן מצאו חז"ל את המקור מהתורה לחודש אלול, "ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים", וכתב הזוהר חדש דא הוא ירחא דאלול' (ובאוה"ח כיוון לזה מדעתו), ואף על פי שהארבעים יום של רחמים ובתוכם אלול הוזכרו בתורה במפורש, וכהמשך הזוה"ק דביה סליק משה לטורא למבעי רחמין קמיה קוב"ה בגין דישתבק לישראל על חוביה דעגלא', מכל מקום שם זה היה חטיבה אחת של ארבעים יום, אבל כחודש בפני עצמו הוזכר רק בפסוק זה. ומבאר הגר"א, שאלול הוא דוקא חודש שלם, משום שחודש זה זמן של הרגל, ולאחר שנתרגל בתשובה מגיעים ליום הדין עם התשובה בשלימות.

והתשובה נרמזה דוקא בפסוק "ובכתה את אביה ואת אמה", משום שענין הבכי הוא שבאמצעותו האדם חוזר

תהיו" מצינו בחז"ל (בבא מציעא ל, ב) 'לא חרבה ירושלים אלא על שהעמידו דיניהם על דין תורה ולא עבדו לפני משורת הדין'. ואינו מובן, דוכי מפני שלא דנים לפני משורת הדין העונש הוא חורבן ירושלים? אלא שאם לא דנים לפני משורת הדין עוברים על "קדשים תהיו", שהוא ציווי לעלות יותר, ואפשר לקיים את הדין ועם זה להיות נבל. ועל אי קיום "קדשים תהיו" העונש הוא שחרבה ירושלים.

וכך יש חיוב סקילה בכך סורר ומורה, כי תכלית האדם והבריאה הוא שהאדם יתעלה יותר ויותר עד לדרגה של "קדשים תהיו". לא די באי עשיית חטא, כי גם בלי הבריאה לא היו עבירות. והבריאה נועדה כדי להתרומם יותר, וזה כולל עד למעלת "קדשים תהיו", למלאך אין מעלה של "קדשים תהיו" אלא דוקא לאדם, ואם אין האדם הולך בדרך זו - חרבה ירושלים.

וזה הביאור בגמרא (נדרים פא, א, ב"מ פה, א) שלא ברכו בתורה תחילה, ועל כך אבדה הארץ ובא החורבן, שלמדו וקיימו את המצוה כפי שהיא בלי הקדמות, הברכה תחילה היא מעלה, והם עשו מצוה יבשה, הלימוד לא היה עם מחשבה וכוונה, עם מעלה וידיעה, למדו סתם וקיימו המצוה - ועל זה בא חורבן! כי יצירת האדם היא שיהיה בעל מעלה!

(נפ"י מחשבת מוסר - רבי אלעזר מנחם שך)

"כִּי יִהְיֶה לְאִישׁ בֶּן סוֹרֵר וּמוֹרֵה" (דברים כא, יח).

ה"אבן עזרא" מסביר את חטאו של הבן סורר ומורה. אי אפשר לומר שחטאו הוא בזה שגזל ואכל בשר ושתה יין, דהרי על זה אין חיוב מיתה. אך עיקר עונשו אינו אלא בזה שנקרא 'אפיקורס' במה שהוא מבקש לנצל את חיי העולם הזה רק לתענוג בכל מיני מאכל ומשתה. ובכך עושה הוא את המאכל והמשתה לתכלית הנרצית, ולא את עבודת ה'. ולכן נידון למיתה כי אינו מכיר שתכליתו בעולם הזה היא עבודת ה' ועל ידה יוכל לזכות לחיי העולם הבא.

וממי תובעים כל זאת? - מילד בן י"ב שנה. ואמנם כן הוא שבגיל רך זה כבר חייב הוא להבין את מצבו, ולכוין את כל מעשיו לעיקר תכליתו ולא לאכילה ושתיה בלבד. ודבר מובן הוא שבלי התבוננות הלא כל אדם עלול לטעות בזה. בלי לימוד המוסר מחשיב האדם את עולם הזה וכל חייו אינם אלא לאכילה ושתיה ותענוגים בלבד. הרי לנו כמה חייב האדם להתחזק בלימוד המוסר.

(יד יחזקאל - רבי יחזקאל לענינשטיין)

"כִּי יִהְיֶה לְאִישׁ בֶּן סוֹרֵר וּמוֹרֵה" וכו' (דברים כא, יח).

מפרשת בן סורר ומורה יש לראות עד כמה חייב האדם לעשות תורתו קבע ומלאכתו עראי. הבה נתבונן בפרשה. "כי יהיה לאיש בן סורר ומורה". אף אם יהיה לו בן יחיד ועילוי גדול שיש תקוה לראות ממנו גדולות אבל מכיון שהוא "סורר" סר מן הדרך שנטה מדרך התורה כי הלא

תפשי בה קדושין, דכתיב "האחת אהובה והאחת שנואה", וכי יש אהובה לפני המקום ויש שנואה לפני המקום, אלא אהובה בנישואיה ושנואה שנואה בנישואיה, ואמר רחמנא "כי תהיין", ופירש רש"י, שנואה בנישואיה בעבירה. וכן פירש רש"י קדושין (סח, א) ששנואה היינו חייבי לאוין, עיי"ש. ואם כן התורה לא מיירי כלל בנשיאת שתי נשים דרך היתר, ונמצא דלא הוי היתרו מפורש בתורה.

ובלאו הכי יש לומר, דהרי הפסוק שפיר מתוקמא כשנשא את השנואה וגירשה, ושוב נשא את האהובה, והיה הבן הבכור לשנואה כי אותה נשא קודם, אבל בבת אחת לא היה לו אלא אשה אחת. אלא שיש להקשות על זה מקרא (שמות כא, ט) "אם אֶחָת יִקַּח לוֹ שְׂאֵרָה פְּסוּתָהּ וְעִנְתָּהּ לֹא יִגָּרַע", והתם נשואות לו שתיהן בבת אחת. אך יש לומר דהרי היכי שאי אפשר לגרשה כגון שנשתתה הרי מותר לו לישא אשה על אשתו אף לתקנת רבינו גרשום, וכמבואר ברמ"א (אבן העזר א, ט) ואם כן מתוקמא לקרא בכהאי גוונא, ולא הוי דבר המפורש בתורה להיתר. ודברי ה"חתם סופר" ז"ל צריכין עיון.

ובשו"ת "מנחת אלעזר" (א, סב במפתחות) הביא גם כן להקשות על ה"חתם סופר" הנ"ל מהא דיבמות (כג, א) דשנואה היינו חייבי לאוין ונמצא שאין ההיתר מפורש בתורה, עיי"ש. ועיין מה שהאריך בזה בשו"ת "שם משמעון" (אבן העזר, א), ועיין בשו"ת "גנזי יוסף" (קנד).

(להורות נתן - רבי נתן געשטעטנר)

"כִּי יִהְיֶה לְאִישׁ בֶּן סוֹרֵר וּמוֹרֵה" וכו' (דברים כא, יח).

החורבן נגרם מעבירה על קדושים תהיו

חזינן ברמב"ן דבר חידוש. בפרשת בן סורר ומורה, שעליה אמרו חז"ל (סנהדרין עא, א) 'בן סורר ומורה לא היה ולא עתיד להיות, ולמה נכתב, דרוש וקבל שכר', כתב הרמב"ן שם וז"ל, והנה יש עליו שני ענשים, האחד שהוא מקלה אביו ואמו וממרה בהם [שהוא חטא שמבינים שיש עונש כדין מקלה אביו ואמו], והשני שהוא זולל וסובא, עובר על מה שנצטוונו "קדשים תהיו" (ויקרא יט, ב) ונאמר עוד (דברים יג, ה) "וְאִתּוֹ תַעֲבֹדוּ וְבוֹ תִדְבְּקוּן", כאשר פרשתי שנצטוונו לדעת ה' בכל דרכינו, וזולל וסובא לא ידע דרך ה', ע"כ. עונש אחד הוא על שמקלה אביו ואמו, והשני שעובר על "קדשים תהיו" שאינו יודע דרך ה', וכפירוש הרמב"ן שם, ד"קדושים תהיו" נאמר על כל התורה כולה, שלא להיות נבל ברשות התורה. יש דברים שמותר לך לאכול כרצונך, אבל אתה נבל ברשות התורה. על דבר שמותר יש תביעה חמורה עד כדי עונש סקילה, מפני שעובר על "קדשים תהיו", שהיינו לא להיות נבל ברשות התורה. זו התביעה מהאדם! ותביעה זו ניתן להבינה רק כאשר מבינים מהו אדם - שהוא חלק אלוך ממעל.

תכלית האדם הוא להיות עולה מעלה מעלה, להיות "קדשים תהיו כי קדוש אני", ואם לא מקיימים "קדושים

"כִּי יִהְיֶה לְאִישׁ בֶּן סוֹרֵר וּמוֹרֵה אֵינָנו שֹׁמֵעַ בְּקוֹל אָבִיו וּבְקוֹל אִמּוֹ וַיִּסְרוּ אֹתוֹ וְלֹא יִשְׁמַע אֲלֵיהֶם" (דברים, כא, יח).

חומרת שכחת התורה

מצינו בבן סורר ומורה שנידון על שם סופו, 'הגיעה תורה לסוף דעתו של בן סורר ומורה, שסוף מגמר נכסי אביו ויוצא לפרשת דרכים ומלסטם את הבריות, אמרה תורה ימות זכאי ואל ימות חייב' (סנהדרין עב, א). ובירושלמי מוסיף יסופו לשכוח את תלמודו.

והוא נפלא להתבונן, אצלנו המושג בתכלית הרע הוא, אם מגיע האדם למדרגה פחותה כזו שהוא מלסטם את הבריות והורג את הנפשות, אבל חז"ל הקדושים הודיעו לנו שיש עוד רעה גדולה מזו, כי כל זמן שעוד לא שכח האדם תלמודו ועוד לבו חי ומרגיש, וכל אשר יחובר אל החיים יש בטחון, עוד יש תקוה שיתחרט על מעשיו וישוב בתשובה.

תכלית הרע הוא שכחת התורה ושקיטת הנפש מדפיקת הידיעות המעוררות, וצריך לדעת שאין נפקא מינה בין שכחה טבעית לשכחה רצונית הבאה ע"י התעלמות בעת מעשה העבירה, בלא קפידת השכל וחרטה כל שהוא, ורק ע"י לימוד המוסר בטוח הוא האדם משכחה רצונית.

(הגיוני מוסר - רבי אליעזר בן-ציון ברוק)

"כִּי יִהְיֶה לְאִישׁ בֶּן סוֹרֵר וּמוֹרֵה" (דברים, כא, יח).

"סורר ומורה". כתיב "מורה" מלא ואחר כך "ואמרו אל זקני עירו בננו זה סורר ומורה" כתב חסר. יש לומר משום שדרך הורים להקטין תמיד חטא בניהם.

(טעמא דקרא - רבי חיים קניבסקי)

"כִּי יִהְיֶה לְאִישׁ בֶּן סוֹרֵר וּמוֹרֵה אֵינָנו שֹׁמֵעַ בְּקוֹל אָבִיו וּבְקוֹל אִמּוֹ" (דברים, כא, יח).

מדה כנגד מדה, שזה האיש אבי בן סורר "איננו שומע בקול אביו ובקול אמו" שלו, ולזה היה לו גמולו 'בן סורר'. (הרב הגדול מהר"ר וידאל צרפתי ז"ל בפירושו כ"י).

(חומת אנך - רבינו החיד"א)

"כִּי יִהְיֶה לְאִישׁ בֶּן סוֹרֵר וּמוֹרֵה אֵינָנו שֹׁמֵעַ בְּקוֹל אָבִיו וּבְקוֹל אִמּוֹ וַיִּסְרוּ אֹתוֹ וְלֹא יִשְׁמַע אֲלֵיהֶם" (דברים, כא, יח).

אהבת ה'

אמרו בגמ' סנהדרין (עא, א), ד'בן סורר ומורה לא היה ולא נברא'.

וצריך ביאור, אם לא היה ולא נברא מדוע נכתב בתורה. ויש לומר דזה בא ללמד כי האהבה להשי"ת לא תתחלף בשום אהבה בעולם, וללמד דגדר אהבת ה' תגיע עד גדר שאם יהיה לאדם בן אם אינו הולך ביושר יתפסו אותו להביאו לבית דין לדונו גם במיתה. וציווי זה לא רק לאב שאהבתו לבניו בדרך כלל היא לא אהבה טבעית אלא

דרכה של תורה כך היא פת במלח תאכל והוא הלך אחר תאוותיו. "ומורה" פירש רש"י מסרב בדברי אביו. מבהיל מאד. מי הוא אשר אינו מסרב בזמן הזה לגדולים ממנו. וכי כולנו מקבלים דעת ההורים שלנו?!

ואמרה תורה "ותפשו בו אביו ואמו והוציאו אותו אל זקני עירו ואל שער מקומו" וגו', הדין הוא שאביו ואמו יעשו זאת ברצונם. כלומר שהם יקחו את בנם האהוב עליהם כי הלא בנם הוא וטבע האב לאהוב את בנו. "ורגמוהו כל אנשי עירו". מבהיל הוא להתבונן שפשוט התורה תובעת מהם שיעשו מין "עקידה" לקחת מחמד נפשם ולמוסרו למיתה. ועל אף שהנאת העולם הזה של ההורים אינה אלא בבניהם בכל זאת אין אנו מתחשבים בזה כלל. מכיון שירדה התורה לסוף דעתו וכיון שזה נוגע לעולם הבא שלו כדאי לו שימות זכאי ואל ימות חייב, לכן על ההורים בעצמם למסרו למיתה. הרי לנו עד כמה הקפידה התורה שיעזוב האדם את כל החשבונות שלו בשביל מה שנוגע לעולם הבא. הרי לנו עד כמה על האדם לעשות תורתו קבע ומלאכתו עראי כלומר שהעיקר אצלו יהיה העולם הבא ועולם הזה לא יהא אלא כטפל.

(יד יחזקאל - רבי יחזקאל לעוינשטיין)

"כִּי יִהְיֶה לְאִישׁ בֶּן סוֹרֵר וּמוֹרֵה אֵינָנו שֹׁמֵעַ בְּקוֹל אָבִיו וּבְקוֹל אִמּוֹ וַיִּסְרוּ אֹתוֹ וְלֹא יִשְׁמַע אֲלֵיהֶם" (דברים, כא, יח).

יש להתבונן עד כמה החיוב עלינו להתחנך כל אחד, שלא יהיה בן סורר ומורה כנגד עצמו, כנגד שכלו, ויירא לנפשו, שהרי ביום הדין הגדול הוא עומד לפני אביו שבשמים.

ומה מבקש ממנו אל תבוא במשפט עמנו, רק רחמינו כרחם אב על בנים... הלא מצינו שהאב והאם גם יחד, בגודל רחמיהם על בנם יקירם, תופסים בו ומביאים אותו למשפט ולסקילה, בידיעתם הברורה שמוטב שימות זכאי ואל ימות חייב, כי התייצב על דרך לא טוב, ורע לא ימאס, וירד מדיוטא לדיוטא באין מעצור. א"כ עלינו לרעוד ולחרוד, וכל ישראל ישמעו וייראו, שלא תביא חלילה בקשה זו עצמה של רחמינו כרחם אב על בנים לכך, שיאמר לנו האב הרחמן, מוטב שימות זכאי וכו'.

ישמעו הכל וייראו מהי התוצאה של "ויסרו אותו ולא ישמע אליהם", שהרי אנו "גונבים משל אביו לקנות בשר ויין", נוטלים שפע שניתן לנו כדי להתעלות ברוחניות ומשום אותו להנאת העוה"ז, שהראב"ע כתב שזוהי השקפה אפיקורסית, ויש לנו לעצור בתהליך זה ולירא את ה', ואז נוכל לבקש "זכרנו לחיים מלך חפץ בחיים", כי לא יחפוץ במות המת כי אם בשובו מדרכיו וחייה, חיים טובים ומאושרים, חיים "למענך אליהם חיים".

(לקט שיחות מוסר - רבי יצחק אייזיק שר)

אהבה הנעלמת לבנים, אלא גם אמו שדרך כלל אהבת האם לבנים היא טבעית, בראותה שכנה הוא סורר ומורה תתאכזר על בנה גם אם הוא בנה יחידה להביאו לבית דין להענישו על כך שאינו הולך בדרך היושר. וכן ראיתי שכתב רבינו בחיי כי אהבת ה' מוצאת מבן סורר ומורה.

(אמרי ברוך - רבי ברוך אברהם טולידאנו)

"וְתִפְּשׂוּ בוֹ אָביו וְאִמּוֹ וְהוֹצִיאוּ אֹתוֹ אֶל זְקֵנֵי עִירוֹ וְאֶל שַׁעַר

מִקְדָּשׁוֹ" (דברים כא, ט).

יש לשאול, מה ענין אביו ואמו לכאן, ומדוע מוטל עליהם להביאו לבית דין.

ובפשטו יש לומר שהוא משום שהם התובעין ובעלי הדין, כמו שנאמר "איננו שומע בקולנו", וכל כולו אינו נידון אלא על מה שגנב מאביו דוקא, ולא על שום דבר אחר, ולכן הם בעלי דינו. ומשום הכי באמת מהני מחילתם כמבואר ברמב"ם בהלכות ממרים (פ"ז ה"ח), ע"ש.

ויש לומר בזה עוד, דכיון דבן סורר ומורה נהרג על שם סופו, שעתיד לעמוד וללסטם את הבריות, ואמרה תורה ימות זכאי ואל ימות חייב, א"כ נמצא שאין זה דין עונש אלא דואגים לו שימות זכאי, וממילא הרי דבר זה הוא כשאר דברים המוטלים על האב, כגון למולו לפדותו להשיאו אשה וללמדו אומנות (קדושין כט, א), וכמו כן מוטלת חובה על האב לדאוג שימות זכאי ואל ימות חייב, ויקיימו בו בית דין מיתה. והוא נורא למתכוונן שהוא בתורת חיוב, שאביו ואמו מוטל עליהם לדאוג לאחריתו הטוב בכזה אופן.

(משלחן רבי אליהו ברוך - רבי אליהו ברוך פינקל)

"וְרִנְמָהוּ כָּל אֲנָשֵׁי עִירוֹ בְּאֲבָנִים וְמָת" בו' וְכָל יִשְׂרָאֵל

יִשְׁמְעוּ וְיִרְאוּ" (דברים כא, כא).

וקשה שהוי ליה למימר "וכל בני ישראל ישמעו ויראו", דמזה מוסר השכל להבנים לשמוע בקול הוריהם ומוריהם.

וכתב "כלי יקר", דלכאורה קשה כיון דאמרו חז"ל (סנהדרין ע"א, א) דבן סורר ומורה לא היה ולא עתיד להיות, אם כן למה נכתבה פרשה זו בתורה? ואם לדרוש ולקבל שכר הלא אפשר ע"י פרשה אחרת.

אך אפשר לומר דתורתנו הקדושה באה לרמוז בזה מוסר השכל לכל ישראל כל יאמרו הלא אנחנו בנים למקום וכודאי ירחם עלינו כרחם אב על בנים, וכמו שכתוב בפרשת האזינו "בְּנֵי מוֹמָם" (דברים לב, ה), שזה המום שלהם מה שקורה אותם בנים, ואינם נמנעים בשביל זה מעשות חבילות עבירות בסמכם על רחמי אביהם שבשמים, אך כאשר יראו פרשה זו שאם הבן אינו שומע לקול אביו ואמו, זולל וסוכא ומתחבר עם רשעים (סנהדרין ע"ב, ב), שהאב מחויב להתאכזר ולהביאו לבית דין למוסרו למיתה, אז כל ישראל ישמעו ויראו מיום הדין מעבירות

שבידם, ולא יסמכו על רחמי אביהם שבשמים.

(כרם הצבי - רבי צבי הירש פרבר)

"וְרִנְמָהוּ כָּל אֲנָשֵׁי עִירוֹ בְּאֲבָנִים וְמָת" (דברים כא, כא).

בגמ' סנהדרין (עב, א): 'הגיעה תורה לסוף דעתו של בן סורר ומורה, שסוף מגמר נכסי אביו ומבקש למודו וכו' ומלסטם את הבריות, אמרה תורה ימות זכאי ואל ימות חייב וכו'.

מה שמקשים, מדוע בן סורר ומורה נהרג על שם סופו ואילו אצל ישמעאל כתיב (בראשית כא, יז) "באשר הוא שם" ואמרינן בראש השנה (טז-יז) 'אין דנין את האדם אלא לפי מעשיו של אותה שעה, שנאמר "כי שמע אלהים אל קול הנער באשר הוא שם".'

החילוק פשוט, דבן סורר ומורה כבר עשה מעשה רע אלא שאינו חייב מיתה על כך, ובזה ירדה התורה לסוף דעתו דבסוף ילסטם את הבריות ויתחייב מיתה ואמרה תורה מוטב ימות זכאי ואל ימות חייב, אבל ישמעאל בשעתו עדיין לא עשה כלום, ובזה אמרינן דאינו נידון אלא לפי מעשיו באותה שעה ואינו נהרג על שם סופו.

(טעמא דקרא - רבי חיים קניבסקי)

"וְכִי יְהִי בְּאִישׁ חַטָּא מִשְׁפָּט מֵוַת וְהוּמָת וְתָלִית אֹתוֹ עַל

עֵץ" (דברים כא, כב).

רבים מקשים, הלא 'חטא' הוא שוגג, ואיך יהיה 'משפט מוות'. וגם היה לו לומר 'וכי יעשה איש' והוא אמר "וכי יהיה באיש".

וביאורו הוא, אם נעשה לו ממשפט מות חטא, והוא שוגג, כגון שעשה תשובה כאשר מוציאין אותו למיתה, והוא צועק שמתחרט על העבר ולא יעשה עוד, ועושה תשובה מיראה ונעשו לו זדונות כשגגות, אמרה תורה מכל מקום "והומת". כמו שאמרו חז"ל במסכת מכות (יג, ב) "רבי עקיבא אומר, חייבי כריתות ישנן בכלל מלקות ארבעים, שאם עשו תשובה בית דין של מעלה מוחלין להם, חייבי מיתות בית דין אינן בכלל מלקות ארבעים, שאם עשו תשובה אין בית דין של מעלה מוחלין להם". ולכן כתיב "וכי יהיה באיש", ולא אמר 'וכי יעשה איש', דרצה לומר שיהיה בו רק קצת מחטאו אשר עשה, שנעשה מזדונו שוגג.

(אדרת אליהו - הגר"א)

"לֹא יְהִי כְּלִי גִבֵּר עַל אִשָּׁה וְלֹא יִלְבַּשׁ גִּבֵּר שְׂמֹלֶת אִשָּׁה

כִּי תֹעֲבַת ה' אֱלֹהֶיךָ כָּל עֲשֵׂה אֱלֹהִים" (דברים כב, ח).

לא יהיה כלי גבר על אשה

יש לדקדק, דגבי אשה כתיב "לא יהיה כלי גבר על אשה", ואילו דקרא גבי איש כתיב "לא ילבש גבר שמלת אשה".

ובספר "ערוגת הבושם" להגר"מ גרינוואלד (ידיד סי' קל"ח) ביאר דהנה שנינו בגמ' נזיר (נט, א) "ראב"י אומר מנין שלא

הגיע להוראה ומורה, "וְעֲצָמִים כָּל הַרְגִיחַ" זה תלמיד שהגיע להוראה ואינו מורה (קרוב לדברים אלה ראיתי להרה"ק רי"ח משינאווא זצ"ל).

ונודע מה שאמר רבינו הגדול הגר"א מווילנא זי"ע כי בדברות ראשונות כתוב "לא תרצח" בפת"ח, ובשניות "לא תרצח" בקמ"ץ, דזה לרמז שלפעמים עושה חללים ע"י פתח שפותח פיו להורות ולא הגיע להוראה שעליו נאמר "רבים חללים הפילה", ולפעמים הורג ע"י קמץ, שמקמץ שהגיע להוראה ואינו מורה, שעליו נאמר "ועצומים כל הרוגיה" (המאמר בסוטה כב, א).

(כרם הצבי - רבי צבי הירש פרבר)

"לא תקח האם על הבנים" (דברים, כב, ו).

במסכת דרך ארץ (פרק השלום, ד) אמר חזקיה גדול הוא השלום, שכל מצות שבתורה כתוב בהם 'כי', 'כי תראה', 'כי תפגע', 'כי יקרא', 'כי תבנה', כשתבא המצוה לידך אתה זקוק לעשותה. אבל השלום מה כתיב בו, "בְּקֶשׂ שְׁלוֹם וְרַדְפָּהוּ" (תהלים לד, טו), בקשהו במקומך ורדפהו במקום אחר.

נהירנא שרבינו האר"י זצ"ל כתב, שצריך להשתדל לקיים מצות שילוח הקן. ואם תאמר, שמדברי הברייתא דידן נראה להיפך, דאי לא אין יתרון לשלום אלא ירדפהו. י"ל דעם כל זה מוכח שפיר. דבמצות אלו כתוב "כי תראה" "כי תפגע", ובשלום כתיב "בקש שלום".

(ככר לאדן - רבינו החיד"א)

"שִׁלַּח תְּשַׁלַּח אֶת הָאֵם וְאֶת הַבָּנִים תִּקַּח לָךְ" (דברים כב, ו).

שלוח הקן שכרו הוא שיהיו לו בנים. תנחומא פרשת כי תצא (אות ב). ובתקוני הזהר וכתבי רבינו האר"י זצ"ל כתבו, שקיום מצוה זו מקרבת את הגאולה.

(דבש לפי - רבינו החיד"א)

"כִּי תִבְנֶה בַּיִת חֲדָשׁ" וגו' (דברים כב, ח).

ההנהגה הראויה לבונה בית חדש

וכתיב לעיל בפרשת שופטים "מִי הָאִישׁ אֲשֶׁר בָּנָה בַּיִת חֲדָשׁ וְלֹא חָנְכוּ יָלְדָה וַיֵּשֶׁב לְבֵיתוֹ" (שם כ, ה). אפשר לומר הביאור בזה, כי הבונה בית חדש עליו להזכיר חסדי ה' שהיה בעזרו לכונן בית, כי "אם ה' לא יבנה בית שוֹא עֵמְלוֹ בּוֹנֵיו בּוֹ" (תהלים קכז, א), לכן עליו להודות ולהלל לשמו, ותחת קרבן תודה עליו לעשות צדקה וחסד וּלְשַׁמֵּחַ דְּכַאי רוּחַ. וכן ההולך למלחמה עליו לדעת כי "לא כְּחֵיל וְלֹא כְּכֹחַ כִּי אִם בְּרוּחַ אֱמֶר ה' צְבָאוֹת" (זכריה ד, ו), "אֵין הַמֶּלֶךְ נוֹשֵׁעַ בְּרַב חֵיל" וגו' (תהלים לג, טז), ורק לה' הישועה והוא בעל מלחמות. וזהו שכתוב (פ' עקב ז, יז) "כִּי תֹאמְרוּ בְּלִבְבְּכֶם רַבִּים הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִמֶּנִּי אֵיכָה אוֹכַל לְהוֹרִישָׁם" וגו' "לא תִירָא מֵהֶם", כלומר אם תבין שהגוים רבים ועצומים ממך ואיכה תוכל להורישם בדרך הטבע בלי ישועת ה', אז לא תירא מהם וגו' כי ה' ישלח עזרו מקודש, וכמו שכתוב "אֵלֶּה בְּרַכְּבָם וְאֵלֶּה בְּסוּסֵים

תצא אשה בכלי זיין למלחמה, ת"ל "לא יהיה כלי גבר על אשה". ופשטא דלישנא משמע שאפילו אינה מלובשת בו אלא אוחות בידה ג"כ עוברת בלאו זה. וכ"מ מרש"י שם (ד"ה תלמוד לומר) שכתב שהטעם שיעל הרגה את סיסרא ביתד שתקעה בראשו ולא בכלי זיין, כמו שנאמר (שופטים ה, כו) "יָדָה לַיָּתֵד תְּשַׁלְּחָנָה", הוא משום שבכלי מלחמה היתה עוברת על הלאו של "לא יהיה כלי גבר על אשה", ע"ש. ומקורו מתרגום יונתן בן עוזיאל שם. וכן הוא בילקוט (שופטים רמז נו), ע"ש. וכיון דאפילו אם האשה לא תלבש בגד של איש אלא רק תטול לידה כלי מלחמה תעבור על הלאו, לכן אצל אשה כתיב "לא יהיה כלי גבר על אשה", וכן הוא בתרגום אונקלוס 'לא יהי תקון זין דגבר על אתתא', משא"כ אצל איש שאין איסור אלא בלבישה. [אך צ"ע דאיכא מאן דאמר בניזיר שם דהמעביר בית השחי לוקה משום לא ילבש גבר שמלת אשה, ולהך מאן דאמר היינו מדאורייתא [ולא מכת מרדות מדרבנן] והרי זה עושה האיש בכלי ולא בלבישה. ואולי הפירוש הנ"ל קאי לאידך מאן דאמר שם דהעברת שיער אינה אלא מדברי סופרים ע"ש].

(משלחן רבי אליהו ברוך - רבי אליהו ברוך פינקל)

בתרגום המיוחס ליונתן בהאי קרא ד"לא יהיה כלי גבר על אשה", תרגם 'לא יהא גוליינ דציצית ותפלין דהינן תיקוני גבר על איתא', עיי"ש. ונראה דתרגום זה אתי כפסיקתא דמייתי התוס' בעירובין (צו, א ד"ה 'מיכל בת כושי') דמיכל בת שאול מיחו בה לחכמים שלא תניח תפלין, עיי"ש. אמנם בש"ס שם אמרו, מיכל בת שאול היתה מנחת תפלין ולא מיחו בה חכמים.

"לא יהיה כלי גבר על אשה ולא ילבש גבר שמלת אשה"

(דברים כב, ה).

אפשר לפרש על דרך רמז על תלמיד שלא הגיע להוראה שהוא בחינת 'אשה', שכחו תשש בתורה כנקבה שהיא מקבלת השפעה, שלא ישם עליו כלי גבר, כמו בעל בעמיו, כי הבעל הוא משפיע [ועיין ירושלמי סנהדרין (פו, ו) שכתבו מירושלים לאלכסנדיא של מצרים עד מתי בעלי שרוי בתוכך (יהודא בן טבאי) ואני יושבת עגומה, וקראוהו 'בעלי' יען כבר היה נשיא מקודם, ובירושלמי חגיגה פ"ב קראוהו 'ארוסי' דשם איתא דהוה בעון מניתיה נשיא בירושלים, ערק ואזל לאלכסנדריא, וכתבו להם עד מתי ארוסי יושב אצלכם, שם הוה מעשה אחרת הרבה שנים מקודם שרצו למנותו, טרם השתמש בכתר נשיאות לכן קראוהו 'ארוסי'], ועליו לקבל השפעה מתלמיד חכם בלמוד התורה, ולא ישתמש באיצטלא דרבנן כמו גבר. "ולא ילבש גבר [שהוא תלמיד חכם שהגיע להוראה וראוי להשפיע מתורתו לאחרים] שמלת אשה", למנוע עצמו מלהורות, ובמקום להיות 'משפיע' - 'מקבל השפעה' כאשר. וזהו כמו שאמרו חז"ל (סוטה כב, א) על פסוק כִּי רַבִּים חָלְלִים הִפִּילָה" (משלי ז, כו) זה תלמיד שלא

וְאֶנְחֵנוּ בְּשֵׁם ה' אֱלֹהֵינוּ נִזְכִּיר (תהלים כ, ח), אך אם תבטח בכחך וגבורתך לבד, אז ישועה רחוקה ממך. וזהו שכתוב "מִי הָאִישׁ אֲשֶׁר בָּנָה בֵּית חָדָשׁ וְלֹא חָנְכוֹ", שלא עשה חינוך הבית להודות לה' על חסדו. ובתרגום יונתן שבנה ביתו ולא קבע בה מזוּזות, כי המזוּזות תרמוזו ג"כ כי כל קניני האדם, צאתו ובוואו הכל ברצון ה' ועזרתו, וכשאינו עושה כן יורה בזה שאומר "כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה", וסומך על חכמתו וגבורתו ומה' יסור לבו, איש כזה בודאי לא יצליח במלחמה, כי יסמוך על כחו וגבורתו לבד, לכן "ילך וישׁוב לביתו", כי מלחמות בני ישראל ונצחונם לא היו בדרך הטבע, רק ע"י אמונה ובטחון ותפלה לה' נצחו את אויביהם.

(כרם הצבי - רבי צבי הירש פרבר)

"לֹא תַחְרֹשׁ בְּשׁוֹר וּבַחֲמֹר יַחְדָּו" (דברים כב, ז).

הרא"ה בספר החינוך נתן טעם לזה, מפני צער בעלי חיים האסור מן התורה, כי יש לבעלי חיים צער לשכון עם אינם מינם. וכל שכן לעשות עמהם מלאכה, וכמו שאנו רואים זאת בעינינו כי כל עוף למינו ישכון וכל הבהמות ידבקו לעולם במיניהם [החיד"א בספר "פני דוד" מוסיף יען השור מעלה גרה וחמור אינו מעלה גרה, נמצא שכל שעה דומה לחמור כאלו השור אוכל, ומצטער ע"ז. ובירושלמי דכלאים אמרו מפני שאין משאן שוה, וכח השור מרובה ויש טורח לחמור לעשות עמו בשוה וגורם לו עינוי, ורק כאשר שניהם שקולים אז ניחא להו].

וכתב הרא"ה, שכל חכם לב יקח מוסר מזה שלא למנות שני אנשים שהם רחוקים בטבעם ומשוניים במנהגם כמו צדיק ורשע נקלה עם נכבד באיזה דבר, שאם הקפידה תורה על הצער שיש בזה לבעלי חיים שאינם בעלי שכל, כל שכן בבני אדם אשר להם נפש משכלת לדעת יוצרם, עכ"ל בקודש. ונכתב ב"משך חכמה" דזה כשיטת הרמב"ם (ה' כלאים ט-י) דמן התורה דוקא מין אחד טהור ומין אחד טמא. ומוסיף: "אמנם במורה ח"ג פרק מ"ט כתב [ומובא להלן] ויראה לי כי טעם איסור קבוץ שני מינים כו' ר"ל "לא תחרוש" כו' כי אם יקבץ שניהם ירכיב אחד על חברו כו' אחד שור וחמור ואחד כל שני מינים כו' וזה מתנגד לשיטתו במשנה תורה, דאדרבא עיקר האיסור לפי זה שייך רק בשני מינים טהורים או טמאים שאסורים בהרבעה ומתעברין זה מזה, אבל טהור מן הטמא אינו מתעבר (ע' בכורות ח) ולא יבא להרכיב כל כך". ומסיק ה"משך חכמה": "והעיקר שזה חק מחוקי התורה ואין לנו לחקור טעמו".

ובעוה"ר במדה"י בהנהגת הצבור ובבתי כנסיות הערבוביא הזאת מהרסת כל דבר טוב, ואזלת יד הגדולים והטובים לחזק התורה והדת. ולמשמע און דאבה נפשנו שגם בירושלים ערבוביא הזאת בהנהגת הצבור מביאה כאב לב לכל ישרי לב, והכתוב הקודם אומר "לא תזרע שדך כלאים פן תקדש המלאה הזרע" וגו' כי הכלאים מסאב ומשחית הכל ושדי תכליה בכולא.

עוד יש לומר טעם שלא לחרוש בשור וחמור יחדיו, שלא

יבא ליחדם כדי להתרחק מלהרכיבם זה על זה [הרמב"ם ב"מורה נבוכים", ראה למעלה בדברי ה"משך חכמה"]. ועיין בעל הטורים מה שכתב בזה [ז"ל: "לא תחרוש בשור ובחמור". טמא וטהור, רמז שלא ישתתף צדיק עם רשע (אבות פ"א מ"ז). תחרש. "לא תחרש בשור ובחמור". "אל תחרש על רֶעֶף רֶעֶה" (משלי ג, כט). זהו שמפרש טעם שלא לחרוש בשור ובחמור, לפי שהשור מעלה גרה והחמור אינו מעלה גרה, וכשיראה השור מעלה גרה יהיה סבור שהוא אוכל ומצטער. וזהו "אל תחרש על רֶעֶף רֶעֶה", שגורם לחמור שחורש על רעהו רעה. וראה למעלה בשם ה"משך חכמה" שבהכרח כל הענין הוא חק ואין לנו לחקור בטעמו, וכך מוכיח בדברי בעל הטורים שהולך בשיטת אביו הרא"ש דגם חורש באותו המין לוקה מן התורה (ראה טור יו"ד סי' רצ"ז), ובכל זאת נקט האי טעמא שלא יצטער החמור כשרואה את השור מעלה גרה. ועל כרחך אינו כי אם נותן טעם מדוע תפסה התורה שור וחמור דוקא, אבל להלכה הוא הדין לכל המינים שהם מדאורייתא משום לא פלוג. ובר מן דין, הלא לכל הדעות אסרה תורה לחרוש בשור וגמל אע"פ ששניהם מעלי גרה (הערות שעל בעל הטורים מאת הרב יעקב קאפל רייניץ).

(כרם הצבי - רבי צבי הירש פרבר)

"לֹא תִלְבֹּשׁ שְׂעִמָּנוֹ" (דברים כב, יא).

דין כלאים הוא, אפילו עשרה מצעות זה על זה אסור (יומא ס, ט, א), ובגד שאבד בו כלאים אפילו חוט אחד, הרי זה אסור (פסחים מ, ב). ומזה נקח מוסר השכל לבגד הנעשה מתורה ומצוות, שאם נתערב כל שהוא מיוהרא ופניה וכיוצא, הרי זה אסור משום כלאים.

(אהבת דוד דרוש י"ג - רבינו החיד"א)

"לֹא תִלְבֹּשׁ שְׂעִמָּנוֹ" (דברים כב, יא).

שלא להזכיר חטא קיין על הבל, שקיין הביא מפרי האדמה זרע פשתים והבל הביא מובחר שבצאן המכוסה בצמר. אמר ח"י, לשון מדרש ר' תנחומא פרשת בראשית (אות ט), אינו בדין שיתערב מנחת חוטא עם מנחת הזכאי. עיי"ש.

(פני דוד - רבינו החיד"א)

"וְלִקַּח אִבִּי הַנְּעִרָה" וגו' (דברים כב, טו).

הנער כתיב חסר ה"א, וכתב בעל הטורים שהלכה כנער לכך הוציא עליה שם רע (כי כל כבודו בת מלך פנימה בצניעות בתוך ביתה). ולהלן בפסוק כ"ג גבי נערה המאורשה כתיב "כִּי יִהְיֶה (נער) נְעִרָה בְּתוּלָה מְאֻרְשָׁה לְאִישׁ וּמִצְאָה אִישׁ בְּעִיר וְשָׁכַב עִמָּה" (דברים כב, כג) כתיב "כִּי יִהְיֶה" בלשון זכר ונערה חסר ה"א, י"ל נמי יען עשתה כמעשה איש פעם בבית פעם ברחובות ושינתה סדר נשים לשבת בירכתי ביתה.

ובשם זהו"ק ראיתי, כי עד דלא קבילת דכר אתקריאת בלא ה"א, והטעם בזה דאיש ואשה שם י"ה ביניהם, וכל זמן דלא אינסבא חסר לה ה"א (כי היו"ד באיש וה"א באשה).

ומזה הטעם נכתב גם גבי דינה (בראשית לד) נערה חסר ה"א, ונמ"ש בפסוק י"ט נערה מלא ה"א, אפ"ל דזה קאי אחר שנתברר צדקתה שהיה שם רע ושקר יסודו].

(כרם הצבי - רבי צבי הירש פרבר)

"לֹא יָבֵא עִמּוֹנִי וּמוֹאָבִי בְּקַהֲלִי ה' וְכו' עַל דְּבַר אֲשֶׁר לֹא קָדְמוּ אֶתְכֶם בְּלַחֵם וּבְמִים בְּדֶרֶךְ בְּצִאתְכֶם מִמִּצְרָיִם" וכו' (דברים כג, ד-ה).

יש ללמוד מכאן כמה הקב"ה רב חסד ומרבה להיטיב והקפיד לתת קורת גג ואכסניה או לספק צרכי הולכי דרכים. דהנה הקב"ה פסל את עמוֹן ומוֹאֵב מלבוא בקהל ה', כי אין ראוי לאלו שלא הושיטו יד להיות לעזר ולקדם עם המיטלטל בדרכים להיות חלק בנחלת ה'. ומאידך מצאנו שהקב"ה העלים עין מעשן שהיה יוצא מפסל מיכה והיה מתערב בעשן המערכה, כיון שפיתו היתה מצויה לעוברי דרכים. וכן אנו מוצאים בשכר הגדול שזכה לו יתרו שמבני בניו ישבו בסנהדרין כיון שהכניס לביתו את משה כשהיה מטולטל וגולה ממקומו.

(אמרי ברוך - רבי ברוך אברהם טולידאנו)

"וַיִּתֵּן תְּהִיָּה לְךָ כּו' וְשִׁבְתָּ וְכִסִּיתָ אֶת צִאֲתֶךָ" (דברים כג, יד). וקשה, הלא המן נקרא לחם אבירים שנבלע באיברים. וי"ל שהוצרכו לזה על המאכל שקנו מתגרי אומות העולם.

או י"ל שזה נאמר על העתיד כשיכנסו לארץ ישראל, וציוה להם עתה, דמי יצוה אז מצוה חדשה [הלא כל המצוות, גם העתידיות, נכתבו בתורה מסיני] (פנענח רזא לרבי יצחק בן יהודה הלוי).

(כרם הצבי - רבי צבי הירש פרבר)

"כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ מִתְּהַלֵּךְ בְּקֶרֶב מִחֲנֶךָ לְחַצְיֶיךָ וְלִתַּת אִיבֶיךָ לְפָנֶיךָ וְהָיָה מִחֲנֶיךָ קְדוֹשׁ" (דברים כג, טו).

אומרים בשם הגרי"ס ז"ל, שיש בית הכנסת בשוק החיים, ויש שוק החיים בבית הכנסת. ואמרתי להסביר זאת, שהנה אנו רואים שחז"ל (ברכות כה, א) דרשו את הדינים שיש להזהר בהם ולהרחיק מהם בקריאת שמע ובתפלה מפרשה זו שנאמרה במלחמה, שהמחנה צריך להיות נקי וטהור "כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ מִתְּהַלֵּךְ בְּקֶרֶב מִחֲנֶךָ לְחַצְיֶיךָ וְלִתַּת אִיבֶיךָ לְפָנֶיךָ וְהָיָה מִחֲנֶיךָ קְדוֹשׁ". לכן צריך כל איש חיל ההולך למלחמה להיות מצויד ביתד שישימש לנקיות המחנה. נמצא, שאותה דרשה מלמדת אותנו על קדושת המחנה וגם על הזהירות בקריאת שמע ובתפלה. ושורש הזהירות היא הידיעה שה' אלקיך מתהלך בקרב מחניך - כמה רחוקים אנו מרגש זה בעמדנו בתפלה!

ואמרו בגמ' (ברכות לב, ב) 'ארבעה צריכים חיזוק', פירש רש"י, שיתחזק אדם בהן תמיד בכל כחו. 'ואלו הן, תורה ותפלה, מעשים טובים ודרך ארץ'. פירש רש"י, האומן באומנותו והסוחר בסחורתו ואיש החיל במלחמתו, 'שנאמר (ש"ב י יב) "חֹזֵק וְנִתְחַזַּק בְּעַד עֲמֹנוּ וּבְעַד עָרֵי

אֱלֹהֵינוּ". והנה אלו הם דברי יואב שר המלחמה, 'שכל ישראל צריכים לו' (מכות יא, ב) על החיזוק הנדרש בעת המלחמה. וזה מובן שבמלחמה צריכים חיזוק, "אתם קרבים היום למלחמה על אויביכם", שאם תפלו בידם אין מרחמים עליכם' (סוטה מב, ב), וחז"ל דורשים שאותו חיזוק למלחמה צריך גם בתורה וגם בתפלה, לדעת איך להתפלל ולדעת שעומדים לפני השכינה, ויש לסדר את הדברים במורא. כי 'חברותא כלפי שמיא מי איכא' (ברכות לד, א), [פירש רש"י, מנהג שנוהג אדם בחברו כלום ינהג אצל המקום ולא יכוון בתפלתו].

כך יש להביא את שוק החיים לבית הכנסת. שלא יהיה כמ"ש (בפתיחתא לאיכה רבתי) 'טרי כל יומא ולא לעי, קאי לצלווי ולעי. הוי "ולא אתי קראת יעקב פי יגעת פי ישראל" (ישעיה מג כב). שלא יגרע החיזוק בתורה ותפלה מהתלהבות והחשק במילי דעלמא.

ובשוק החיים יש ליצור את בית הכנסת, "והיה מחנך קדוש", ידיעה שה' מתהלך בקרב מחנך. זהו מה שאמרו (מכות כד, א) 'בא חבקוק והעמידן על אחת, וצדיק באמונתו יחיה". אין הדגש על האמונה, היינו צמצום חובות האדם לאמונה גרידא חלילה, הדגש הוא על "יחיה", היינו שכל מעשינו הן בתורה ובמצוות, הן במעשים טובים ובדרך ארץ ובמשא ומתן יהיו מלאים דעת אלקים באמונה חזקה וברורה, יהיו מושתתים ומיוסדים על האמונה, בא חבקוק והעמיד את כל הוייתנו וכל מעשה ממעשינו על אחת. והשריש את בית הכנסת בשוק החיים כהגדרתו של הגרי"ס ז"ל. וזהו שאמרו (ברכות סג, א) 'איזוהי פרשה קטנה שכל גופי תורה תלויים בה, "בְּכָל דְּרָכֶיךָ דְּעָהוּ" (משלי ג, ו).

(לקט שיחות מוסר - רבי יצחק אייזיק שר)

"לֹא תָבִיא אֶתְנֶן זֹנָה וּמַחִיר כְּלָב וְגו' כִּי תֹעֲבַת ה' אֱלֹהֶיךָ גַּם שְׁנִיָּהֵם" (דברים כג, יז).

כתב הרמב"ם בפ"ג מהלכות איסורי מזבח הלכה ז: "אתנן זונה ומחיר כלב אסורין לגבי המזבח והמקריב אחד מהן או שניהן כאחד לוקה אחת שנאמר "לא תביא אתנן זונה ומחיר כלב", ומפני מה לוקה אחת על שניהן מפני שנאמרו בלאו אחד.

ולפי זה נראה דחצי זית מאתנן וחצי ממחיר מצטרפין ללקות עליהן דקיימא לן כל שאין חולק מצטרף.

וי"ל שזה רמוז בפסוק כאן "כי תועבת ה' גם שניהם", היינו אפילו כזית משניהן כאחד גם כן תועבת ה' ולוקה.

(טעמא דקרא - רבי חיים קניבסקי)

"מוֹצֵא שְׁפָתַיךָ תִּשְׁמֹר וְעֵשִׂיתָ פֶּאֶשֶׁר נְדַרְתָּ לַה' אֱלֹהֶיךָ נְדָבָה אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ בְּפִיךָ" (דברים כג, כד).

"תשמור" מלשון "ואביו שמר את הדבר" (בראשית לו, יא), כלומר שלא יהיה נחפז, רק ימתין ויתיישב בדבר קודם שידור, ואז "ועשית כאשר נדרת".

עוד יש לפרש מה שכתוב "כאשר נדרת" [שהוא כמיותר], כי לפעמים ביום טוב או במשחה כאשר ייטב לבו ידור, אך כאשר יגיע עת פרעון ישתמט ויתחרט, וצריכים לתבוע ממנו ולחזור ולתבוע, לכן אמר הכתוב ועשית "כאשר נדרת" בשמחה, ובלי שום כפיה כמו שהיה בשעת הנדר.

ומה שמסיים "נדבה אשר דברת בפניך", קשה אם נדר אין זה נדבה. וכבר דרשו חז"ל על זה בפ"ק דזבחים. וי"ל בפשוטו שזה טעם שלא יזלזל אמרי פיו כי הדבור הוא יתרון האדם על שאר בעלי חיים אשר חנן ה' את האדם נדבה משלו, כמו שכתוב (בראשית ב, ז) "ויפח באפיו נשמת חיים", ומאן דנפח מדלילה נפח, "ויהי האדם לנפש חיה" (שם), ובתרגום לרוח ממללא'. לכן על האדם להוקיר כח הדבור שמדבר בפיו שהוא נדבה מאת השי"ת, וחלילה לפוגמו ולזלזלו.

"מוצא שפתיך תשמר ועשית כאשר נדרת לה' אלהיך נדבה אשר דברת בפניך" (דברים כג, כד).

צריך לדאות שילך בכל מצוה בדרך החכמה

עיינ רמב"ן שמבאר כוונת הכתוב, השמר בנדרין כי אע"פ שהם זירוז קרבנות השם אשר הם לך לרצון, אם תדור תבא לידי חטא אם לא תשלם או תאחר לשלמו, ואם לא תדור לא תמצא חטא, אם כן תשמור מוצא שפתיך. ועל הדרך הזה אמר שלמה, "כאשר תדר נדר לאלהים אל תאחר לשלמו כי אין חפץ בכסילים את אשר תדר שלם, טוב אשר לא תדר משתדור ולא תשלם" (קהלת ה, ג-ד), יאמר שאין חפץ בכסילים החושבים שעושים מצוה כאשר ידרו נדרים רבים להיות להם זרוז למצוה שחשבו לעשות ולא חשבו בלבם לאמר אולי לא תמצא ידי השלים.

רואים אנו מזה עד כמה צריך האדם להביט לצורת הדברים. יתכן להיות איש שכל חפצו אינו אלא לזרו עצמו לדבר מצוה ומ"מ הוא נקרא בלשון התורה 'כסיל', כי אילו באמת היתה בו יראת שמים היה חושב בעיון מה הוא עושה כי נדר גדול נדר ואינו יודע אם אמנם יוכל לקיים ומביא את עצמו בזה לידי חטא. ומה שנדר אינו אלא כסילות ואין חפץ לה' בכסילים כי תכלית האדם הוא שנברא בצלם ודמות אלקים דהיינו להבין ולהשכיל. ולפיכך צריך לראות שילך בכל מצוה בדרך החכמה ולהשתלם בה, וזה דוקא כשעושה כל דבר בצורתו הנכונה.

וזה נוגע לכל המצוות. תפילתו של אדם צריכה להיות כמו שמבין שאין לו כלום משלו וצריך לבקש הכל מהשי"ת. תורתו תהא לשמה וכו' וכו', וכן בכל מצוה יזהר שלא תהא נעשית כמצות אנשים מלומדה ח"ו אלא מתוך הבנה של צורת הדברים.

(יד יחזקאל - רבי יחזקאל לעוינשטיין)

"וכתב לה ספר כריתת" (דברים כד, א).

איתא בתוס' (גיטין ב, א ד"ה המביא גט): 'ומה שנוהגין לכתוב י"ב שורות בגט אמר רבינו תם משם דגט בגימטריא י"ב'.

הטעם למה בחרו ב'גט' שאין לו ביאור בשום מקום, יאמרו ח"ד או ז"ה, או י"ב שהם גם כן מספר זה. יש לומר, משום שאין בלשון הקודש שום תיבה שתהיינה שתי אותיות אלו רצופות בתוכה - להראות כי נתפרד הזוג, כמו שנאמר "וכתב לה ספר כריתות".

(דברי אליהו בשם הגר"א)

כתבו בשם הגר"א ז"ל, דלכך נקרא 'גט' משום שאותיות ג"ט לא מצינו סמוכים זה לזה בכל הפסוקים ולכך הוא סימן להרחקה.

וצ"ע דגם אותיות ג"ק ז"ט ז"ץ ז"ס ס"ץ לא מצאתי סמוכים בפסוקים [אבל השאר נמצאים או ישר או הפוך].

וי"ל ד'גט' הוא הראשון שאינו סמוך, גם לפי מה שהעתיק דברי הגר"א בס' דברי אליהו מס' גיטין א"ש ע"ש.

(טעמא דקרא - רבי חיים קניבסקין)

"כי יקח איש אשה חדשה לא יצא בצבא ולא יעבר עליו לכל דבר נקי יהיה לביתו שנה אחת ושמח את אשתו אשר לקח" (דברים כד, ה).

משרשי המצוה, כי האל ברוך הוא עלה במחשבה לפניו לברוא את העולם, וחפצו שיתיישב העולם על ידי בנין בית נאמן בישראל. על כן ציוה שנשב עם אשה המיוחדת לנו שנה שלמה, כי קירוב הלבבות יביא לידי כך שלא יהיה לאדם שום מחשבה זרה חלילה, ויהיה העולם מעלה חן לפני בוראו.

(ע"פ ספר החינוך מצוה תקפ"ב)

החזון איש כתב באחד מאיגרותיו דמה דאיתא באבות (א, ה) 'אל תרבה שיחה עם האשה - באשתו אמרו' - זה לא נאמר בשנה ראשונה.

(אגרות חזון איש)

"נקי יהיה לביתו שנה", סוף התיבות הוא אותיות שם הוי"ה. ולי נראה שהרמז שהגם שהתורה המשיכה ואמרה "ושמח את אשתו אשר לקח" - יהיו מעשיו לשם שמים, ויקיים "שויתי ה' לנגדי תמיד".

(נחל קדושים - רבינו החיד"א)

הגאון רבי שלמה זלמן אויערבך זצ"ל היה רגיל לומר לחתנים: התורה אומרת (דברים כד, ה) "לא יצא בצבא... נקי יהיה לביתו שנה אחת ושמח את אשתו", הרי דצריך לדייק - איסור דלא יצא בצבא הוא שנה אחת, אך מצוות "ושמח" - היא תמידית.

רוממות הדאגה לטובת הזולת בפיו, הרי שבלבבו אינו שוקל אלא את התועלת שיוכל הוא עצמו להפיק מכך. באה התורה הקדושה ומצווה אותנו, כי לכל הפחות בשנה הראשונה לנישואיו יהיה האדם נקי מאותן מחשבות, וכל כולו יהיה אך ורק לביתו! כלומר, מבלי כל כוונה של טובת והנאת עצמו, אלא אך ורק למען ביתו - זו אשתו! כאשר כך תראה השנה הראשונה, אין ספק בכך שכל חיי הנישואין יהיו מיוסדים על יסודות איתנים יותר, והתוצאות תהיינה ניכרות היטב...

והנה, מלבד מה שהויתור הינו כלי בסיסי המייצב את שלום הבית - צריכים אנו לדעת כי יש בו גם משום סגולה רוחנית נפלאה, וכפי שמצינו מעין זה אצל אסתר המלכה, שאמרה למרדכי הצדיק (אסתר ד, טו) "לֵךְ כְּנוֹס אֶת כָּל הַיְהוּדִים הַנִּמְצָאִים בְּשׁוֹשַׁן וְצוּמוּ עָלַי וְאֶל תֹּאכְלוּ וְאֶל תִּשְׁתּוּ שְׁלֹשֶׁת יָמִים לִילָה יוֹם גַּם אֲנִי וְנִעְרָתִי אֲצוּם פֶּן וּבְכֵן אָבוֹא אֶל הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר לֹא כֹדֵת וְכֹאֲשֶׁר אֶבְדִּיתִי אֶבְדִּיתִי". ולכאורה, מה פשר ההדגשה: "וצומו עלי"? אלא שכוונתה של אסתר המלכה היתה, לבקש ממרדכי שידרוש מבני ישראל שלא יצומו למען עצמם - בתפילה על הצלתם, אלא למענה דוקא, למענה בלבד! אסתר המלכה ידעה, כי דוקא כאשר יתמסרו בני ישראל למען הזולת - תהיה להם זכות להנצל על ידה, ולפיכך ביקשה שהתענית תהיה באופן זה!

ובכן, הוא הדין והוא הדבר גם לענייננו: כאשר יתייחד הבית על יסודות נאמנים, בדמות הדאגה לזולת, ולטובתו שלו בלבד - אזי תהיה לו הזכות והחסד להתקיים לבנין עדי עד.

"כִּי יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה חֲדָשָׁה וְגו' נָקִי יְהִי לְבֵיתוֹ שָׁנָה אַחַת וְשָׂמַח אֶת אִשְׁתּוֹ" (דברים כד, ה).

וּכְתַב בְּעַל הַטּוֹרִים נָקִי יְהִי לְבֵיתוֹ שָׁנָה סוֹפֵי תִיבוֹת שֵׁם שֶׁל ה'.

נראה לרמז בזה, דהנה אמרו חז"ל (סוטה יז, א) 'איש ואשה זכו שכינה ביניהם'. אמנם כל זה אם יש ביניהם אהבה ושלוש, אבל אם ח"ו פירוד ביניהם מסתלקת השכינה. והנה כל דבר נקרא על שם התכלית, דהיינו שלחן לא נקרא על שם עץ שנעשה ממנו השלחן, רק על שם התכלית לאכול ולכתוב וללמוד עליו. וכן כסא שהוא מעץ אינו נקרא על שם הדבר שהוא ממנו, רק על שם התכלית לישב עליו. והנה שמים נקרא על שהוא מאש וממים כמו שכתב רש"י (בראשית א, ח), ולכאורה זה אינו שם התכלית, רק שם הדבר שנעשה ממנו, ולמה באמת נקרא שמים היה לנו לקרותו רק רקיע שהוא שם התכלית להבדיל בין מים למים. אבל מבואר בספר "ישמח משה" (פרשת ברכה) דגם שמים הוא שם התכלית, ללמוד מזה שיהיה שלום ואחדות, כמו השמים שהוא מאש ומים, שני דברים מתנגדים, והשי"ת עושה שלום במרומיו עיי"ש. על כל פנים דשם שמים מורה לשלום, ועל כן ר"ת

"כִּי יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה חֲדָשָׁה לֹא יֵצֵא בְּצַבָּא וְלֹא יַעֲבֹר עָלָיו לְכָל דְּבַר נָקִי יְהִי לְבֵיתוֹ שָׁנָה אַחַת וְשָׂמַח אֶת אִשְׁתּוֹ אֲשֶׁר לָקַח" (דברים כד, ה).

מעמד הר סיני היה בגדר נישואין

כתוב בפרשת בהעלותך "וַיְהִי בַשָּׁנָה הַשְּׁנִיָּה בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי בְּעֶשְׂרִים בַּחֹדֶשׁ נִעְלָה הָעֶנָן מֵעַל מִשְׁכַּן הָעֵדוּת" (במדבר י, יא), וכתב רש"י, "בחדש השני", נמצאת אתה אומר שנים עשר חודש חסר עשרה ימים עשו בחורב, שהרי בראש חודש סיון חנו שם, ולא נסעו עד עשרים באייר לשנה הבאה".

וּכְתַב הַמַּהְרַ"ל ב"גוּר אַרְיֵה", דְּכַלֵּל יִשְׂרָאֵל חָנוּ שֵׁם לְשָׁנִים עֶשְׂרִי חוֹדֶשׁ כְּמִשְׁפֵּט הַנוֹשֵׂא אִשָּׁה שְׁנָאֵמֶר (דברים כד, ה) "נָקִי יְהִי לְבֵיתוֹ שָׁנָה אַחַת וְשָׂמַח אֶת אִשְׁתּוֹ", וּמִתַּן תּוֹרָה הִיא בְּגֵדֵר נִישׁוּאִין.

וְכֵן כָּתַב רַבֵּינוּ בַּחֲיֵי כֹאֵן בְּפִרְשֵׁת כִּי תֵצֵא, וּז"ל: "וְכֵן מִצִּינוּ בַּהֲקַב"ה שֶׁהִיא בְּסִינֵי עִם יִשְׂרָאֵל דּוֹגְמַת חֲתָן וְכֹלָה, שְׁעֵמֵד הַשְּׂכִינָה בְּהַר שָׁנָה אַחַת שֶׁהָרִי לֹא נִסְעוּ עַד שְׁנֵי בְּאִיִּר בַּשָּׁנָה הַשְּׁנִי", וּמְבוֹאֵר דְּקַבְּלַת הַתּוֹרָה הִיְתָה בְּגֵדֵר שְׂמַחַת חֲתָן וְכֹלָה.

וְנִרְאֶה לְהוֹסִיף, דְּאִיתָא בְּגַמ' כְּתוּבוֹת (י, ב) דְּבִכְרַכַּת אִירוּסִין אָנוּ מְסִימִים "בְּרוּךְ אַתָּה ה' מְקַדֵּשׁ עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל עַל יַדֵּי חוֹפֵה וְקִידוּשִׁין", וּכְתַב הַמַּהְרַש"א דְּקִידוּשִׁין קָאֵי עַל מִתַּן תּוֹרָה שֶׁהִיא קִידוּשִׁין לְיִשְׂרָאֵל כְּמוֹ שְׁאִמְרוּ חֲז"ל עַל הַפְּסוּק "תּוֹרָה צְוָה לָנוּ מֹשֶׁה מוֹרְשָׁה קְהֵלֶת יַעֲקֹב" (דברים לג, ד), אֵל תִּקְרִי "מֹרְשָׁה" אֵלֶּא "מְאוּרְסָה", וְחוֹפֵה קָאֵי עַל הַשְּׂרָאָת הַשְּׂכִינָה בְּמִקְדָּשׁ.

עֵינָן בַּהֲפֵלֵאָה (שם) שְׁחוֹלֵק עַל הַמַּהְרַש"א וְנִקְטַ דְּגַם הַנִּישׁוּאִין הִיוּ בְּשַׁעַת מִתַּן תּוֹרָה וְכִדְכַתִּיב וַיִּתְּיָצְבוּ בְּתַחֲתֵית הָהָר" (שמות, יט, יז), וְדַרְשִׁינָן בְּגַמ' שְׁבַת (פח, א) דְּכַפָּה עֲלֵיהֶם הַקַּב"ה אֶת הָהָר כְּגִיגִית, וְזֶה הִיָּה עֵנִין שֶׁל יַחֲוֹד וְחוֹפֵה, וְשִׁפִּיר שִׁיךְ הַלְשׁוֹן "מְקַדֵּשׁ עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל עַל יַדֵּי חוֹפֵה וְקִידוּשִׁין".

וְלִכְאוּרָה מְבוֹאֵר מְדַבְּרֵי הַמַּהְרַ"ל דְּמַעֲמַד הַר סִינֵי הִיא בְּגֵדֵר נִישׁוּאִין כְּדַבְּרֵי הַהֲפֵלֵאָה, דְּאִם הִיָּה רַק בְּגֵדֵר קִידוּשִׁין לְמָה חָנוּ שֵׁם לִי"ב חוֹדֶשׁ, וְהָא הַדִּין שֶׁל "וְשָׂמַח אֶת אִשְׁתּוֹ" שִׁיךְ רַק לְאַחַר נִישׁוּאִין, אֵלֶּא עַל כְּרַחֵךְ הִיָּה ג"כ נִישׁוּאִין בְּשַׁעַת מַעֲמַד הַר סִינֵי, וְלִכֵּן שִׁפִּיר חָנוּ לִי"ב חוֹדֶשׁ כְּדִי לְקִיִּים הַמְצוּהָ שֶׁל "וְשָׂמַח אֶת אִשְׁתּוֹ".

(אביר יעקב)

"כִּי יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה חֲדָשָׁה לֹא יֵצֵא בְּצַבָּא וְלֹא יַעֲבֹר עָלָיו לְכָל דְּבַר נָקִי יְהִי לְבֵיתוֹ שָׁנָה אַחַת וְשָׂמַח אֶת אִשְׁתּוֹ אֲשֶׁר לָקַח" (דברים כד, ה).

ענין "ונקי יהיה לביתו שנה אחת"

בְּפְסוּק זֶה, עֲלִינוּ לְהַבִּין: מָה טִיבָה שֶׁל אוֹתָה 'נְקִיוֹת' שְׁנִדְרַשׁ הָאָדָם לְנִקּוּט בַּהּ בַּשָּׁנָה הַרְּאִשׁוֹנָה לְנִישׁוּאִין? וְנִרְאֶה בִּיאורוֹ שֶׁל דְּבַר, כִּי בְּמִקְרִים רַבִּים מִצּוֹי הַדְּבַר בֵּין בְּנֵי זוּג שְׂכַל אַחַד מֵהֶם חוֹשֵׁב עַל טוֹבַת עֲצֻמוֹ, וְגַם כְּאִשֶׁר

"תִּמְחַח אֶת זֵכֶר עֲמֶלְק מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם לֹא תִשְׁכַּח" (דברים כה, יט).

יובן בס"ד לרמוז, כי אחר אותיות "שמים" יש אותיות תנ"ך, כי אחר השי"ן תי"ו, ואחר המ"ם הנו"ן, ואחר היו"ד כ"ף, ואין צריך לחשוב המ"ם השניה פעם שנית כי כבר חשבנו אות כמותה והיא המ"ם הראשונה, ונמצא כי אחר אותיות "שמים" יש רמז לאותיות תנ"ך שהם ראשי תיבות תורה נביאים כתובים שהוא כללות כל תורה שבכתב. וידוע כי בזכות התורה ימחה שמו של עמלק, ולזה אמר "תמחה את זכר עמלק מתחת השמים" "מתחת" דייקא, ר"ל מהרמוז הרמוז תחת אותיות שמים שהוא אותיות תנ"ך הרומזות על התורה שבכתב שהיא תורה נביאים כתובים כי בזכות התורה ימחה שמו של עמלק.

(אדרת אליהו - רבינו יוסף חיים)

"זְכוֹר אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה לְךָ עֲמֶלְק בְּדַרְדָּר בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם, אֲשֶׁר קָרָד בְּדַרְדָּר וַיִּזְנֹב בְּךָ כָּל הַנְּחָשִׁים אַחֲרָיִךְ וְאַתָּה עָנִיף וַיִּגַע וְלֹא יָרָא אֱלֹהִים" (דברים כה, יז-יח).

הסכנה החמורה בחוסר יראת שמים

פירש רש"י, "ולא ירא" - עמלק. "אלהים" - מלהרע לך. הנה מפירוש רש"י עולה, כי הכינוי "לא ירא אלוקים" מתייחס אל עמלק, אשר לא התיירא מפני הקב"ה ולא חשש להרע לעם ישראל, בניו אהוביו של מקום. אכן בדעת זקנים מפרש את המילים הללו באופן שונה, ולשיטתו הן מתייחסות לבני ישראל עליהם נאמר "ואתה עייף ויגע ולא ירא אלוקים", והיינו שמאחר שבני ישראל לא היו יראי שמים, ועברו עבירות - על כן היו העמלקים יכולים להלחם בהם ולהזיק להם.

ולכאורה, יש להתפלא לפירוש רש"י, שכן הלא כידוע היו העמלקים רשעים ואכזריים, ובשל כך נצטוונו במצוות 'מחיית עמלק' - עד שנאמר בפסוק (שמות יז, טז) "וַיֹּאמֶר כִּי יָד עַל כַּס יְהִי מִלְחָמָה לָהּ בְּעַמְלֵק מְדַר דָּר", ומפורש בדברי חז"ל כמה וכמה עניינים המעידים כולם על רשעותם הנוראה של הללו! ומעתה, כלום ישנה משמעות כלשהי ל'חסרון' של 'חוסר יראת שמים' שמוצאים אנו בעמלק לצד שאר מעשיהם הנוראים? האם בדיוק הנקודה הזו ראויה להדגשה? הלא לכאורה מתאים היה לומר כי היו רשעים ארורים, אכזרים ושופכי דמים, ולא לציין נקודה 'שולית' לכאורה של חוסר יראת שמים, בדיוק כפי שלא נאמר על רוצח שפל שדמם של חפים מפשע על ידיו - כי הינו 'חסר יראת שמים'!

ונראה, שמכאן יכולים אנו ללמוד, כי שורש רשעותם האיומה של העמלקים, שורש אכזריותם אשר באה לידי ביטוי בהזדמנויות רבות מספור במהלך ההסטוריה, וכמעט שלא היה לה אח ורע, הינו בחוסר יראת שמים!!! חוסר יראת שמים עלול לדרדר את האדם עד לתהומות העמוקים ביותר, עד לשפלות נוראה אשר לא ניתן למצוא כמותה!

נקי י'היה לבינתו ש'נה עולה שמים, וסופי תיבות הוי"ה, לומר שאם יש שלום ביניהם אז השכינה שורה עמהם (הגה"ק רבי שלמה זלמן עהרנרייך זצ"ל).

(אוצרותיהם של צדיקים)

"פִּי יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה חֲדָשָׁה כֹּו וְשָׂמַח אֶת אִשְׁתּוֹ אֲשֶׁר לָקָח, לֹא יַחְבֵּל רַחִים וְרָכַב" וגו' (דברים כד, י-י).

כתב הגאון ר' משה חפ"ן ז"ל רמז בסמיכות הכתובים, להזהיר הטפשים המבזוים כל ממונם ביום חתונתם [ובמדה"י שוכרים אולמים גדולים ונהדרים ומזמינים כל מכיריהם הקרובים והרחוקים המונים המונים, ומפזרים כסף כאפר על מנהגי הבל וחיקויים 'קופיים' למנהגי אומות העולם] ומכינים כל מיני מאכל ומשתה, וכאשר יכלה עוי"ז ממונם יצטרכו אחר כך לבריות וללות ולהתמשכן, לזה אמרה תורה "כי יקח איש אשה חדשה... ושמח את אשתו", אך לא יהיה סכל לפזר יותר מכחו ולחבל עי"ז רחים ורכב כי נפשו הוא חבל, והוא מתחייב בנפשו, וכמו שאמרו חז"ל 'עשה שבתך חול ולא תצטרך לבריות'.

(כרם הצני - רבי צבי הירש פרבר)

"זְכוֹר אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה ה' אֱלֹהֶיךָ לְמִרְיֵם בְּדַרְדָּר בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם" (דברים כה, ט).

להרמב"ן - המנעות מאבק לשון הרע היא מצות עשה

הרמב"ן הרחיב את הדבור בענין זה, וכתב: ולפי דעתי שהיא מצות עשה ממש, כמו "זכור את יום השבת לקדשו", "זכור את היום הזה אשר יצאת ממצרים", וכמו "זכור את אשר עשה לך עמלק". כולם מצוות עשה, ואם כן גם זה כמותם. והוא אזהרה מלדבר לשון הרע. יצוה במצות עשה שנזכור העונש הגדול שעשה ה' לצדקת הנביאה שלא דברה אלא כאחיה גמול נפשה אשר אהבתו כנפשה. ולא דברה בפניו שיבוש, ולא בפני רבים, רק בינה לבין אחיה הקדוש בצנעה. וכל מעשיה הטובים לא עמדו לה... בכתוב הזה אזהרה גדולה להמנע ממנו בין בגלוי בין בסתר, בין מתכוין להזיק ולהבוזת כין שאין מתכוון להזיק כלל. וזה מצוה מכלל תרי"ג מצוות, ושכחה בעל ההלכות. ע"כ, עיי"ש. וכן מנאה הרמב"ן במצוה ז' מהמצוות שהרמב"ם השמיטן לדעתו, וכתב: נצטוונו לזכור בפה ולהשיב אל לבנו מה שעשה יתעלה למרים... כדי שנתרחק מלשון הרע... ולשון ספרי, והלא דברים קל וחומר, ומה מרים שלא דברה אלא בפניו של משה ולהנייתו של משה ולשבחו של משה ולבניינו של עולם. כך - המדבר בגנותו של חברו ברבים על אחת כמה וכמה, כו' ע"ש.

והנה באינו מתכוון להזיק אינו לשון הרע גמור, רק אבק לשון הרע, כדמוכח ברמב"ם (פ"ז מהלכות דעות עיי"ש) שאם בלא שנאה אינו לשון הרע. ואם כן יש מצות עשה על זהירות מאבק לשון הרע. וזה חידוש נפלא, שהנכשל באבק לשון הרע עבר על מצות עשה דאורייתא, ולא על מדת חסידות!

(לקט שיחות מוסר - רבי יצחק אייזיק שר)

”אֲשֶׁר קָרָךְ בְּדַרְךָ וַיִּזְנַב בְּךָ כָּל הַנְּחָשִׁים אַחֲרֶיךָ וְאַתָּה עָנִף וַיִּגַע וְלֹא יָרָא אֱלֹקִים” (דברים כה, יח).

בפרשת משפטים נאמר: ”ואם אמור יאמר העבד וכו' לא אצא חפשי, והגישו אדוניו אל האלוהים וכו' ורצע אדוניו את אזנו במרצע ועבדו לעולם” (שמות כא, ו). וברש”י שם: ’אמר ר' יוחנן בן זכאי, אִזְן זֹאת שִׁמְעָה עַל הַר סִינִי לֹא תִגְנוֹב” והלך וגנב תרצע, ובמוכר עצמו אִזְן שִׁמְעָה עַל הַר סִינִי כִּי לִי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבָדִים” והלך וקנה אדון לעצמו ריצע.”

ומבואר מזה כי תובעת התורה מן הגנב לא על מעשה הגניבה, אלא על מה שלא שמעה אזנו מה שנאמר בהר סיני ”לא תגנוב”, כי שמיעת מעמד הר סיני היא הרפואה למכתו וכיון שלא נוטל את הרפואה הרי תרצע אזנו. וככתוב ”ויאמר משה אל העם אל תיראו כי לבעבור נסות אתכם בא האלוקים ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו” (שמות כ, יז), וכתב הרמב”ן בשם הרמב”ם (מורה נבוכים) ”כי זה אשר ראיתם היה שכשינסה ה' אלוקים אתכם להודיע ערך אמונתכם וישלח לכם נביא שקר וכו' ובעבור שיוכל לנסות אתכם לעתיד בא האלוקים כדי שתהיו עומדים לו בכל נסיון”. ומבואר שניתן מעמד הר סיני לישראל כדי שעל ידיו יוכל לעמוד בפני הנסיונות אשר יעמדו בפניו. כי מעמד הר סיני הוא הרפואה שעל ידה יוכל להתגבר על מחלתו. ומשום כך מחויבים אנו תמיד לחיות עם זכרון מעמד הר סיני, וכנאמר בקרא ”רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך כל ימי חיך והודעתם לבניך ולבני בניך יום אשר עמדת לפני ד' אלוקיך בחורב” וכו' (דברים ד, ט), ופירש הרמב”ן שחובת זכרון מעמד הר סיני אינה רק על גוף המעמד אלא חייב לזכור את כל הפרטים והנסים והנפלאות אשר היו במעמד הר סיני, וכ”ז חייב להיות בזכרון תמידי אצל האדם ושלא יסור מלבבו אפילו לרגע קט, וזכרון מעמד הר סיני חייב ליצור אצלנו יראת שמים למשך כל ימי חיינו ואף את בנינו נלמד ליראת שמים מכח מעמד הר סיני.

וחזינן מפרשה זו יסוד גדול בהבנת תביעות השי”ת מאתנו, שאיננה נתבעת רק עשיית החטא עצמו, אלא אף הסיבה אשר גרמה לחטא או אשר לא מנעה עשייתו, נתבעת ונדרשת מאתנו. ומשום הכי כיון שאי זכירת מעמד הר סיני היתה הגורם לחטא, לכן תבע זאת מאתנו ותרצע אזנו של גנב.

וכמו כן חייבים לדעת בימי האלול שאנו שבים בתשובה ומתודים על חטאינו, שאינה מספקת התשובה על גוף החטא, אלא חייבים להתודות אף על הסיבות שגרמו לחטא, וכדחזינן הכא שאף הסיבות עצמן חטאים המה.

עוד שם בחז”ל (הובא ברש”י שם): ’רבי שמעון היה דורש, מה נשתנו דלת ומזוזה מכל כלים שבבית אמר הקב”ה דלת ומזוזה שהיו עדים במצרים כשפסחתי על המשקוף ועל שתי המזוזות ואמרתי ”כי לי בני ישראל עבדים”,

ואמנם, כבר מוצאים אנו יסוד זה בתקופה קדומה יותר, אצל אברהם אבינו. כאשר ירד אברהם לגרר בעקבות הרעב אשר פקד את הארץ הוא אמר על שרה אשתו כי אחותו היא, בכדי שלא יפגעו בו יושבי הארץ ויבקשו ליטול את אשתו. ולאחר מעשה, כאשר התבררה לאבימלך מלך גרר זהותה האמיתית של שרה, הוא בא בטענה כלפי אברהם אבינו על שכמעט הכשילו בחטא, וכתשובה, אמר לו אברהם (בראשית כ, יא) ”וַיֹּאמֶר אֲבִרְהָם כִּי אָמַרְתִּי רַק אֵין יְרָאת אֱלֹהִים בְּמָקוֹם הַזֶּה וַהֲרִגוּנִי עַל דְּבַר אִשְׁתִּי!!” ולכאורה נשאלה השאלה, וכי בעקבות חוסר יראת אלוקים בו הבחין אברהם בין יושבי גרר, כבר היה מקום לחשש פן יהרגוהו על דבר אשתו? האם אין כאן הגזמה מסויימת? מה הקשר בין 'חוסר יראת שמים' לבין רציחה?? אכן לאמיתו של דבר, קושייתנו אינה נובעת אלא מתוך חוסר הכרה מספקת בחומרתו הנוראה של חוסר יראת שמים! יראת שמים אינה דבר של מה בכך, היא המחסום היחידי שיכול למנוע את האדם מלעשות את כל התועבות שבעולם! במקום שאין יראת שמים, עלולים להעשות מעשים איומים ונוראים, אשר אין להעלותם על הדעת, ואפילו לכדי רציחה ניתן להגיע בקלות!

ומעתה, עלינו לשוב ולהתבונן בעצמנו. שכן אנו חשים בדרך כלל, שחטאו של עמלק אינו נוגע אלינו... לכל היותר הוא גרם לנו לתוספת של מצוה אחת, מצות 'מחיית עמלק'... אולם לאמיתו של דבר, טעות היא זו! חטאם של העמלקים אמור ללמד אותנו מוסר חשוב, ולהראות לנו עין בעין עד להיכן ניתן להתדרדר בעקבות חוסר יראת שמים!

מפרשה זו צריכים אנו להסיק ולהפנים את המסר, כי מבלעדי יראת שמים עלולים אנו להגיע לידי החטאים הנוראים ביותר, וכי הדרך היחידה לשמור על דרגה רוחנית בסיסית, ואפילו על התנהגות אנושית מינימלית הינה על ידי קניית יראת שמים אמיתית בנפשנו!

ואמנם, למעשה, הדברים מפורשים בפסוק. שכן בפרשת עקב אומרת התורה הקדושה (דברים י, יב): ”וַעֲתָה יִשְׂרָאֵל מָה ה' אֱלֹהֶיךָ שְׂאֵל מַעֲמֶךָ כִּי אִם לִירְאָה אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ לְלַכֵּת בְּכָל דְּרָכֶיךָ וּלְאַהֲבָה אוֹתוֹ וּלְעַבְדוֹ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לִבְבְּךָ וּבְכָל נַפְשֶׁךָ”. כלומר, הפסוק מלמד אותנו, כי הדרישה האחת והיחידה שדורש מאתנו הקב”ה הינה: להיות יראי שמים!!! ולכאורה, כלום בכך מתמצות הדרישות מאיתנו? האם ביראת שמים די? כלום אין צורך בעבודת ה' במסירות ובלמוד התורה יומם ולילה? אכן כפי שנתבאר, יראת שמים הינה היסוד והבסיס לכל עבודתנו הרוחנית. כאשר נקנה יראת שמים בנפשנו, מובטח לנו שנמלא את כל תפקידנו בשלמות ונעבוד את הקב”ה כפי שהוא דורש מאתנו, ולעומת זאת, אם לא תהיה בנו אותה יראת שמים נדרשת, עלולים אנו להתדרדר עד לדיוטא התחתונה רח”ל!

(מקדש הלוי - רבי יוסף צבי הלוי דינר)

חוב גדול מוטל על האדם ליטע בנפשו סיבות לטוב וכמו שפסק רבינו יונה שמצוות עשה (עיי' רבינו יונה שער ג') לקנות המעלות העליונות כמו הבחירה ואהבה וכו' ומה תקות הנברא אם לא ישים עמל נפשו בהם. ובכך איך אנו יושנים ולא מעוררים עצמינו לבער הסיבות הרעות ולקנות הסיבות המועילות.

(יד יחזקאל - רבי יחזקאל לעוינשטיין)

"וְהָיָה בְּהַנִּיחַ ה' אֱלֹהֶיךָ לְךָ מִכָּל אֲיִבֶיךָ מִסְּבִיב בְּאַרְצֵךְ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ נַחְלָה לְרִשְׁתָּהּ תִּמְחָה אֶת זְכַר עֲמַלְךָ מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם לֹא תִשְׁכַּח" (דברים, כה, יט).

"תמחה את זכר עמלק". פירש רש"י: "מַאֲיֵשׁ עַד אֲשֶׁה מֵעַלְל וְעַד יוֹנֵק מְשׁוֹר וְעַד שֶׁה" (שמואל א, טו, ג), שלא יהא שם עמלק נזכר אפילו על הבהמה, לומר בהמה זו משל עמלק היתה.

ובחומשים עם פירוש "תוצאות חיים" מקשין, דבשמואל (סם) "והמתה מאיש עד אשה מעלל ועד יונק משור ועד שה מגמל ועד חמור", פירש רש"י: 'משום שהיו מכשפים ומשנין עצמן בצורת בהמה'.

נוכה כתב שם, דצריך להבין למה פירש רש"י בשמואל פירוש אחר בטעם שנצטוו להרוג את הבהמות? ופירש שם על דרך פשוט, דהא יש לדקדק בכתוב שם (שמואל א טו ג) "עתה לך והכיתה את עמלק והחרמתם את כל אשר לו", הוא די והותר, ולמה ליה לפרט אחר כך "משור ועד שה מגמל ועד חמור", דהא ממילא משתמע מ"כל אשר לו". אלא צריך לומר דהציווי בא להורות דאף שור ושה שאינם שלהם, רק משאר האומות, גם כן צריך להחרים. אך על זה קשה, למה באמת נצטוו להחרים גם הבהמות שאינם של עמלק? לזה פירש רש"י: משום שהיו בעלי כשפים. אבל כאן בפסוק כתיב "תמחה את זכר עמלק", משמע הכל מה ששייך להם, לכן פירש רש"י שפיר, שלא יהא שם עמלק נזכר אפילו על הבהמה. ע"כ.]

ויראה שרש"י הוכרח לזה שם, דקשיא האיך טעה יואב לקרות זכר בקמ"ץ [ראה בבא בתרא כא, א: שבשחא כיון דעל על, דכתיב (מ"א יא, טז) "כִּי שָׁשַׁתְּ חֲדָשִׁים יָשַׁב שָׁם יוֹאֵב וְכָל יִשְׂרָאֵל עַד הַכְּרִית כָּל זְכַר בְּאֲדוֹם", כי אתא לקמיה דדוד, אמר ליה, מאי טעמא עבדת הכי (שלא הרגת את הנקבות - רש"י). אמר ליה, דכתיב "תמחה את זכר עמלק". אמר ליה, והא אנן זכר קרינן. אמר ליה, אנא זכר אקרינן. אזל שייליה לרביה, אמר ליה, היאך אקרינתן? אמר ליה, זכר. שקל ספסירא למיקטליה, אמר ליה, אמאי? אמר ליה, דכתיב (ירמיה מח, י) "אָרוּר עֲשֵׂה מְלֹאכֶת ה' יָמֶיהָ כו", הרי שמואל הזהיר אפילו על הבהמות. אלא ודאי איכא נמי טעם אחר [במה שציוה שמואל את שאול להרוג את הבהמות, וכדפירש רש"י שם משום שהיו מכשפים ומשנין עצמן בצורת בהמה], ולכן טעה יואב [והרג באדום רק את הזכרים], שהם לא היו בעלי כשפים.

(מלא העומר - רבי אריה לב צינג)

עבדי הם ולא עבדים לעבדים, והלך זה וקנה אדון לעצמו ירצע בפניהם'. ונראה בזה שכאשר נתבע האדם מדוע הלך ונעשה עבד לאחר והלא חייב להיות עבד רק להקב"ה, מזכירים לו גם את הסיבה מדוע נעשה עבד להקב"ה, שהרי הקב"ה הוציאנו ממצרים מבית עבדים, ואילו לא הוציאנו ממצרים הרי היינו אף עתה משועבדים למצרים, ומשום כך מחויבים אנו בעבדות להקב"ה, וכמו שהביא רש"י מהמכילתא (שמות כ, ב) אנכי ה' אלוקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים, 'כדאי היא ההוצאה שתהיו משועבדים לי', ולכן הטענה על זה שמכר את עצמו חזקה יותר, כי לא רק מפני ששמע בהר סיני שנעשה עבד להשי"ת ולכן אל לו להמכר לאחר, אלא הרי חייב לזכור יציאת מצרים שהיא הסיבה לחובת עבדות ישראל להקב"ה. וא"כ בעת שמכר עצמו הרי זה ראה שאף יציאת מצרים אינה בראש מעיניו. וזה אשר הוסיף ר' שמעון על דברי ריב"ז שחייב אף מצד יציאת מצרים להיות עבד להקב"ה.

חזינן מכל זה שנתבע מאתנו אף את הראשית והגורם לכל מעשה. ואכן כן מצינו גבי עמלק בפרשתינו, שתובעת התורה מאתו "ולא ירא אלוקים" (דברים כה, יח), שלא היתה התביעה עליו רק על עצם המלחמה שעשה עם ישראל, אלא נתבע מאתו חסרון יראת שמים, שלו היה בו יראה לא היה יוצא למלחמה.

וטענה זו עדיפא מהתביעה על החטא, כי החטא הוא דבר פרטי ויתכן שיתקן מעשיו, אבל בשעה שהסיבה נמצאת בו הרי אין לו אפשרות לשוב בתשובה שלימה.

(אור יחזקאל - רבי יחזקאל לעוינשטיין)

הנה הבן סורר ומורה לא עשה מעשה שעל ידו יתחייב מיתה. אבל רש"י מביא שהתורה ירדה לסוף דעתו וכו'. כלומר שמחפשים אחר הסיבה שגרמה לו לעשות מעשים כאלו. וממילא משערים שאותם הסיבות יביאו אותו לבסוף ללסטם את הבריות ובכך ימות זכאי ואל ימות חייב.

כמו כן שומה על כל אדם לחפש אחר הסיבות הגורמות לו לחטוא. לדוגמא מי שהוא טרוד ואין לו פנאי להתבונן בדרכיו אל יחשוב שאם יסורו הטרדות מיד יעשה לאיש מתון ובעל חשבון, אין הדבר כן. כי עיקר הסיבה המסבכתו להיות טרוד היא זו הנובעת ממדה משונה בכחות האדם המלמדתו להיות כסוס שוטף וללכת כהרגלו.

וכן גם במדת העצלות "אמר עצל שחל בדרך ארי בן הרחובות". הוא חושב שהסיבה שאין הוא הולך ללמוד אצל רבו היא מחמת פחדו מהסכנה והאמת היא שאין הסיבה אלא העצלות שבו.

וזהו היא העבודה המוטלת על כל אדם לחקור אחר הסיבות ולהסיר אותן כי בזה אין לנו תירוץ כי מי יאמר זכיתי לבי להיות טהור ונקי מסיבות אלו. ומאידך גיסא

מן המדרש

מדרש רבה כי תצא פרשה ו ג-ד

[ג] זה שאמר הכתוב (משלי א, ט) "כי לוית חן הם לראשך", רבנן אמרי נעשה דברי תורה חן לרשיותך. כיצד, אדם בן תורה בשעה שהוא מזקין הכל פאין ומסבבין אותו ושואלין אותו דברי תורה. דבר אחר, מהו "כי לוית חן", אמר רבי פינחס בר חמא, לכל מקום שתלך המצוות מלוות אותך, (דברים כב, ח) "כי תבנה בית חדש ועשית מעקה לגגך". אם עשית לך דלת המצוות מלוות אותך, שנאמר (דברים ו, ט) "וכתבתם על מזוזות ביתך". אם לבשת כלים חדשים, המצוות מלוות אותך, שנאמר (דברים כב, יא) "לא תלבש שעטנז". אם הלכת לגלח, המצוות מלוות אותך, שנאמר (ויקרא יט, כז) "לא תקפו פאת ראשכם", ואם היה לך שדה והלכת לחרש בתוכה, המצוות מלוות אותך, שנאמר (דברים כב, י) "לא תחרש בשור ובחמור יחדו". ואם זרעת אותה, המצוות מלוות אותך, שנאמר (דברים כב, ט) "לא תזרע כרמך כלאים". ואם קצרת אותה, המצוות מלוות אותך, שנאמר (דברים כד, יט) "כי תקצר קצירך בשדה ושכחת עמר בשדה", אמר הקדוש ברוך הוא אפלו לא היית עוסק בדבר אלא מהלך בדרך, המצוות מלוות אותך, מנין, שנאמר "כי יקרא קן צפור לפניה".

[ד] דבר אחר, בן עזאי אומר, מצוה גוררת מצוה ועברה גוררת עברה. כיצד, כתיב למעלה (דברים כא, י יא) "כי תצא למלחמה וגו' וראית בשביה" וגו', אמר הקדוש ברוך הוא, אף על פי שהתרת אותה לך, אמרתי לך (דברים כא, יב) "וגלחת את ראשה ועשתה את צפרניה", כדי שלא תמצא חן בעיניך ותשלח אותה. ואם לא עשית כן, מה כתיב אחריו (דברים כא, יח) "כי יהיה לאיש בן סורר ומורה", מתוך כך (דברים כא, כב) "כי יהיה באיש חטא משפט מות", הוי עברה גוררת עברה. ומצוה גוררת מצוה מנין, תחלה "כי יקרא קן צפור", מתוך כך (דברים כב, ח) "כי תבנה בית חדש", מתוך כך (דברים כב, ט) "לא תזרע כרמך כלאים", מתוך כך (דברים כב, י) "לא תחרש בשור ובחמור יחדו", מתוך כך (דברים כב, יב) "גדלים תעשה לך", הרי מצוה גוררת מצוה.

כב. ו) "כי יקרא קן צפור לפניה בדרך", והיינו שגם בלכתך בדרך, ללא שום הכנה מצדך, תהא מצוה שתלווה אותך, ותודמן לך באקראי. דבר אחר [אופן אחר] לדרוש בסמיכות הפרשיות, על פי מה ששינו (אבות ד, ב): "בן עזאי אומר, הוי רץ למצוה קלה כבחמורה, ובורח מן העבירה, שמצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה. ומבאר המדרש כיצד נלמד ענין זה מסמיכות הפרשיות, שהרי כתיב למעלה בתחילת הפרשה (דברים כא, י-יא): "כי תצא למלחמה וגו' וראית בשביה אשת ופתי וחסד וקשת" וגו', אמר הקב"ה אע"פ שהתרת אותה לך לקחתה לאשה, אין זה אלא כנגד יצר הרע. שאם לא הייתי מתירה לך, היית נושאה באיסור, ולכן אמרתי לך (דברים כא, יב) "וגלחת את ראשה ועשתה את צפרניה" בכדי להמאס אותה בעיניך על ידי גילוח הראש וגידול הציפורנים, וכדי שלא תמצא חן בעיניך ותשלח אותה מעמך. ואם לא עשית כן - למאוס בה מחמת גילוח וגידול הציפורנים, אלא עם כל זאת היא המשיכה למצוא חן בעיניך ונשאת אותה לאשה וילדה לך בן, מה כתיב אחריו: (דברים כא, יח) "כי יהיה לאיש בן סורר ומורה", לומר שהנושא יפת תואר כזו - יוצא ממנו בן סורר ומורה, שדינו שיביאווהו אביו ואמו לבית דין ויתרו בו, ואם עבר ושנה בחטאו - יהרגו אותו. ואם חסו עליו אביו ואמו - סופו שיצא לתרבות רעה ומתוך כך יתקיים בו מה שנאמר בהמשך הפרשה (דברים כא, כב) "וכי יהיה באיש חטא משפט מות", שאם ניצל מזו לא ניצל מזו. הוי (באמת), זוהי ששינו "עבירה גוררת עבירה". ומה שאמרה המשנה "מצוה גוררת מצוה" מנין נלמד דבר זה ממה שנאמר תחלה בפרשתנו (דברים כב, ו) "כי יקרא קן צפור", שמחמת שיקיים מצות שילוח הקן, מתוך כך יזכה לבנות בית חדש ולקיים בו מצות מעקה כמו שנאמר (דברים כב, ח) "כי תבנה בית חדש ועשית מעקה לגגך". ומתוך כך יזכה לחרש ולזרוע שדה ויקיים בהם אזהרת כלאים כמו שנאמר (דברים כב, ט) "לא תזרע כרמך כלאים". ומתוך כך יזכה לשוורים וחמורים, וגם בהם יקיים מצות כלאי בהמה, כאמור (דברים כב, י) "לא תחרש בשור ובחמור יחדו". ומתוך כך יזכה לבגדים נאים מצמר ולבגדים נאים מפשתן ויקיים בהם גם אזהרת כלאי בגדים, כאמור (דברים כב, יא) "לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדו". וגם מצות ציצית כנאמר (דברים כב, יג) "גדלים תעשה לך". מה כתיב אחריו (דברים כב, יג) "כי יקח איש אשה", שיזכה לאשה ולבנים. הרי למדנו מסמיכות הפרשיות בתורה שמצוה גוררת מצוה.

[כי יקרא קן צפור לפניה בדרך] (דברים כב, ו). המדרש מדייק לשון הפסוק שאמר "כי יקרא", וגם מה שנאמר "בדרך", לומר שגם בלכתך בדרך תודמן לך האפשרות לקיים את מצוות התורה. וזה מה שאמר הכתוב על התורה והמצוות (משלי א, ט) "כי לוית חן הם לראשך" [התורה והמוסר יתחברו יחד על ראשך, להיות לך חן מחמתם], שהם מלוות אותך בכל עת ולכל מקום אליו תלך, וכדלהלן. ותחילה מפרש המדרש את הכתוב באופן אחר: רבנן אמרי [אמר], שיש לדייק בלשון הכתוב שאמר "כי לוית חן", שלפי פשוטו שהכוונה לעטרה לראש היה צריך לומר "כי עטרה הם לראשך", ועל כן דורשו מלשון חיבור, ואל תיקרי "לראשך" אלא "לרשיותך" - מלשון רש ועוני, ובא ללמד שנעשה דברי תורה חן לרשיותך - לימים בהם תהיה רש [ענין וחלש, והיינו בימי זקנתך. ומבאר המדרש כיצד התורה מועילה לבן תורה בימי זקנתו: אדם בן תורה בשעה שהוא מזקין, אזי הכל [כולם] באין ומסבבין אותו [מבקשים להיות בקרבתו] ושואלין אותו דברי תורה, שבזכות התורה שלמד לא סר חינו גם לעת זקנתו. וזה הפירוש בפסוק "לוית חן" - שהכל נלוים ומתחברים אליו והוא מוצא חן בעיניהם, אף 'לראשך' - בימי זקנתו, וזאת מחמת התורה שלמד בצעירותו.

דבר אחר [אופן אחר] לבאר מהו הפירוש הפסוק "כי לוית חן הם לראשך": אמר רבי פינחס בר חמא, "לוית" הוא מלשון לוויה, ומלמד שלכל מקום שתלך יהיו המצוות מלוות אותך ונעשות חן לראשך. כגון אם בנית בית - יש מצוה שמלווה אותך בכניסתך לבית, כמו שנאמר (דברים כב, ח) "כי תבנה בית חדש ועשית מעקה לגגך". וכמו כן, אם עשית לך דלת גם אז יהיו המצוות מלוות אותך שנאמר (דברים ו, ט) "וכתבתם על מזוזות ביתך". וכן אם לבשת כלים [בגדים] חדשים אזי המצוות מלוות אותך, שנאמר (דברים כב, יא) "לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדו". אם הלכת לגלח את שערך - גם באותה שעה המצוות מלוות אותך שנאמר בזה (ויקרא יט, כז) "לא תקפו פאת ראשכם". ואם היה לך שדה והלכת לחרוש בתוכה - המצוות מלוות אותך, כמו שנאמר (דברים כב, י) "לא תחרש בשור ובחמור יחדו". ואם זרעת אותה [את השדה], גם אז יהיו המצוות מלוות אותך כמו שנאמר (דברים כב, ט): "לא תזרע כרמך כלאים". ואם קצרת אותה - גם אז המצוות מלוות אותך שנאמר (דברים כד, יט) "כי תקצר קצירך בשדה ושכחת עמר בשדה לא תשוב לקחתו לגר ליתום ולא למנה יהיה". וכן אמר הקב"ה, אפלו לא היית עוסק בדבר כלשהוא, כלומר, גם כאשר אינך עושה מאומה, אלא אתה רק מהלך בדרך, גם אז יהיו המצוות מלוות אותך ונקרות בדרךך, מנין שנאמר (דברים

ד' אמות של הלכה

"כִּי יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה חֲדָשָׁה לֹא יֵצֵא בַצֵּבָא וְלֹא יַעֲבֹר עָלָיו לְכָל דְּבַר נְקִי יְהִיָּה לְבֵיתוֹ שָׁנָה אַחַת וְשִׂמַּח אֶת אִשְׁתּוֹ אֲשֶׁר לָקַח" (דברים כד, ה).

יציאה מן הבית בשנה הראשונה

דיש איסור יצאה לכל ענין ואפילו כשיוצא לסחורה, דז"ל שם: 'והמצוה השי"א היא, שהזהירנו מהוציא החתן מביתו שנה אחת כולה לטורח מן הטרחים, לא לצבא ולא לזולתו, ודע כי החתן עצמו גם כן מוזהר מלצאת מביתו, כלומר ללכת בסחורה כל שנתו, עכ"ל.

ישוב הרב"ז בדבריו

אמנם בשו"ת הרדב"ז (ח"א סי' רלח) העתיק לשון הרמב"ם בספר המצות, וכתב בזה הלשון "ושיבוש הוא שנפל בספרים, אבל בלשון עכו"ם [ערבין] כתוב וז"ל ואעלה אן אל חתן חיצה נפסח מצהי עאן אל כרוגא מן ביתה אעני אל ספא ע"כ, והכוונה, כי החתן בעצמו מוזהר שלא יצא מביתו לצרכי רבים, אבל לצורך עצמו, למה לא יצא להרויח ולשמח את אשתו", עכ"ל.

סיכום

אף דיש פוסקים הסוברים, דמצד הלכה אין איסור כלל לצאת בשנה הראשונה, רק לצורך מלחמה, או בשביל שמירת צרכי העיר, אבל אם רוצה לצאת לצרכי אין בזה שום איסור [כדברי ה"חתם סופר", שבעל החינוך יחיד הוא בדבר זה (ואף דגם בלשון הרמב"ם נזכר זאת כדלעיל, כתב החת"ס, דכוונת הרמב"ם לא היתה רק זהירות בעלמא ולא מצד הדין, עיי"ש). וכן פשיט ליה ל"מנחת חינוך". וכן ה"מנחת אלעזר" ב"דברי תורה" (ח"ט אות ו') בירר כן להלכה, דיש לנקוט כדעת ה"מנחת חינוך", שאין איסור יציאה בשנה ראשונה], מ"מ להלכה נקטו הרבה אחרונים לחוש לחומרא כדעת בעל החינוך, דאיסור לצאת מביתו בשנה הראשונה [כדברי הקיצור שו"ע (סי' קמ"ט סי"ג) שכתב בזה"ל: 'הנושא אשה צריך לעמוד בעירו שנה תמימה לשמוח עמה, שנאמר "לא יצא בצבא נקי יהיה לביתו שנה אחת ושמח את אשתו", עכ"ל. וכ"כ ב"חכמת אדם" (כלל קכט או"ח י"ט), ועוד הרבה אחרונים וספרי שו"ת שדנו בענין זה].

(מתוך "אוצר מחמדים" להרה"ג ר' נתן גוטליב)

"נקי יהיה לביתו שנה אחת", ברעת רש"י משמע שאינו אלא בשעת מלחמה. כתוב בפרשתינו: "כי יקח איש אשה חדשה לא יצא בצבא, ולא יעבור עליו לכל דבר נקי יהיה לביתו שנה אחת ושמח את אשתו אשר לקח". ופירש רש"י, 'לכל דבר שהוא צורך הצבא, לא לספק מים ומזון ולא לתקן דרכים, עכ"ל. ומדבריו נראה דאזהרת התורה היא רק על שעת מלחמה. ונמצא לפי זה, דבימינו שאנו שרויין בעוה"ר בגלות, ולא שייך מלחמה, לא שייך כלל מצוה זו.

ובאמת, דבהכי ירווח לן למה לא נזכר כלל איסור זה בטור ושולחן ערוך ונושאי כליו, דלכאורה נמי ס"ל דאינו שייך אלא בשעת מלחמה.

שיטת החינוך שלא יסע חוץ לעיר אף לענינים אחרים

אולם, מצינו להחינוך (מצוה תקפב) שכתב, דאיסור זה שייך אף ביציאה לענינים אחרים, וז"ל: "נצטוינו שישמח החתן אם אשתו שנה אחת, כלומר שלא יסע חוץ לעיר לצאת למלחמה, ולא לענינים אחרים לשבת זולתה ימים רבים, אלא ישב עמה שנה שלמה מיום הנישואין. ועובר על זה ופרש ממנה תוך שנה לעמוד זולתה ימים רבים - ביטל עשה זה", עכ"ל.

והרי מפורש להדיא בלשונו, שעובר על איסור תורה אם פירש מביתו לימים רבים אם פירש לכל ענין שהוא.

ברעת הרמב"ם מצינו סתירה בזה

והנה לגבי שיטת הרמב"ם מצינו בו סתירה, שבחיבורו בהלכות מלכים (פ"ה ה"א) משמע, שהוא מפורש כעין שיטת רש"י, דהיינו דלא שייך רק לצורך מלחמה או שאר צרכי רבים כשמירת העיר ותיקונו. [דז"ל שם: "כל השנה, אין מספק מים ומזון, ולא מתקן דרך, ולא שומר בחומה, ולא יעבור עליו שום דבר בעולם, לא לצרכי העיר ולא לצרכי הגדוד", עכ"ל. והוא כעין שיטת רש"י, דברש"י עצמו י"ל, דלא שייך רק בצרכי מלחמה, ולא בצרכי רבים].

אולם, מצינו לו בספר המצות (לא תעשה שי"א) דכתב שם,

"כִּי תִבְנֶה בַּיִת חֲדָשׁ וְעָשִׂיתָ מַעֲקָה לְגַגְּךָ" (דברים כב, ח).

סעודת חנוכת בית בארץ ובחו"ל

לב) שהביא ג"כ את דברי ה"באר שבע" שסעודות חנוכת הבית בחו"ל לאו סעודות מצוה ונפקא מינה לענין נודר. אך בשו"ת הריב"ז סימן מ"ג כתב באורך להוכיח דגם בגלות בחו"ל איכא מצוה בזה, עיי"ש. [ועיין ערכין כט, א ד'קרקע חו"ל כמטלטלי דא"י, ואפשר לומר דמה שאמרו חז"ל 'לעולם ישליש אדם מעותיו שליש בקרקע' בוי' (ב"מ מ"ב) הכוונה על קרקע בא"י, וכמו שהורה הנסיון המר בנכסי חו"ל בזמן המלחמה הנוכחית כי נשדדו, ובעליהם נרצחו או נתרסקו אבריהם ודמם נשפך כמים, ה' ינקום נקמת דמם].

(כרם הצבי - רבי צבי הירש פרבר)

ב"מגן אברהם" או"ח תקס"ח סק"ה הביא בשם ספר "באר שבע", דהסעודה שעושין בחנוכת הבית בארץ ישראל היא סעודת מצוה מה שאין כן בחוץ לארץ. והביא מקור לדבריו מירושלמי סוטה ח, ד דכתיב (דברים כ) "מי האיש אשר בנה בית ולא חנכו", פרט לבונה בית בחו"ל שאינו חוזר, דכתיב "ולא חנכו", את שמצוה לחנכו יצא זה שאינו מצוה לחנכו, ועיי"ש ב"קרבן העדה". וב"שירי קרבן" כתב שם, דמהכא שמעינן שהסעודות שעושין בזמן הזה לחנוכת הבית אינם סעודת מצוה, והנודר שלא לאכול מסעודה שאינה של מצוה אסור לאכול שם. ועיין בה"ט יור"ד (ריז).

ישמחו במלכותך שומרי שבת

עובדות והנהגות מרבתינו (מתוך "יומא דנשמתא") המשך

מלון, מתנפצת בנשמת השבת שלו. לאחר הסעודה קם ואמר, אין לי אפשרות להישאר פה, לא מרגישים כאן שבת, ועל אתר קם ונדד ברגל מהלך של שעות עד ביתו.

ד] כאשר השבת פרסה כנפיה, פניו היו מאירים באור מיוחד של שבת, הכל ידעו שראש הישבה נראה אחרת בשבת. שמיעת המילים "שבת קודש" מפיו, היתה מעבירה רעד, היית יכול לעצום את עיניך ולדמיין אדם המשתוקק לראות את אביו או בנו שלא ראה כמה שנים. לא פלא הוא שכאשר היו יושבים סביבו בסעודות שבת, כאשר דיבר על השבת וקדושתה, או כששר זמירות בעיניים עצומות, ונפשו משתוקקת אל בוראה, כל לב ואף לב האבן היה נימוח.

ה] רבינו היה בשבת קודש אש שלהבת י-ה מהרגשת קדושת השבת הנוראה. כמעט לא היה ישן כל המעת לעת, והיה בכל שעה מתרומם ומתקדש עוד ועוד בקדושת השבת. בעוד שבלייל שבת היה מוסר שיחה בישיבה על דרך המוסר, הרי בשלהי שבתא בעת רעווא דרעוין היה מדבר דיבורים גבוהים מאד, בלולים בסודות התורה וסתריה בשטף גדול. היה מורגש בחוש, איך הוא הולך ומשתנה מצורה לצורה בדביקות גדולה. ובאמת היה רגיל על לשונו להתפעל, שאין עוד מועד שכל הג' תפילות, ערבית שחרית ומנחה, שונות לגמרי מזו מזו, כמו שכתב הטור (סי' רפא) שהם כנגד שבת בראשית שבת מתן תורה ושבת של עולם הבא, כי שבת מנוחה אין בה רגע אחד של בטלה חלילה, אלא להיפך בתוך אותו יום מתעלים ומתרוממים מבחינה לבחינה.

ו] זכורני בשבת תשעה באב, נשא דברים בלייל שבת כדרכו, ודיבר בסערה גדולה על כך שכבר נחלקו הראשונים כיצד לנהוג בשבת זו אם ללבוש בגדי שבת וכו', אבל המשך ואמר, אנו, השריש בנו אדוננו הגר"א ז"ל ששבת קודש אינה מקבלת שום חורבן, שבת קודש קדשים כפי שמכנה אותה הגר"א באגרתו, יומא דנשמתא, יומא דקוב"ה, מקור הקדושה בעולם וכו' וכו', ודיבר בהתרגשות גדולה על כך שהשבת יש בה טעימה מן הגאולה העתידה ומעין עולם הבא וכו'.

ז] חלק גדול מעבודתו של רבינו עם תלמידיו, היה מוקדש להטעים להם טעם וניחוח שבת קודש. בתפילות שבת הוא היה מתרפק שעות על פסוקי "לא-ל אשר שבת" בברכות ק"ש דשחרית, נפשו יוצאת בדברה, בכיסופיה לשבת המלכה, וכשהוא מבטא את המילים "המנחיל מנוחה לעמו ישראל בקדושתו ביום שבת קודש", מוסרות המחיצות האחרונות המבדילות בין נשמתו לשבת המלכה, ופינתו הופכת ליורה רותחת של שעווה ותחינה. ברגעים האלו ניתן לראות אותו מכה ברגליו, מפרסס בידו, ומסיט את הסטנדר להכא ולהתם, מתוך בערה עזה. זו הצורה בה הוא הטעים לעצמו ולתלמידיו קרבת ה'. מי שנגע, אבל נגע באמת, בידית דלת מפתנו, וקנה קנין כל שהוא בשבת, שוב לא יכול להעביר את שבתותיו על עיתונים ופיצוחים.

ח] באחד מערבי שבועות, תלה פתק חיזוק בביתו מדרשו בכתב ידו, לקראת שלשת ימי הגבלה. כשהתחיל לכתוב, והגיע למילה "שבת", חם לבו והוא הכפיל את המילה פעם אחר פעם. הנה ניסוח של רבי שמואל בנושא שהנשמה תלויה בו, מבין קפלי המילים ניתן לשמוע את המיית הלב שלו לקדושת שביעי, "צריך כל אחד להתחזק בנפשו בשלשת ימי הגבלה, לפני התקדש היום הקדוש והנורא, ובפרט ביום ההגבלה שחל בשבת, "שבת" "שבת" "שבת" "שבת" "שבת".

בלילות שבת אחר הסעודה, היה תמיד רבינו מיכל יהודה ליבקוביץ זצ"ל הולך ללמוד בבית המדרש ענינים ומסכתות קשים שלא למדם במשך השבוע, והיה לומד עם בניו, ואחר כך כשגדלו למד עם הנכדים, ואף כאשר היה עייף מכל ימות השבוע העמוס בשיעורים, היה נח מעט וקם ללמוד.

פעם שאל אחד מעדות המזרח את רבינו על דבר שידוך שהמדוברת ומשפחתה חפצים שתלך בכיסוי ראש של מטפחת, והבחור הסכים שהמדוברת תלך בכיסוי ראש של מטפחת רק בימות החול אבל בשבת קודש דרש שתלך עם פאה, ושאל אבי המדוברת האם להסכים לזה. והגיב רבינו על הדרישה הנ"ל ואמר, אדרבא היה צריך להיות הפוך שיום השבת שהוא יום קדוש יהדרו בו יותר בעיני צניעות, ותלבש ביום זה את הכיסוי של מטפחת שהוא מהודר יותר.

כשהיה נידון ודעות בין גדולי הרבנים על ענין בהלכה אם שייך להתיר בשבת, אמר רבינו, "איך אפשר להקל, הרי מדובר בשבת קודש".

מעשה בראש כולל שהבחין על אחד האברכים שהוא עייף מאד בסדר ראשון, וניגש אליו ושאלו לסיבת הדבר, ענה לו האברך כי מכיון שהוא מגרד כל הזמן בזקנו עד שנעשה לו הדבר בלתי אפשרי לשליטה, וכיון שהוא עושה כן גם בשבת ועובר באיסור תולש, לכן הלך לרופא והלה יעץ לו ליקח כדורים שמחלישים את העצבים כדי שיוכל לשלוט על זה, וכדורים אלו גורמים לו לעייפות גדולה. ראש הכולל אמר לאברך, כי על דבר כזה צריך להתיעץ עם אדם גדול. הם הלכו אל רבינו להיוועץ עמו, ומיד שאל את האברך, האם גם בראש השנה ויום הכיפורים אינו שולט בעצמו, וכשהשיב שבימים נוראים אלו הוא שולט בעצמו, אמר לו רבינו שאם כן הוא, כבר אין זה משום שאינו שולט על העצבים עד כדי שלא יוכל לשלוט בשבת, אלא הסיבה היא משום שאין ה'שבת' חשובה בעיניו כל כך, ועל כן יעץ לו שיתחיל להחדיר בעצמו יותר את קדושת השבת, שילמד בבית הלכות שבת, ועוד כהנה, ועל ידי זה ישלוט בעצמו, וכך הוה.

הנהגות הגאון רבי שמואל אויערבאך זצ"ל

א] עבודתו הנשגבה והעצומה של רבינו לאלוקיו, באה לידי ביטוי נרחב בשבת קודש. השבת היתה חלק מרכזי מהיית חייו. נושא ההתחזקות בלימוד התורה בשבת, וההתחזקות בקדושת השבת, תפס ברוב שיחותיו מקום נרחב. בכל ערב שבת ושבת, הוא היה נראה כמו אדם המצפה לקראת מאורע מיוחד, הנה מגיע יום השבת.

ב] באחד מימי הששי הארוכים של הקיץ, ראיתי את רבינו חוזר לביתו מן המקוה בשעות המוקדמות של הצהריים, ובהיות שאבי בקשני לשאלו בעיני שידוכים של אחי שלמד בישיבה אחרת, מאחר והוא לא היה עושה שום צעד בשידוך בלי עצתו והכוונתו, נגשתי אל רבינו בכדי לשואלו. השיב לי רבינו, שאם הוא נכנס לעיני חולין עכשיו זה מפריע לו להרגיש את קדושת השבת, ולכן ביקש ממני שאם אני יכול, שאשאל אותו את השאלה לאחר השבת. כאשר הוא ראה שאני מאוד מתפעל מזה, הגיב בענותנותו ואמר, זהו משהו של זקנים, גם כשאתה תהיה בגיל שלי תרגיש אותו דבר.

ג] באחת השבתות, ערך אחד ממקורביו שמחה בבית מלון ירושלמי. בגלל הקירבה הרבה שחש לבעל השמחה השתתף בה, אלא שבמהלך הערב, הרגיש שאווירתו העליזה והיניחה של בית

שבת כזו, הוא עצמו - הבחור, מרגיש מותש וחסר נשימה. הוא הוסיף וסיפר, שעקב אחריו בליל שבת, ומצא אותו מתהלך בחשיכה כל שעות הלילה בגרביו בלבד, כדי לא להעיר את הרבנית, גורס בלחש כל משניות טהרות על פה.

טז] הייתי אז בחור צעיר, וישנתי אצלו בבית בחדר אחד שבו הדלת הייתה עם זכוכית שקופה מחוספסת, כזאת שרואים דרכה רק צללית. החושך השתרר בבית, שהרי הראש ישיבה הקפיד לא להשתמש בחשמל בשבת. כך היה שבביתו של מרן ראש הישיבה, בליל שבת בשעה אחת עשרה וחצי היה כבה האור של שבת, ולאור קלוש שהגיע מבחוץ הייתי רואה בהשתאות את צלילתו מבעד לזכוכית, והיה הולך ושב הלוך ושוב בחדר הסמוך, חוזר בעל פה דף אחרי דף, תוס' ועוד תוס', במתיקות שאין לה שיעור, כך במשך שעות ארוכות עד לפנות בוקר ממש.

יז] כל לילה ולילה במשך שנים ארוכות לא עלה רבינו על יצועו, והיה עמל בתורה בדביקות עצומה כל שעות הלילה, ונרדם רק פחות משיתין נשמין מעת לעת, והדברים מפורסמים וידועים. מה שהיה הפלא בעיני, איך שאפילו בשבת קודש, תוך כדי החושך, היה חוזר ומשנן באהבה יוקדת, משניות גמרות וראשונים כלשונם ממש. יח] פעם אחת נזדמן תלמיד מחוץ לעיר לשבת, והזמינו רבינו שיהיה אורח בביתו. סיפר התלמיד שלא עצם עין כל הלילה. רבינו היה יושב והוגה בתורה בעמל ויגיעה ומתיקות עד אין קץ ותכלית. וממשיך ומספר, שבדידו הוה עובדא, באותו ליל שבת קפץ וכבה החשמל ונותרה רק מגורה קטנה במעט זעורית במטבח ביתו. חשב האורח שרבינו הבין כל כלו כל הקיצין, ופרש לשנתו. אך מיד לאחר רגעים ספורים, יצא מחדרו וראה את רבינו ראש הישיבה עומד על כסא במטבח ליד האור הקטן הזה, ומחזיק בידו ספרא דצניעותא עם פירוש הגר"א, והיה רבינו הראש ישיבה שקוע כל כולו בתוך הדברים. לאחר כמה שעות שוב קם ממטותו, וראה את המראה הנורא איך שרבינו עדיין באותו מקום ובאותו מאמץ עילאי, עומד על הכסא עם הספרא דצניעותא עם פירוש הגר"א, וכך נמשכו השעות הטמירות עד עלות השחר.

יט] היה בחור בישיבתו שהיה מתמיד גדול, למד עד לאחר השעה שתיים בכל לילה, ושוב היה בבית המדרש בשעה שש בבוקר, ורבינו מאד העריך אותו. כל ימי השבוע היה הבחור עושה כסדר הזה, חוץ מלילי שבת שהלך לישון מיד אחרי הסעודה. רבינו אמר לו פעם, שיש אחד מבני הישיבה שלומד כל ליל שבת ברציפות, והוא רואה בחוש כמה סייעתא דשמיא הוא מקבל מהלימוד בליל שבת. בליל שבת הבא, המתמיד הזה החליט להשאר בבית המדרש וללמוד כל אותו הלילה, וראה שהוא היה לבד. עוד שבוע גם כן הוא היה לבד בבית המדרש. אז הוא פנה לרבינו ראש הישיבה, ואמר לו שהוא אכן רואה סימן ברכה מהלימוד בליל שבת, אבל לא ראה אף אחד בבית המדרש. רבינו ענה לו בחיך, כן, הבן ישיבה הזה לומד בביתו, והתכוון על עצמו.

(קונטרס רגשי שבת | ליקוטים עובדות והנהגות מרבתינו)

מהלכות שבת

וצריך שיהא קידוש במקום סעודה ואיך מותר לסעוד קודם הבדלה, ויישב השעה"צ דקידוש שעיקרו דאורייתא דוחה לאיסור טעימה דרבנן קודם הבדלה ע"ש. [א"ה, וכעין ראייה לזה דבפסחים קב: בתוס' מניחו, מצינו דמשום קיום מצות ברה"מ על הכוס התירו לו לאכול קודם הבדלה]. ויש להוסיף דשיטת הרמב"ם והרבה ראשונים ז"ל דאיסור טעימה קודם הבדלה רק מצאת הכוכבים ולא בבין השמשות וכמשנ"ת באורך במשמרת שבת סי' י"ח, ושפיר מצרפינן להו משום קיום מצות קידוש.

(מתוך "הלכות שבת בשבת" - הגאון רבי משה מרדכי קארפ שליט"א)

ט] בסעודות השבת סעדו תלמידיו על שולחנו, לא לפני שוידא כי לכל התלמידים מקום ישיבה נוח וכמות אוכל מספיקה. התלמידים שסעדו אצלו בלילות שבת ידעו, כי הסעודה תחל שעה קלה לפני חצות הלילה, כי הראש ישיבה מתיישב ללמוד מיד אחר תפילת ליל שבת שעות ארוכות, וזה"ק, תיקוני זוהר, ושאר ספרי קבלה. למה, כי אם לא ירגיש שייכות מספקת לקדושת היום, לא יוכל לקדש על הכוס.

י] בין הספרים שבהם עסק רבינו בלימוד הקבלה, היה חביב עליו במיוחד הספר ספרא דצניעותא שעליו חוברו פירושים על ידי האריז"ל ומרן הגר"א. בחיבור זה עסק בדביקות בהיחבא בלילות שבת לאחר התפילה. תחילה נהג לשבת וללמוד משניות מס' שבת שהיו שגורות בפיו בעל פה, ולאחר מכן הגה בספר האמור. הלימוד היה כרוך בפרצי בכי תכופים, ועיניו זלגו דמעות ללא הרף. בכלל, כידוע הוא היה מלא רגש בעבודת השם, והיה ספר מוסר חי של דבקות עילאי בקודשא בריך הוא.

יא] פעם אחת שבת רבינו בעיה"ק צפת. לאחר התפילה בליל שבת חיפש בבית הכנסת שבו התפלל את הספרא דצניעותא כדי להגות בו כדרכו, אך לא מצא. הוא יצא מבית הכנסת, ולאחר שלוש דקות חזר כשבידו הספר המבוקש. לא ברור מנין בדיוק השיג אותו, אבל הוא הוכיח כי אין דבר העומד בפני הרצון.

יב] סיפר אחד מהמקורבים, זכיתי לסעוד על שולחנו בקביעות מדי שבת בשבתו ארבע שנים ברציפות. דל קולמסי מלהביע הזכות הגדולה, לראות המורא הגדול והיד החזקה בכל ההנהגה המרוממת, וביחוד באמירת הקידוש בליל שבת קודש "ושבת קדשך באהבה וברצון הנחלתנו", מעידני כי פעמים רבות זלגו מעיני הנוכחים דמעות מגודל המעמד. פעמים רבות הרגשנו, כי רבינו מתנתק מכל הסובב, במשך שעה ארוכה היה מביט נכחו כצופה בנעלם, ומתייחד עם קדושת השבת קדש קדשים.

יג] שבת של רבינו היתה מתחברת נחרצות לעמל התורה. בשבת הוא עמל בתורה כל היממה. רבינו היה רגיל לספר, שהחזון איש היה אומר, שיש סברות דקות ועמוקות שאיננו מבין אותם על בוריין בימות החול, רק בשבת מבין אותן לעומקן ולאמיתתן, כי התורה ניתנה בשבת, התורה והשבת שייכים זו לזו מעיקר צורתן, והתורה של שבת איננה כתורה של ימות החול.

יד] בלילות שבת אינו טורח לעלות על משכבו, בצעירותו בתקופה שבה עדיין היה גר רבינו בגשר החיים, יכלו באי השטיבלאך בזכרון משה לראותו לומד בהתמדה עצומה בלילות שבת במיוחד, הדוד המגיד מישרים רבי שלום שברון ז"ל נהג לדרוש ברבים בליל שבת בזכרון משה, ומשתמה הדרשה היה רבינו מגיע ומתיישב ללמוד עד אור הבוקר. המתפללים שהגיעו להתפלל ותיקין, נדהמו לראותו שקוע בתלמודו, בדיוק באותו התלהבות וערנות כפי שנראה בלילה עם הגעתו.

טו] קרוב משפחה שישן בביתו בשבתות העיד, שמיום חמישי עד ראשון בבוקר לא ישן רבינו יותר מג' שעות. הוא התלונן שלאחר

ימי הרחמים

לכל אחד, יש סיוע מהאבות. (בית ישראל [גור], פר' שופטים תשי"ט)

באלול אפשר להשיג מיד

מה שצריך בדרך כלל לכ"ב פרקים של ה"מסילת ישרים" עד שמגיעים לפרק כ"ב בו שהוא יראת חטא, באלול אפשר להשיג זאת מיד, דהרי מה שצמו כלל ישראל היה מיראת חטא שלא יטעו שוב בעבודה זרה וכיון שכן נעשה זמן זה מוכשר ליראת חטא שהיא מיראת הרוממות עי"ש במסילת ישרים. (הג"ר משה חברוני זצ"ל ראש ישיבת חברון, משאת משה שיחות מוסר, עמי כ')

אוצר רוחני גדול בימים אלו

אלול הוא זמן עת רצון, הינו שיש ימים מיוחדים של שפע אלוקי, שהשי"ת מחלק את שפעו הגדול, ונותן כח נשגב ועצום למעשינו, לפעול את פעולתם הרוחנית, ואת השפעתם, מה שלא היתה היכולת והאפשרות למעשינו לפעול בשאר ימות השנה.

חז"ל הגדירו את ההשפעה המיוחדת של אלול, בפסוק (שה"ש ה, ג) "אני לדודי ודודי לי" ר"ת אלול, דודי הוא מלשון ידידות וקירבה, זהו כח ההשפעה של רצון הקב"ה במעשינו, שבימים אלו יש ידידות וקירבה מיוחדת בינינו לבין הקב"ה. ע"כ עלינו להבין מה נפלאים ימי אלול, ההכנה לימי הדין והמשפט, שהם ימים של אהבה קרבה וידידות אל הקב"ה, שהקב"ה משפיע בימים אלו, את שפעת רצונו, ונותן כח נשגב ועצום למעשינו, לפעול את פעולתם. כדברי ר' יונה "שהם החיים האמיתיים והקימים והאור הגדול הכולל כל הנעימות".

מו"ר הגרא"א דסלר זצ"ל אמר, מדוע אין לנו חרדת הדין, הרי אע"פ שאמנם אמונתנו קלושה, מ"מ יש מקום לדאגה, אדם העומד לפני משפט, אפילו אם היקף המשפט קטן, הוא מטכס עצות איך להינצל. התשובה היא: כיון שמתאישים מאפשרות התיקון, כשאדם רואה שאין עצה, הרי הוא מסיח את דעתו מההכנה, כדוגמת החייל הנלחם בחזית, כשרואה שאין ברירה מסיר את דעתו מהפחד.

לכן, כשנדע את האוצר הגדול הטמון בימים אלו ימי הרצון, והאפשרויות הגדולות והכח שיש במעשינו, לפעול את פעולתם הנשגבה בבריאה, עד שאפילו חיזוק כל שהוא רבו תוצאותיו, זה יגרום לנו לחרדת הדין ולטכס עצות וחיזוק, לפני ימי הדין והמשפט.

כאמור ההשפעה המיוחדת שיש בזמן אלול עת רצון, השפעה זו כבר הוכנה מראשית הבריאה, בתוך מסגרת הזמנים, ותפקידנו איפה הוא, להכין את הכלים, כדי לקבל ולהוציא לפועל את השפעת ימי הרצון, הכוללת כל הנעימות. (הג"ר חיים פרידלנדר זצ"ל, שפתי חיים מועדים, ח"א עמ' יח)

אוצרות של סייעתא דשמיא

בשיחותיו בחודש אלול, הצליח הג"ר אליהו דסלר זצ"ל ליצור בישיבה אורית תשובה והתקרבות לה', קרא ועורר לנער את אבק כל השנה, ולנצל את הזמן של "אני לדודי ודודי לי" לקראת יום הדין ר"ה הבא ומתקרב. "מריקים לאדם אוצרות של סייעתא דשמיא, ובלבד שיעשה את הצעד הראשון בבחינת פתחו לי פתח כחודו של מחט".

(הרב מאיר ונדר, ספר הזכרון עמ' תלה)

זמן להשיג גדלות

אלול הוא זמן שניתן לעולם כדי שיוכלו להשיג גדלות, והעת עת רצון לקבל בתשובה, כי מרובה מידה טובה, וימי רצון הוא כגדר מה שאז"ל ההבדל בין ש"ק לימות החול, שכל ששת ימי המעשה הם בגדר הבל, כלפי ש"ק, וכן צ"ל בימי האלול וכו', ומה שכל השנה אין יכולים להשיג ולזכות, יכול העבד להגיע לזה בימי הרצון. (הג"ר יחזקאל לוינשטיין זצ"ל, ממזרח שמש עמ' עח)

זמן המוכשר לעבודה

בשם המשגיח הגה"צ רבי יחזקאל לוינשטיין זי"ע מובא, שהאדמה מוכשרת לקליטת הזרעים, בעונת הזריעה דוקא. אדם שאיחר את העונה, גם אם הדבר היה מאונס, לא יועילו כל התירוצים והאמתלאות, זריעה בעונת הקציר לא תועיל... כן הדבר ממש ברוחניות, אלול הוא הזמן המוכשר לעבודה, זהו הזמן לזרוע... חובתנו לנצל שעת הכושר יקרה זו! (קונטי

בכל עת יהיו בגדיך לבנים)

ימי היריד

היו מבעלי המוסר שכינו את ימי הרצון כ"ימי היריד" בהם ניתן לחטוף מכל טוב. וכך מגדיר מרן הגר"א קוטלר זצ"ל: "אושר גדול הוא לאדם קביעות הזמן הזה, כי גדר ימי רצון הלא הוא חיים ברצונו. ונפתחים שערי חסד ורחמים, ואפשר להשיג בין בתשובה, ובין בתורה ובעבודה, במעט עמל מה שצריך עמל רב בזמן אחר - מצד סגולת הזמן הזה. (משנת רבי

אהרן, ח"ב מתוך מאמר לזכרו)

מרגישים קירבה להשי"ת

"אותך היום ל'ו לעם" (דברים כט), ראשי התיבות בגימטריא עה"כ "אלול". רמז, שבחודש אלול מורגשת יותר קרבתנו להשי"ת, והיותנו לו לעם סגולה. (כ"ק האדמו"ר ה"אמרי חיים" מיוזניץ

זצ"ל, מאיר החיים ח"ב)

באלול יש סיוע מהאבות

הגיד כ"ק אאז"ל [האמרי אמת] בשם אביו [השפת אמת] זצ"ל שבאלול יש סיוע מהאבות והשבטים, שבני ישראל יוכלו לחזור בתשובה. וזה: "כי יבוא... לבד ממכריו" יש עת רצון

אמירת תהילים באלול

ג. כתב בספר "ייטב פנים" (אבני זכרון לר"ה) במה דאיתא בשו"ע (תקפ"א) שנוהגים לקום ולומר סליחות מר"ח ואילך, ואם שכתב הרמ"א שם שאין אנו נוהגים כן, עכ"ז המנהג לומר שירות ותשבחות שאמר דוד המלך ע"ה כבר מראש חודש ואילך, ומביא שם רמז בפס' (שמות טו, א) ו'יִאמְרוּ לְאֵמוֹר אֲשִׁירָה לַיהוָה כִּי גָאֵה גָאֵה וְגו' ראשי תיבות אלול, רמז שאז הזמן להרבות בשירי דוד המלך ע"ה. (רמזי חודש אלול, חיים קניג)

א. ב"מטה אפרים" (תקפ"א, ח) שנוהגים לומר ב' פעמים י' מזמורים בכל יום קודם ראש השנה, והוא עולה כמנין "כפר".
ב. בספר הקדוש "אגרא דכלא" פרשת בראשית כתב שמנהג ישראל תורה, לומר תהילים בכל חודש אלול, וע"כ "בראשית" נוט' יאמרו תהילים ב'חודש אלול ר'צויים ש'בחים.

חיזוקה של תורה

מתוך "מורה צדק" מאת הגאון רבי אברהם יעקב הכהן פאם זצ"ל

● לקלוזי של הגאון מוילנא, יש להתכונן מתחילה וליישר את השכל... (על ידי עיון בתורה).

● מעשה בהגרבי"ד שאמר שיעור בהמפקיד ותלמידו הגאון ר' שלמה היימאן הציע פירוש אחר בסוגיא, והפסיק באמצע באמרו כי צריך לשאול את "רבי מורי", ונסע מיד להגר"ח וכשחזר נכנס מיד לישיבה ואמר כי רבו הסכים לפירושו אלא שהוכיחו על שלא עיין כראוי ולא עלה על דעתו שמא יש לפרש כפירוש ר' שלמה, ומדוע באמת לא יתכן לומר כן...

● מעשה בהגרבי"ד שזכה ל"יתר ביאור" ע"י מסירות נפש ממש. וזה היה כשהיתה הישיבה בקרעמענטשוק בעת המלחמה הראשונה, והיה אז "פאגראם" בעיר, וביריות ומהומות אלו ברחוב הלך לישיבה להרצות שיעורו לתלמידים... (הגר"ר ראובן ליוואוויץ נרב באיסט ניו יארק, אחיין של הגר"ר ירוחם זצ"ל משגיח בישיבת מירן סיפר זאת במסיבת יארצייט של הגרבי"ד במעמד הגר"ר שלמה היימאן זצ"ל והגר"ר ראובן גראזאווסקי זצ"ל). והגרבי"ד הרגיש שעל המסירות נפש קיבל שכרו משלם - "יתר ביאור" בנקודה של תורה...

● התורה נמשלה ליינ (תענית ז, א ועוד) - וביין נאמר בברכות (לה, ב) "פורתא סעיד טובא גריר", גם בתורה כן הוא - מי שיש לו מעט ידיעה בתורה אינו רעב לה, ומי שמרבה בידיעת התורה, תאב לה יותר ויותר עד שלפרוש ממנה אי אפשר. וכל שמרבה בידיעת התורה מרבה בשמחתה.

● ותן בלבנו להבין ולהשכיל וכו' כל דברי תלמוד תורתך. ולכאורה תיבת "תלמוד" מיותרת. ואמרתי כי אין אנו עוזי פנים לבקש בינה בכל התורה כולה אלא בחלקי התורה שאנו לומדים. מען זאל חאטש פארשטעהן און דערהערען דאס וואס מען לערענט (שלפחות יבינו וישמיעו את מה שלומדים).

● כיצד קונים אהבת תורה? על ידי ריבוי ידיעת התורה. מי שיש לו מנה רוצה מאתים. ידיעה מביאה לידי שקידה ושקידה מביאה לידי ידיעה ומעלין בקדש.

● "יגעתי ולא מצאתי אל תאמין" (מגילה ו, ב) - היגיעה לבד היא מציאה (בינה לעיתים דרוש לג).

● בסיום מסכתא בנוסח ההדרן: "ששמת חלקנו מיושבי בית המדרש ולא שמת חלקנו מיושבי קרנות", פירש רש"י (ברכות כה, ב), עמי הארץ העוסקים בשיחה בטלה... אנו רצים והם רצים אנו רצים לחיי עוה"ב והם רצים לבאר שחת, ע"כ. וכי בשביל שעוסקים בשיחה בטלה הם רצים לבאר שחת? אמנם כן, לב פנוי מחכמה הוא כחומה פרוצה שפתוחה להשחתות שבעולם.

● 'תחלתו תורת ה' וסופו תורתו' (עיינ קדושין לב, ב). למה נמשלה תורה לשמן, מה שמן תחלתו מר וסופו מתוק אף דברי תורה כך (דברים רבה ז, ג). כשלומד מבלי הרגשת מתיקות - היא תורת ה', וכשמרגיש מתיקות התורה עד שאי אפשר לפרוש ממנה, אז נעשית תורתו.

● על הא דאין כותבין את התורה פרשיות פרשיות (רמב"ם פ"ז ה"ב מהלכות ס"ת) הקשה ב"תורה תמימה" ועוד, הלא כותבין פרשיות תפילין ומזוזות לעצמן, והניח "תורה תמימה" בצע"ג. ולי נראה פשוט, דשאני תפילין ומזוזות שאינן לצורך לימוד אלא למצוה בעלמא, אבל כאן בפסוק (וילך פרק לא פסוק יט) "ועתה כתבו לכם את השירה הזאת" (מ"ע על כל איש ואיש לכתוב ס"ת לעצמו) כתיב "ולמדה את בני ישראל", ואין כותבין פרשיות ללמוד, אלא יש ללמוד מתוך תורה שלמה - למען יהא ללומד מושג מרוחב והיקף התורה שעליו ללמוד, ולא להסתפק במועט... לדאבוננו נתקטנו המושגים מאד מאד.

● רש"י דברים (א, יד): 'רבנו משה, ממי נאה ללמוד, ממך או מתלמידך, לא ממך שנצטערת עליי', עכ"ל. יתרון משה כרב הראוי ללמוד ממנו הוא מפני שנצטער על התורה! הפלא ופלא!

● "והלכי על דרך שיחור" (שופטים ה, י) - "שיחור", אלו בעלי תלמוד שכל שיחתן דברי תורה (עירובין נד, ב). "אם בחוקתי תלכו" - שתהיו עמלים בתורה (רש"י בחוקתי כו, ג), שיחה בדברי תורה בשעת הליכה בדרך - סימן לעמלות בתורה.

● "ורבקה אוהבת את יעקב" (תולדות כה, כח) - כל שהיתה שומעת קולו היתה מוספת לו אהבה על אהבתו (מ"ד סג, י). גם בשמים כששומעים קול תורה ממוסדות התורה ומלומדי תורה, נתוסף אהבה לישראל. וגם כל תפלותינו עולות לשמים ב"קול יעקב" ואין כחנו אלא בפה, בהקול קול יעקב שמעורר אהבה מאבינו שבשמים, ועל כל פשעים תכסה אהבה.

● היה יהודי אחד שלמד משניות לעילוי נשמת עצמו, באמרו: 'למה לי לסמוך על אחרים, אם זה דבר טוב כל כך לנשמתי, מדוע לא אעשה זאת בעצמי כל עוד נשמתי בי ויש לאל ידי'.

● מעשה בהגרבי"ד בעל "ברכת שמואל", שהיה לבוש מעילו ומוכן לצאת מביתו ללכת לבית מדרשו של הגר"א בוויילנא, וחזר ופתח גמרא ועיין בה שעה קלה, באמרו: איידער מ'געהט אין גאונ'ס קלויז דארף מען פריהער אויסגלייכען די קאפ... - טרם שהולכים

זכרון לצדיקים

כ"ב מנחם משנת התקל"א: הראשל"צ רבי רפאל בכ"ר שמואל מיוחס זצ"ל בעל "פרי האדמה"

הראשון לציון חכם בכור מיוחס רפאל נולד לאמו רחל ולאביו שמואל בשנת תנ"ה (1695) בירושלים.

בשנת תנ"ח (1698), כשהיה בן שלוש, נפטר אביו. משפחתו עברה לגור בבית סבו - רבי אברהם משה מיוחס, וסבתו ריינה קונפראדה. לאחר מותה של סבתם עברו לגור בבית דודו חכם משה בכר מיוחס.

חכם בכור מיוחס רפאל נשא לאשה את בת הרב חיים מרדכי זאבי.

בחשוון תפ"ג (1722), בגיל 28, נשלח להשתדל בקושטא (כיום איסטנבול שבתורכיה) עבור קהילת יהודי ירושלים, שסבלה מהמיסים הגבוהים שהשית עליה המושל יוסוף פחה, ועלה בידו.

בדרכו חזרה מקושטא לירושלים עבר באלכסנדריה. בדרכו חזרה לארץ עבר בסיני, שם נתקל בבדווים שודדים, שנטלו את כל רכושו והרגו את חמורו. כשביקשו לרצוח את חכם בכור מיוחס רפאל, נעשה לו נס, ולא עלה בידם. השודדים

הגאון החסיד רבי רפאל מיוחס בן כבוד רבי שמואל, בעל ספרי "פרי האדמה". ראשון לציון בק"ק ספרדים בעיה"ק ירושלים, נתמנה לראש אחרי הרב בעל "בתי כהונה", ורבי ישראל יעקב מזרחי, וכפי הנראה, נתמנה הרב ז"ל קרוב לשנת התק"ו, אחרי פטירת הגאון האלגאזי ז"ל.

מחשובי בית דינו היו: הרבנים רש"ט בכ"ר יעקב גבאי, ור' רפאל יצחק זרחיא אזולאי, ובנו החיד"א, והגאון ר' יו"ט אלגאזי, והרב בעל שער המים, ור' רפאל אברהם נ' אשר.

זוה סדר יחוסו: ר' שמאל מיוחס הראשון חי בתחלת המאה החמישית, פרנס ומנהיג, ועמד בפרץ ירושלים כל ימיו, בנו היה ר' אברהם משה, נקרא ר' משה פרנס, זקן ונשוא פנים, ושרת את הקדש בימי עניה ומרודיה ועמד לישראל בעת צרה בגופו וממונו. בנו היה הרב רבי שמואל מיוחס השני ונפטר במצרים בן כ"א שנה, היה צדיק וחסיד, מרגניתא דלית בה טימי. והוא אבי הגאונים החסידים ר' רפאל בעל "פרי האדמה", ואחיו ר' אברהם בעל ספר "שדה הארץ", והמה נשאר עוללים קטנים כשנפטר לעולמו, הרב ר' רפאל היה אז כבן שלש, ואחיו כבן שנתיים, ונתחנכו ונתגדלו על ברכי התורה, אצל מר זקנם הפרנס ר' משה ז"ל.

וכתב הגאון בעל "פרי האדמה" דמסורת בידם על משפחת מיוחס שהם ממשפחות פרעוש בן יהודה. ונזכר טזה בתשובת מהרח"ש ח"א סימן מ"ד, החותם מיוחס למשפחת פרעוש כן יהודה. ועיין מה שכתב התו"ט תענית פ"ד במשנה ה' לענין זמן עצי כהנים בחמשה באב בני פרעוש בן יהודה, וכתב דר"ל משבט יהודה, ע"ש. ומצד אמו היה נכד להגאון ר"י יעקב חאגיז, ולהרב המג"ן זללה"ה, ומובא מזה בספרו, ובספר שער המים. בנו של הרב בעל "פרי האדמה" היה הגאון בעל ספר "שער המים" אביהם של ר' רחמים בכור מיוחס, ור' רפאל אברהם בעל ספר "באר המים", אביו של ר' יוסף מיוחס בעל ספר "מלבושי יו"ט". ולאחיו הרב בעל "שדה הארץ", היו שלשה בנים, ר' שמואל יצחק, ור' יוסף יעקב, ור' בנימין משה אבי הרב ר' שלמה יצחק בעל ספר "חשק שלמה"

הרב בעל "פרי האדמה" מאז היותו כבר שית או שבע. כבר נכנס לישיבתם של הנהו אריוותא דאורייתא, הגאונים בעלי תרסין אשר בבית המדרש של הגביר ר' ישראל יעקב פירירה, שם למד ושנה בתורת ה' בשקידה נוראה מתוך עוני ולחץ ודחק מאד, כי מעת פטירת זקנתו עברו צרות רבות על זקנו ר' משה הפרנס, וגלה

השיבו לו את כל רכושו, ושילחו אותו לחיים. חכם בכור מיוחס קבע את היום הזה, ט"ז אדר תפ"ג (1723), כיום נס לו ולזרעו. היום נחגג בקרב משפחת מיוחס כיום פורים, במשתה ושמחה, וקריאת מגילה אותה חיבר חכם בכור מיוחס רפאל, ובה כתב את סיפור הצלתו. בני משפחתו כינו יום זה "פורים די לוס מיוחסים".

משנת תקי"ג (1753) חכם בכור מיוחס רפאל עמד בראש ישיבת בית יעקב פרייה. אחיו חכם אברהם בכר שמואל, שימש אף הוא כרב בישיבה. בשנת תקט"ז (1756) חכם בכור מיוחס רפאל נבחר לשמש כראשון לציון.

הראשון לציון חכם בכור מיוחס רפאל נפטר ביום כ"ב אב תקל"א (1771) ונקבר בירושלים. מרן החיד"א ספד לו. הראשון לציון חכם בכור מיוחס רפאל חיבר את הספרים 'פרי אדמה' על הרמב"ם, 'מזבח אדמה' על השולחן ערוך ו'מנחת ביכורים' על התלמוד.

מעל שלחנו, וקדמוהו ימי עוני ומכאובים וחליים קשים, ובכל זאת מאז אשר בא לכלל י"ד שנה לא מנע עצמו מבית המדרש מכי עלה השחר אפילו שעה אחת בימים ולילות, וזכה להיות מכלל הרבנים המצוינים גם בזמנו של הגאון ר' אברהם יצחק ז"ל, אשר בחר בו לשלחו לעיר קושטא להעיר את לב הגבירים בדבר צרות עיה"ק כמסופר להלן. והיה מכלל הרבנים החתומים בהסכמותיהם בזמנם של הגאונים ר"א נ' נחום, ור"מ מזרחי ואחריהם בזמנו של הרב בעל "בתי כהונה", ואחר זה נעשה אב בית דין וראשון לציון. ונהג נשיאותו עד עת פטירתו לחיי העוה"ב בשנת תקל"א ליצירה.

ואלו המה הספרים שחבר: א] ספרי "פרי האדמה", ביאורים על הרמב"ם ד' חלקים. ב] ספר "פני האדמה", מצורף לספר פה"א ח"ד, ושם דרשות לסדר הפרשיות והספדים. ג] "מזבח אדמה", חידושי הלכות ושו"ת לפי סדר השו"ע. ד] "מנחת בכורים", על אגרות שבש"ס. ה] "עטור בכורים" על הש"ס.

ומובא בספר "פרי האדמה" ח"ד ענין נכבד שהעיד בשם הרב בעל "שלחן מלכים" או"ח תקע"ו, שלא נשמע מפולת מעולם בעיה"ק ירושלים, וכתב דנראה שעל זה סמכו שלא לגזור תענית צבור על רעש הארץ, דרעש ומפולת חדא מלתא. וכתב שביום ט' חשון התק"ך קודם עמוד השחר היה בירושלים רעש גדול, ובכל זאת לא הוזקו גופי בני אדם, רק בצפת המית הרעש הזה קס"ב נפשות, ובתוכם היה החסיד הר"י פאראגי ובנו זללה"ה, ונעשה עליהם בירושלים בכי והספד גדול, ותענית צבור לא גזרו מטעם הנ"ל. אכן ביוסיפון מובא שבימי הורדוס היה רעש. ועיין בספר "מאירת עינים" כו', אמנם אנו מקטנותנו כך קבלנו, שלא נשמע ולא ישמע שיזיק מפולת או רעש לגופי בני אדם, ולדעתי זהו פירוש הפסוק:

"חֲזַק בְּרִיחֵי שְׁעָרֶיךָ בְּרֶךְ בְּנֵיךָ בְּקֶרְבְּךָ" (תהלים קמו, ג), עכ"ל.

[בצפת בעוה"ר היה רעש כמה פעמים, שנהרסו בתים עד היסוד, והזקן הר"ר אריה אמר לי, שרשום אצלו שבשנת תקצ"ז היו ז' אלפים בעלי בתים בצפת, ורבים נמוגו על ידי הרעש. ועיין מזה בספר "שבר במצרים" מענין הרעש בימיו, אכן בירושלים לא אירע ח"ו כל נזק גם ממפולת סתם. והגאון הר"מ אויערבאך זצ"ל סיפר לי, כי הלך עם מסבת רעיו תחת כיפה אחת שלא ידע בה שהיתה רעועה, ונפלה תיכף אחרי עברם, ולא אירע להם כל נזק].

בני משפחת הגאון הזה יש להם מגילת הנס כתובה על קלף, שנעתקה מכתב יד הרב, והיא מגילת הנס שנעשה להרב הנ"ל

גם בחרבים, ומרוב פחד לא הרגיש מכאוביו, וישאר כערער במדבר הנורא ההוא, בלי אוכל ומים. אך ה' ברחמיו, נתן בלב השודדים להחזיר לו את כל אשר לקחו ממנו, ואחרי אשר הלכו ממנו כשני מילין, נחמו על מעשיהם, וישבו אליו ויבקשו ממנו מחילתו, וישיבו לו כל אשר לו, ולא חסרו ממנו מחוט ועד שרוך נעל. וביום ההוא קיבל עליו ועל זרעו לעשות יום משתה ושמחה, ולשבח ולפאר את יוצרו על החסדים והתשועות שעשה עמו. ובו בפרק נזדמן לו אדם אחד, ודיבר עמו דברי נחת וליווה אותו בכל הדרך הזה, ער בואו ועד הגיעו בשערי ירושלים.

יתר דברי הרב הזה מובאים בהרבה מקומות מספרו, ובספר "התקנות" ענינים רבים מאד, גם מדברי מצב העיר ומקריה, אשר לא ראיתי להעתיקם במקום הזה ומועתק שם הרבה תשובות כת"י, מה שהיה לפניו ממהר"י מולכו, והגאון בעל "שלחן מלבים", ותשובות ר"ח אבולעפיא, ור"י יוסף גאנדור, ור"י יעקב אלגאזי ועוד חכמים, ומובא שם עזירת גשמים שהיו בשנת תקי"ו ותקכ"א, ומחלת האבעבועות שנתפשטה בשנת תקי"ז, שמתו יותר מק"ן תשב"ר. וכן מובא שם מנהגי ירושלים לשכור העיר והמדינה משר המגדל, כדי שלא יבטל רשות לענין ערוב שיכשלו על ידי זה בהוצאה מרשות לרשות. וע"ש שהביא בספר "פרי האדמה" המצורף לספרו "פני האדמה" ששכרו הרשות בשנת הת"צ ובשנת תקט"ו, ובשנת תקי"ח שכרו רשות בום י"ב טבת על משך מאה שנה, ע"ש. וענינים רבים מזמנו מובא בספר "חוט המשולש", ובספר התקנות.

הוא הקריב את עדת הקראים שבירושלים לענין כמה דברים, ובספרו "פרי האדמה" חלק א' הלכות תלמוד תורה צדד להתיר ללמוד לבניהם תנ"ך, וכתב: "כש"כ הני הדרים פה עיה"ק ירושלים ת"ו שמילת בניהם נעשה ע"י ישראל, ומבקשים שיכנסו ת"ח לבתיהם". והסכים על דברים אלו גם הגאון הרמ"ג מזרחי. אולם מפי השמועה שמענו שאח"כ חזר בו הרב ז"ל על ידי מעשה שהיה כי הקראים שבאותו זמן היו נספחים להעדה הגדולה הספרדית, ופעם א' הוצרכו להתאסף להמתיק סוד במקום סתר לתת מוצא לכסף בעתות התלאות האלו, שלא עברה שנה שלא העלילו הישמעאלים על ישראל, והכבידו עליהם במסים וארנוניות חדשות מדי יום, ויבחר בית כנסת הקראים הבנויה במורד תחת שליבות ומדרגות רבות, וברדת הרב על המדרגות האלו, ראה שטמונים שמה כתבי קדש, וכאשר הרסו המדרגות מצאו שמה ספרי הרמב"ם שגנזו שם לבזותו ולהקל בכבודו. ויקללם הרב ז"ל בשמתא ונדוי. וההגדה הספר: שארם שלא יזכו בירושלים למנין שלם, וכן עלתה להם עד היום הזה.

ומספרים שבשנת תקצ"ד הכינו עצמם עשרים משפחות מעדתם ממדינת קרים לבוא לעיה"ק, ובבואם לשערי ירושלים עשתה מגפת הדבר ב"מ שמות בעדתם, ולא הגיעו לסוף רצונם.

לעת זקנת ימיו כתב הר"ם בעצם ידו את הציון אשר חפץ להציבו ולחוקקו על מקום שהכין למנוחתו, בדרך שיר יפה ונעים, ונפטר הרב הגדול הזה בכ"ב מנחם התקל"א וזה חרות על מצבתו. ציון הדל מעפר חל, עפר מן האדמה. צעקת דל, יחוס על דל, ויהיה לו מזבח אדמה. מעוז לדל, יחונן דל, ולא ישחית את פני האדמה. והשביע כצחצחות נפש דל, באורות טל, והשקה את כל פני האדמה. ישכיל אל דל, ויחיה בטל, ויעמיד בקץ הימין חי על האדמה. ועל כל הארץ יהיה טל, משחקים יערפו טל, ונברכו בך כל משפחות האדמה. כה דברי שפתי דל, עני ודל. כדל שואל, מיוחס בכ"ר שמואל.

נח נפשיה דמורנו ורבינו ביום כ"ב מנחם משנת התקל"א תנצב"ה. ותלמידו ר' מנצור מרזוק אפטר עליה בהמאמר: "כשמת משה היה יהושע בוכה ומתאבל, ואומר: אבי אבי, רבי רבי, אבי שגדלני מנעורי, רבי שלמדני תורה, עד שאמר ליה הקב"ה: וכי לך לבדך מת, והלא לא מת אלא ל"י". (מתוך "תולדות חכמי ירושלים" - ר' אריה לב פרוסקין)

ולכל יושבי ירושלים, בשנת התפ"ג ליצירה. וכבר נעתקה בספר "ירושלים", ולכן אכתוב רק תוכן ענינה של המגילה, כפי שנמסרה לי מנכדי הרב, על ידי ר' יוסף בהג"ר יצחק פראג ז"ל, בהיותי בירושלים בשנת תרל"א. וזה ענינה:

בשנת התפ"ב ליצירה בזמנו של הגאון הראשון לציון רבי אברהם יצחקי, היה רעב נורא בארץ על ידי עזירת גשמים, ויצומו צום אחר צום, ויבואו ער רחובה של עיר וספר תורה בידם, ואפר מקלה על ראשם וינחם ה' על הרעה, ותעל שועתם לפני ה', ויורד כנהרות מים, אולם עד שלא נשכחה צרה הראשונה, וצמחה אחרת תחתיה, כי בט"ו חשון התפ"ג בא עליהם עוכר ישראל, צר וצורר, יוסף פאשא, ויעלל עלילות ברשע, ויתן אותם במשמר, וימרר חייהם במכות בעלי אגרופין, ונדונו כל יום באלף מיתות, ויוכו השוטרים אשר על העם מכות בלתי סרה, ובימים ההם היה הפקיד [בא כח היהודים לפני הממשלה] זקנו של בעל "פרי האדמה" הרב הגדול ר' משה מיוחס, ירא ה' מגוע היחש והמעלה, ואבותיו שמשו במקדש [כנז"ל שהיו מבני פרעוש בן יהודא], ויעמוד לפני הצר, ויתחנן לו שיירף ידו מאחיו, ויבזהו הצר ויאמר כי בנפשו דבר הדברים האלו, ויעדיהו למשפט, והעמיד עדים שקרים כי בני ישראל משמתים ומאררים את הישמעאלים, וקורים אותם עם הדומה לחמור. וירא הפקיד כי נצבו האויבים כמו נד מערכה מול מערכה להשמיד ולהרוג טף ונשים ביום אחד, ויאמר ארוצה ואגידה לעמי ואחי לדעת מה לעשות. ויצומו ג' ימים זה אחר זה, ובני עולה עולים ויורדים ומכים בעברת זדון, ושפכו דמים כמים. ואחרי כן שלח הצורר אחר הפקיד ההוא ויתנהו במשמר ויאסרהו בכבלי ברזל להמיתו, ויבואו ראשי ישראל אל הצר הצורר, ויוציא עליהם את הפקיד ההוא וידבר אתו קשות, ואחרי הפצרות רבות ובכיות ותחנונים, גמרו ביניהם להביא לו שוחד סך של תשעים ואחד אלף גרוש בזמן צ"א יום, ויחתום הפקיד בכתב ידו, וישב לביתו מר ונאנח, ויאמרו כל העם גלגות זאת לאזן אחיהם הגבירים שבקושטא, אשר יבקשו אופן להצילם מרעתם. ויתוספו יחדיו תחת דגלו של הגאון הר"א יצחקי, ויפול הגורל על הרב בעל "פרי האדמה", נכד הפקיד הנז', ויהי ביום ההוא לסדר "וה' הצליח דרכו", שם לדרך פעמיו, ויבא לעת ערב הוא ומשרתו בנמל יפו, וימצא אניה מוכנת ביום ההוא לנסוע לקושטא, ויבא שמה ביום החמישי לצאתו מירושלים, ולעת ערב בא לבית מדרשו של הגאון הר"י רוזאנוש, ויספר לו כל אשר עבר על אנשי עיה"ק, וישלח הרב אחרי השר והטפסר העומד על שער המלך, סיר גיליבי זונאנח, ויוליכהו אל ביתו, ויספר לו כל פרשת העבור. ויקם וישב בוכה ומתאבל על צרת הבת ירושלים, ויספר שם: שבעת חצי הלילה בהיותו ישן בתוך הבית הגדול, ראה כעין הופעה משמים דמות שלשה אנשים, אשר גילו את אזנו לברוח מהבית הוא וכל אנשי הבית, כי נגזר גזרה על המקום שיחרב בדבר רח"ל, ורק זכות הכנסת האורחים היא שעמדה להם להנצל, וישלח את משרתו אחר השר זונאנח שיבא אליו תיכף, ויאמר לו קום צא אתה וכל בני ביתך, ובבוקר ראו כל העם ותמהו, כי אשה אחת, זקנה שנשארה שמה, מצאוה נופלת מתה ב"מ, השר זונאנח קם בלילה ההוא, ויקרא לכל אנשי ביתו וילכו באישון לילה בספינות קטנות וימלטו, ובבקר העמיד הגביר עמידה שיש עמה סמיכה. ותיקן על ידי המלכות. וחפן ונתן מלוא חפניו להחיות נפשות נדכאים, כי ה' הטובה עליו. וישב הרב מיוחס, ויסע לדרכו לארץ הקדושה דרך אלכסנדריאה, למען יוכל להשתטח על קבר אביו שנפטר שם חוץ לזמנו וחוף למקומו, וביום י"ד וט"ו לאדר היה שם ביחד עם הגאון בעל "גנת ורדים", ויפלפל עמו בדברי תורה, וביום י"ז לחודש ההוא נסע דרך יבשה לשוב לעיה"ק ירושלים, ובדרך נפלו עליו תשעה שודדים, ויהרגו את חמורו, ואותו שללו כל אשר לו, ולא נשאר עליו רק החלוק וד' כנפות, ולא הרוו בזה את צמאונם עד שהכוהו

ח' באב ה'תרע"ד: המקובל האלקי רבי שמעון ב"ר אהרן אגסי זצוק"ל, מחכמי רבני בבל, בעל "בני אהרן" ועוד

בראי העתים

התקופה שבה חי ופעל רבי שמעון בן אהרון אבא בר אבא אגסי היתה תקופה של תמורות ושינויים - מהם איטיים ומהם סוערים - בחיי העיר בגדאד ובחיי הקהלה היהודית שם. בעקב היותה עיר מסחר מרכזית בין פרס וסוריה עברו בה ארחות מסחר מאסיה ואירופה והעמידו אותה בפני השפעות מבחוץ. קשרי מסחר אלו נתהדקו בראשית המאה התשע־עשרה עם הגירתם של יהודים מבגדאד להודו והצלחתם שם בעסקי מסחר, כספים ותעשייה.

באותה תקופה חלו תמורות גם במעגל הרחב של האימפריה העות'מאנית - רעיונות חדשים על צבא סדיר, מנגנון תקין, זכויות אזרח, וממשל דימוקרטי החלו להתאזרח במרכזי האימפריה עד כי לבסוף קמה תנועת התורכים הצעירים והצליחה למגר את שלטון העריצות (1908 - תרס"ח), ופתחה במרוץ של תמורות ותיקונים. אולם תיכף לזה באה מלחמת העולם הראשונה (1914 - תרע"ד) ושינתה את מהלך הדברים.

בראשית המאה התשע־עשרה נהנתה בגדאד ממעמד של עיר בירה מחוז שהקיפה את בצרה ומוסול. עם מיגור שלטונו של אהרון הממלוכים עליה - הוזיר דאהוד פשה - בשנת 1831, נכנסה גם היא למעגל החידושים שתלו באימפריית העות'מאנית, ורופאים ומהנדסים, קצינים צבאיים ופקידים משכילים החלו להופיע בה מאז, ולהטיל עליה את השפעתם.

בשנות הששים הראשונות של אותה מאה נוצר קשר הדוק בין עיראק לבין העולם הרחב עליידי חיבורה לרשת הטלגרף והדואר הימי (דרך בצרה). כמו־כן החלו לפעול אניות נהר שקרבו את המרחקים בין בצרה ובגדאד, והדקו את קשרי המסחר עם הודו ואירופה. בשנת 1868 (תרכ"ח) הגיע לבגדאד הוואלי הנאור מדחת פשה ותיקן בה תקנות חשובות.

מאורע חשוב נוסף באותה תקופה היתה פתיחתה של תעלת סואץ (1869 - תרכ"ט) שגרמה להתרחבות יותר גדולה של קשרי המסחר והתחבורה בין בגדאד לבין אירופה. אז החלה גם ההתענינות בנפט העיראקי, ואירופאים בדמות נציגי מדינות, סוכני חברות, חברי משלחות נפט, סוחרים וכו', החלו לבקר בבגדאד והשפיעו השפעתם על אלה שבאו אתם במגע.

תמורות בקהלת בגדאד

תמורות העתים הללו לא פסחו כמו־כן גם על הקהילה היהודית בבגדאד. קשרי הדואר, הטלגרף והתחבורה התפתחו ונתנו כפעם בפעם דחיסה נוספת להתפתחות עסקי המסחר והכספים, ויהודים בעלי יוזמה הוסיפו להגר לרחבי הודו, המזרח הרחוק, מצרים ואירופה, והקימו רשת למסחר וחליפין, ואף הניחו יסוד לקהילות פורחות בהודו והמזרח הרחוק. המפורסם שבכולם היה דוד ששון שבעקב הצלחתו בהודו נתפרסמה משפחתו בעסקי המסחר, התעשייה והכספים שלה בארץ זו, במזרח הרחוק ובלונדון, כפי שנתפרסמה גם במעשי חסד וצדקה מרובים, ובהקמת מוסדות דתיים, חינוכיים וחברתיים במקומות שונים, לרבות עיראק וארץ ישראל.

במקביל לתמורות שחלו במנגנוני הצבא והשלטון העות'מאני, חלו תמורות גם במנהיגות של העדה היהודית בבגדאד. במקום נשיא - ראש עדה שהיה על פי רוב עשיר ונדיב אשר ידו רב לו במסחר ובכספים, ומשמש בדרך כלל במשרת צראף־באשי (איש הכספים) במנגנונו של מושל בגדאד הופיע החכם באשי - איש משורות החכמים (רבנים) אשר מונה (או נבחר) למשרה זו. הדבר קרה בבגדאד

בשנת תר"ט (1849), מן הסתם בעקב העובדא שעשר שנים לפני כן הוענק ליהודי האימפריה מעמד של "מילת" (עדה). אין בידינו חוקה המגדירה ענין זה אלא משנת 1865 (תרכ"ה) ועל פיה נבחר החכם באשי ע"י ועד כללי המורכב מששים נכבדים עשירים וסוחרים ועשרים חכמים. גוף זה בחר גם ועד רוחני וועד חילוני להנהגת עניניה החילוניים והרוחניים של העדה, ימי כהונתו של החכם-באשי הראשון, חכם רפאל קצין, וכן ימי כהונתם של אחדים מאלה שבאו אחריו היתה כרוכה במאבקים קשים שהסעירו את חיי הקהלה ימים רבים.

בד בבד עם אישיותו של החכם באשי התנוססה בראש הקהלה בבגדאד במאה התשע עשרה אישיותו של הרב, והיא כהונה שאין עמה שררה, ואשר מגיעים אליה מכוח למדנות רבה וחסידות מופלגת, המביאות את צבור החכמים לידי הכרה מובנת מאליה בעדיפות של בעליה.

רב כזה היה מו"ר חכם עבדאללה בן אברהם בן יוסף סומך (דור ששי לרבנו נסים ראש ישיבת בבל) אשר כבר בהיותו בן עשרים ושבע (ת"ר - 1840) נתעוררה בלבו דאגה לטפח דור חדש של חכמים, ובעזרתו של הגביר יחזקאל ראובן מנשה יסד את ישיבת מדרש זלכה ואת מדרש אבו-מנשה, וכיהן כראש ישיבה עד מותו (1889 - תרמ"ט). רב אחר היה מו"ר רבי יוסף חיים ב"ר אליהו ב"ר משה חיים זצ"ל שנשא בתואר זה עד יום מותו בשנת תרס"ט (1909).

שני רבנים אלו, וכן חבריהם ותלמידיהם אחריהם, שקדו על משמרת התורה והיהדות בבגדאד, ומתוכם יצאו דיינים, פייטנים, מקובלים, חסידים, בעלי מופת, פוסקי הלכות ומחברי ספרים לעשרות ולמעלה מזה.

תולדותיו של רבי שמעון אגסי

אחד מחכמי הדור ההוא היה הרב שמעון בן אהרון אבא בר אבא אגסי, אחד מני יחידים שעוז רצונם עמד להם להגיע לכתר תורה, ואף להיאחז במסחר, כדי שכל עיסוקם בתורה יהיה לשם שמים בלבד.

בענין זה שמענו מפיו של אחד מחבריו, יבדל לחיים ארוכים, חכם יעקב קטן, שאמר לו פעם: 'עושה אני תורת קבע ומקדיש לעסקי פחות מחצי יום. ואפילו מזומן לי רווח גדול אין אני משנה ממנהגי. על ידי כך זוכה אני שיחשבוה לי כאילו קיימתי את הפסוק "והגית בו יומם ולילה".'

הרב שמעון נולד בשנת תרי"ב (1852) כעדותו הוא במכתבו אל מחבר "דורות האחרונים". בתעודה הנמצאת בידינו משנת תקפ"ו (1826) נאמר שאביו אהרון היה אחד משבעה אחים שנולדו לאבא בר אבא. מסורת היא במשפחה שאבא א' מוצאו מפרס ונפטר בעוד בנו, אבא ב', עובר במעי אמו.

מה היה מצבה של קהילת בגדאד בזמן הולדתו של הרב שמעון? הרב ישראל בנימין המכונה בנימין השני ביקר בבגדאד שנים אחדות לפני שנת תרי"ב, ואלה מקצת הדברים אשר רשם בספרו מסעי ישראל:

"היהודים החיים בבגדאד חיים ברווחה, הם נותנים מידיעותיהם ומהשפעתם על חיי המסחר והכלכלה, ועל הפעילות הכללית בארץ. מצב הקהילה הפנימי הוא שפיר. לקהילה נשיא, רב ראשי ובית נציגים אשר ליושב הראש שלו הזכות להחזיק משמר מיוחד אשר ילך בלוייתו בלכתו ברחובות, החינוך הלאומי והדתי גבוה, חכם עבדאללה סומך מושיב תחתיו 60 תלמידים ומרביץ בהם תורה חנם, שלא על מנת לקבל פרס".

טיוטא של מכתב לחבר בשם ראובן וממנו מסתבר ששני אלה גמרו אומר להכנס בסוד הקבלת בחשאי, אלא שהדבר בכל זאת נודע בבית המדרש ורבותיהם חכם שמואל וחכם נסים הלוי כיהו בהם, וחבריהם הלעיגו עליהם. על כן מייעץ הבחור שמעון לידידו ראובן לבל יפול ברוחו אלא יפסיקו את הלימוד חדשים מספר עד יעבור זעם וישבו אליו בצנעה.

בקשר לכך יש לציין מכתב משנת תרל"א מאת חכם מכלכותה בשם סאלם סלימאן זנה (משפחה תימנית ידועה) ממנו מסתבר שהבחור שמעון פנה אל החכם הזה ובקש ממנו לסייע להציל אשה אחת בבגדאד מרוח רעה שדבקה בה. בעל המכתב מכתיר את הבחור שמעון בתארי כבוד כגון "אב בחכמה ורך בשנים, מעין גנים. פרס רמונים" ומצרף לו למכתב "ייחוד" בעל ערך מיוחד, בדוק ומנוסה, לגירוש רוח רעה. בעל המכתב מסיים: "השם עמך, גבור החיל, ותגור אומר ויקם לך..." ותמוה הדבר אם אמנם תלמיד חכם בן תשע-עשרה שנה כבר הגיע למעלה כזאת. מכל מקום, ומתוך ידיעות בדוקות שבידינו לא עסק הרב שמעון בקבלה מעשית מימיו.

משנת תרל"ד (1874) יש בידינו שיר שחבר לכבוד חתן וכלה והוא כנראה שירו הראשון.

משנת תרל"ז נותרה בידינו תעודת הסמכה לשחיטה, ומשנת תרל"ה יש בידינו דרוש (דרשה) שהרב שמעון דרש בתשלום חודש המלא לפטירת אביו. בדרוש זה ניכר כבר כוחו הרב של הרב שמעון בתורה.

עוד מאותה שנה יש בידינו ראשית סדרה של חידושים על פרשיות השבוע והמגלות, החל בפרשת משפטים וכלה בפרשת נצבים. בין פ' קרח ופ' פנחס חסרים חידושים על פרשיות "חקת בלק" שהיו מחוברות, ותחתם כתב על פרשיות הנ"ל לא כתבתי יען שהיה לי עסק שאירסתי לי את בת הר' עבדללה בן אליה בחר בליל רביעי ט' תמוז תרל"ח ולא היה

לי פנאי. והי"ע עדכ"ש אכ"ר.

בראשית תרל"ט הקים הרב שמעון בית בישראל ובשנת תרמ"ב (1882) נולד לו בנו בכורו אהרון שעתידי היה להסב לו הרבה נחת והרבה מכאוב.

הזמנה לסעודת מצוות תפלין הנושאת תאריך כ"ה מנחם תרנ"ג (1893) חתומה ע"י הרב שמעון מעידה שהנער אהרן החל להניח תפלין בהיותו בן אחת עשרה שנה, מנהג שחכם יעקב קטן הי"ו מאשר שהיה נהוג בבגדאד לגבי נערים שכבר ידעו לדקדק במצוות. במשך אחת עשרה שנים אלו חלו לא מעט תמורות בבגדאד ובחיי הקהלה וואלים התחלפו. וחכם באשים עלו וירדו, קשרי התחבורה התרחבו והמסחר עם הודו ואירופה התפתח. באותה תקופה נולדו לח' שמעון עוד שני בנים ושתי בנות, אלא שהבנים נקטפו בעודם באבם. אסונות אלה מררו את חייו של הרב שמעון, אולם לא שבשו את דרכו. הוא המשיך במסחרו, ומתלמודו לא רק שלא פסק אלא אף העמיק והרחיב. עדויות בידינו הם כתבייד שנשארו מאותה תקופה, ובהם דרושים, קונטרסים של הלכות ודינים, הערות בתורת הסוד, ושאלות שהופנו אל גדול הדור דאז מו"ר חכם יוסף חיים, החלה בשנת תרנ"ב (1892), וגברה משנת תר"ס ואילך. בנוסח השאלה הראשונה ניכרת צניעותו של חכם שמעון הקורא לעצמו פרעוש קטן, ומרבה בשבחו של מו"ר חכם יוסף חיים. וברבות הימים נארגו קשרי ידידות בין השניים ומו"ר חכם יוסף חיים המכונה ר"ח טוב, מזכיר חלק משאלותיו של חכם שמעון בחיבוריו. הוא כינה אותו מהרש"א. הרב שמעון מיחה נגד כינוי זה, משום התיבה "מורנו" הכלולה בו, אולם הר"ח טוב המשיך לכנותו מהרש"א עד סוף ימיו. (ראה שו"ת, רב פעלים, להר"ח חלק א', פרק סוד ישרים) ואילו יתר החברים כינוהו מהרש"א.

"לאמתו של דבר ישנם סוחרים ממדרגה ראשונה אשר הרחיבו את היקף עיסוקיהם המסחריים למרחקים, ועומדים איתן נגד מתחרים מגויי הארץ וזרים..."

"באף ארץ באסיה לא ראיתי את בני עמי כה מאושרים..." (תרגום מתוך המקור הצרפתי של ספרו: מסעי ישראל).

בני משפחת אגסי עסקו במסחר בצבע הניל (איטיס) שהובא מהודו וכן כסוכני מסחר לסוחרים בכפרים. רק שלושה מהם עסקו בתורה: האחד הרב יצחק אגסי אשר בתקופה מאוחרת נסע להודו אל משפחת דוד ששון ושמם רבי'ית לבניה ובנותיה, אח"כ עלה לירושלים. והשני הרב אליהו שנסע אף הוא להודו ונודע שם כאיש מסתורין. והשלישי הרב יוסף אגסי. שלושה אלה היו בני דודיו של שמעון.

ככל ילד יהודי בדורו הלך שמעון למלמד (אסתאד), ועד גיל 11 - 12 כבר הספיק לשנן פעמים רבות את התנ"ך כולו, מקרא בטעמיו ותרגומו לערבית, תפילות של כל השנה, ליקוטים מן התלמוד עם פירושי רש"י שבאו בספר "חוק לישראל", כתיבה תמה של אותיות עבריות והטוות בסגנון בבלי, ערבית מסחרית, וחשבון מסחרי.

בידינו שמורות כמה מחברות שבהן העתיק הנער שמעון את "פרקי אבות", "שיר השירים", "הגדה של פסח", רובן נושאות את התאריך תרכ"ג - תרכ"ה (5-1863) כלומר בהיותו בן 11 - 13 שנה. מתוך מחברות אלו שנערים יהודים היו רגילים להעתיק, נציין את השיר "קערת הכסף" שחיבר רבי יוסף האזובי מפרפיניאן, ונתנו לבנו סמוך לחתונתו, ותוכו רצוף עצות ומוסר.

כמנהגו של עולם היה נער יהודי בגיל בר-מצווה באותם הימים חייב לפרוש מן המלמד ולהצטרף לעסקי אביו, או ללמוד מלאכה, או להיות שוליה בחנות, או ללמוד הנהלת חשבונות ולהיות פקיד

מסחרי. ואם לבו נמשך, או אביו דחפו לכך, היה מבקר בשיעורים בגמרא שניתנו ע"י חכמים בבתי כנסת מסויימים, לכל המעונינים, הן לפני שעת מנחה הן בשעת-ערב מוקדמת. נערים מספר היו מקדישים עצמם ללימוד תורה. אלה היו מצטרפים לאחת הישיבות בבתי-מדרש שהתנהלו בשעות היום.

כאשר הגיע הנער שמעון אגסי לאותו גיל נפתחה בפני בני גילו אפשרות נוספת, מהפכנית: להמשיך לימודיהם בבית ספר שנוסד ע"י חברת כל ישראל חברים (אליאנס) בסוף שנת 1864 תרכ"ה. ויש לציין כי שנה אחרי כן החלה להלך אנית הקיסור הראשונה בנהר חדקל. הנקל לתאר את מדת ההתרגשות וההתפעלות מחכמת המערב שהיא עוררה בבגדאד. אולם הנער שמעון לא נמשך אחרי אלה אלא בחר בלימוד תורה. זקני המשפחה מספרים כי דבר זה היה למורת רוחם של אחיו אשר החלו לרטון על שאין הוא לוקח חלק מספיק בטרדות העסק המפרנס את המשפחה. אך אמו היתה חסה עליו, ולא פעם היתה. מפשילה שרווליה ובאה למלא את מקומו על-יד המאזניים או על-יד שקי האריזה.

מדבריו של חכם עזרא אצלן - יבדל לחיים ארוכים - מסתבר שגם האב אהרון היה מרוצה מבחירתו של בנו, עד כי פעם אסף את בניו והודיע להם שכדי לעזור לאחיהם-הקטן שמעון, החליט הוא והאם להסב את הבית של המשפחה משמם אל שמו. דברים אלה מוצאים סימוכים מלאים בתעודת בית דין מתאריך ו' כסלו תרל"ה (1874), בה צויין ששני ההורים של שמעון באו והצהירו שהם נותנים את ביתם במתנה לבנם שמעון, והוא אז בן עשרים ושלוש שנים.

ראשית תורתו

בפירושו על עץ חיים נמצא כתוב שעוד בהיותו כבן טו"ב שנים עסק בחידושי תורה על דרך הסוד. כמו כן נמצא בין ניירותיו

הסדרה של הדרושים למסכתות התלמוד מתחילה בדרוש לסיום מסכת סוכה בישיבת מורו ורבו הרב חכם יצחק ח"ר מרדכי ח"ר ששון, ובנוכחותו ביו"ד בכסליו תרג"ג (1893) ומכילה דרושים למסכתות שונות.

ראש הישיבה הנזכר שהישיבה נקראת על שמו "ישיבת חכם יצחק" היה נכדו של הרב ששון מרדכי עגמיי שנולד בשנת התק"ז (1747) והיה חכם, פייטן ומקובל מן הגדולים ביותר בדורו, ובעל מחבר הספרים "מזמור לאסף", "דבר בעתו" ב' חלקים, "קול-ששון"; ועוד. ואלה שמות תלמידי הישיבה הנ"ל שהוסיפה להתקיים גם אחרי מות הרב הנ"ל חכם יחזקאל אליה. הרב שמעון אגסי. חכם דוד סופר. חכם יחזקאל עזרא הלוי. חכם יהודה אפתיא. חכם חיים מועלם יחזקאל. חכם שלמה לוניאדו. חכם עזרא בכור. חכם עזרא סופר. חכם ששון אסחייק.

ולבסוף הצטרפו לישיבה הנ"ל שני ת"ח צעירים ואלה שמותם לפי סדר הצטרפותם הראשון מו"ר חכם נסים כדורי זצ"ל רב לעדת הבבלים בירושלים, ואחרון אחרון חביב מו"ר הרב הראשי לישראל וראשון לציון ח"ר יצחק נסים זצ"ל.

אסונו במות בנו

בשנים תרנ"ז-תרנ"ח אירעו אירועים רבי משקל בחייו של הרב שמעון. בטייטא של מכתב שנשארה בידינו מיום כ"ה שבט תרנ"ז כותב הוא לאחותו, שהגרה כחמש עשרה שנים לפני כן לרנגון, כי על אף רצונו לעזוב את בגדאד שבה שבעה נפשו אסונות ומרורים, הוא ביטל את מחשבתו להגר להודו מפני שאשתו אינה מגלה רצון לצאת לנכר. בעקב כך בוטלה גם המחשבה בדבר השאת בנו אהרון לבת אחותו זו, באשר האחות אינה מגלה רצון להחזיר את בתה לבגדאד.

באותן שנים צפה הרב שמעון לבן אשר בו יתנחם על מיתתם של שני בניו הנ"ל, ולשם כך עלה עם משפחתו לביקור המסורתי אצל קברו של אדונינו עזרא הסופר. אחרי ביקור זה נולד להרב שמעון בנו הרביעי שנקרא עזרא ציון על שם עזרא הסופר, וכדי להרבות שמחה ולהשיכח תוגה מלב, ארס הרב שמעון לבנו הבכור בתולה ממשפחה נכבדה, וקבעו את מועד החתונה באדר תרנ"ח (1898). אולם ה' אחרת יעץ והחודש שיעד לשמחה הפך לחודש של חרדה ואסון. ואלה דבריו של הרב שמעון בהקדמתו לספרו "בני אהרון" בדברו על האסון האיום הזה:

"...בסוף שבט עברה עליו (על אהרון) מחלה קלה ואמרנו אין רע, אך בין כה וכה תקפה עליו מחלתו מיום ליום ... דפקתי על שערי רחמים, שפכתי שיחה, דרשתי סליחה, וחברי חכמי הישיבה הי"ו עזרו על ידי בבקשות ותחינות על קבר מו"ר ח"ר יצחק ח"ר מרדכי ח"ר ששון זצ"ל ושאר קדושים אשר בארץ המה. התפלשתי באפר, רויתי ארץ מזרם דמעה, הרטבתי הרים, קראתי לשמים מעל בתפלה ובכיה ותחנונים, וכל השערים ננעלו ואל סתם תפלתי, ועד כניסת הארת ליל פורים נשמתו יצאה בטהרה באותה הארה, ורוחו הנאמנה עזבה את בית חמרה ושבה אל האלהים אשר נתנה. הרגע האיום והנורא ההוא חרוש על לוח לבי באותיות של דם, עד נצח לא אשכח, ומדי דברי בו יחרד לבי, פלצות תבעתני וכוחי יעזובני".

אכן גדול היה אסונו של הרב שמעון במות עליו בנו בכורו, והאסון הזה. החריד את כל יהודי בגדאד עד כי רבים החלו לרטון כלפי מעלה ולשאלו: על מה ולמה פגעה יד אדוני בנפש חפה וזכה, ומחצה את לבו של חכם וגדול בתורה ובמעשים טובים? עד שקם גאון הדור מו"ר חכם יוסף חיים והסביר את הענין בטוב טעם ודעת על דרך תורת הגלגול (הדרוש הזה נדפס בסוף הספר "בני אהרון" - המעתיק).

מאותם ימי צער ושברון לב נשארה בידינו תעודה מזעזעת המציגה לנגד עינינו אב שכול העומד על קבר בנו ומבקש ממנו מחילה לאמר. חטאתי לה' אלהי ישראל ולבני וכו' הנמצאת בגוף הספר

הזה.

מאותה תקופה נמסרה לנו לעיון על ידי מר שאול פתייה מחברת נפלאה שנכתבה בידי אביו חכם יהודה פתייה זצ"ל ובה תיאור של פגישות ושיחות מזעזעות בינו לבין ידידו וחברו ללימוד חכם שמעון בעקב האסון הזה. באותה מחברת מסופר כיצד עשו י"ב חכמים, וחכם יהודה ביניהם מאמצים עילאיים לקרוע את רוע הגזרה, וכיצד סייע חכם יהודה לחברו לעמוד במצוקת נפשו האיזומה אחרי האסון, וכיצד הוא עצמו על דרך המחשבה ועל דרך החלום וההארה שקבל כפעם בפעם, נעשה שותף לגילוי שרשי הדברים, ולדעת על מה ולמה קרה האסון הגדול הזה, אשר זעזע את הרב שמעון עד היסוד, והכה בתמהון רבים וכן שלמים מחבריו. ידאב הלב למקרא פגישות מזעזעות של שני ענקי אמונה אלה באותו כתב יד הנ"ז. חלקם של חלומות ומראות אלו נמצאו רשומים גם בכתב ידו של הרב שמעון עצמו שהשאירם למזכרת.

הספר "בני אהרון"

כבר הזכרנו לעיל שעוד בהיותו בחור החל הרב שמעון לעסוק בתורת הסוד. במשך הזמן הגיע בה לבקיאות רבה, וימים רבים היה ח"ר יהודה פתייה חברו ללימוד. משתלה מו"ר חכם יוסף חיים הסברו לשברו של הרב שמעון בתורת הגלגול, החליט הרב שמעון להעמיק חקר ב"שער הגלגולים" מחיבוריו של ר' חיים ויטל תלמידו של האר"י ז"ל - וחיבר עליו פירוש נרחב. כמה וכמה טיוטות של פירוש זה נמצאות בידינו, אחת רחבה ועמוקה מחברתה. הראשונה החל בה בשנת תרנ"ט (1899) והאחרונה היא זו שהופיעה בספר "בני אהרון" שנדפס בבגדאד בשנת תרס"ח (1908) בדפוס חברו הטוב חכם עזרא ראובן דנגור. ספר זה לא למכירה נועד אלא הופץ חנינם בין חכמי בגדאד וירושלים ויתר התפוצות ביניהם תימן ורוסיה רבתי וצפון אפריקה ועוד.

באותן עשר שנים (תרנ"ח - תרס"ח) גדלה משפחתו של הרב שמעון, התרחב מסחרו, ונתרבו קשריו עם אנשים שונים מחוץ לבל, נתהדקו קשריו עם מו"ר חכם יוסף חיים, ונתרבו האנשים שבקשו עזרה מידו ועצה מפיו. כמו כן המשיר חכם שמעון את תלמודו הסדיר בתלמוד ובקבלה, ואף הוסיף לחבר דרושים למסכתות שונות ופירוש ל"עץ חיים"

ובשנת תרנ"ט בערך ערך הוא וחכם יחזקאל עזרא אליה חברו ללימוד את ספר זבחי צדק של מו"ר ח"ר עבדאללה סומך שיצא במהדורה חדשה. והוסיפו עליו בסוגרים כמה וכמה חידושי דינים חשובים כידוע לרבים.

בית ספר למלאכת הנגרות

בשנת תרנ"ט עשה הרב שמעון את ביתו אשר ירש מאביו לבית כנסת ולאחר שנים אחדות התמוטט בו קיר שהיה משותף עם השכנים והשכנים מנעו ממנו להקימו מחדש ע"י מעשים שלא ראוי להזכירם כאן ולכן בשנת תרס"ה בערך מסרו לרשות אגודה צבורית לעשותו אכסניא לביה"ס למלאכת הנגרות. ובע"ה הצליחו להתגבר על כל המכשולים וה' הצליח בידם.

סיפר ראובן בן יעקב סומך, נכדו של הרב שמעון, ששמע מפי מנשה שאמי שהוא ונסים נקאר, ועזרא דלח ואחרים יסדו את האגודה למען ללמד ילדי יהודים יתומים מלאכת הנגרות, ואספו תרומות של קרש צאג' לשבוע מבעלי חנויות כדי לזכות את הרבים. וכן שמעתי מפי חיים לוי הידוע בכינויו אוסטה חיים, שהיה עצמו המורה מלאכת הנגרות, שהתלמידים היתומים היו לומדים לא רק מלאכה אלא גם תורה, וכתובה.

האגודה היתה דואגת להאכילם ולערוך להם חגיגות בר-מצוה. בשנת הלימודים השניה היתה משלמת להם מגידי לחודש, בשלישית שניים, וברביעית שלושה. בגמר השנה הרביעית היו עורכים להם חגיגת סיום והיו מקבלים מתת של שבע וחצי לירות

זהב תורכיות כדי להקים לעצמם בית מלאכה לנגרות.

בבית הספר היו עושים רהיטים נאים בסגנון אומנותי, וההצלחה האירה להם פנים במשך כל השנים. ולאחר מכן הנהיגו בו גם לימוד מלאכת הדפוס.

בטקס הפתיחה של בית הספר לנגרות דרש הרב שמעון דרוש על הפסוק "היה מעשה הצדקה שלום ועבודת הצדקה השקט ובטח עד עולם" (ישעיה לב, יז) ואמר: מעשה הצדקה - היא. הצדקה שאדם עושה פעם אחת - והיא מביאה שלום ורווחה - פעם אחת לביתו של מקבלה, אולם בעבודת הצדקה - צדקה שאתה מלמד אותו מלאכה שתפרנס בכבוד את בעליה - היא השקט ובטח עד עולם.

(מפי מר אברהם תוינה ששמע מפי חכם רפאל יצחק חיים).

"והעמידו תלמידים הרבה"

באותן שנים עלה לגדולה ולמעשים טובים בבגדאד נדיב ועשיר ידוע בשם מאיר אליהו שניהל עם אחיו שבאנגליה עסקי מסחר ענפים. מסתבר שבין הנדיב הזה (שהיה חשוך בנים) לבין הרב שמעון שררו יחסי הערכה והשפעה הדדיים. בנירותו של הרב שמעון נשארה טיוטה של מגלה להקדשת בנין לבית חולים, ואין ספק שהכוונה היא לאותו בית חולים שמר מאיר אליהו בנה והקדיש לטובת מקהלה בבגדאד. כמו כן נמצאת בין הניירות טיוטת הספד עבור אותו גביר שנפטר חודשיים לאחר חנוכת בית החולים (שנת עת"ר - 1910).

בטיוטת מכתב בערבית כותב הרב שמעון אל אחיו של אותו גביר לאמור: "כידוע לכם היה אחיכם המרוחם ידוע בחרדתו לענייני העדה ואוהב טובתה. בין היתר ראה מספר החכמים מתמעט והולך ובעוד שנים מועטות תהיה בגדאד ענייה בתלמידי חכמים. לכן קבע עשרה תלמידים שילמדו לימודי דת כדי שאחר כך יהיו לתועלת לעדה, וקבע להם משכורות מכיסו, והטיל עלי אני הקטן להיות המפקח עליהם. ובעזרת השם הם עשו חייל בלימודיהם, והוא הגדיל משכורתם והבטיח להם שגם בעתיד ימלא כל חסרונם, אבל הזמן בגד בו ולא נתן לו שהות להוציא לפועל מחשבותיו, ואחרי פטירת המנוח כל העינים נשאו אליכם בתוחלת, ולפני חמשה-ששה חדשים הגברת... מב"ת". עד כאן הטיוטה, ולצערנו אין היא נושאת לא שמות ולא תאריכים. ולכן לא עלה בידינו לקבוע מועדי הענין בדיוק נמרץ. אולם שמענו מפי מו"ר ח"ר סלמאן חוגי עבודי חבר בין דין הגדול בירושלים, שהיה אחד מעשרת התלמידים, כי הדבר החל בשנת תרס"ח, כשראה הרב שמעון שתלמידי חכמים הולכים ומתמעטים הלך אצל ידידו הגביר והנדיב מאיר אליהו ז"ל וסיפר לו מה שבלבו והשפיע עליו להחזיק ביד עשרה תלמידים מוכשרים שיבחרו ממדרש בית "זלכא" כדי ללמדם בישיבה מיוחדת ולהכשירם לרבנות וחפץ השם בידו הצליח והגביר הנ"ל נתן הסכמתו לכך בחפץ לב. בתנאי שהרב שמעון יהיה המפקח עליהם. וכן היה. התלמידים מוינו לשלוש דרגות לפי השגיהם וגילם וקבלו תשלומים חדשיים כל אחר לפי דרגתו. אולם לא ארכו הימים והגביר נפטר. תודות להשפעתו של הרב שמעון על אחיו ואחיותיו של הגביר באנגליה ובבגדאד, המשיכה המשפחה להחזיק בקבוצת התלמידים זמן קצר, ומשנפסקה התמיכה נתפרדה החבילה.

יסוד חברת תומכי תורה ומעשיה

הרב שמעון הצטער צער רב על כך, ואז הגה רעיון של יסוד חברה שתיטול עליה את הדאגה לתלמידים. רעיונו נתקבל ע"י קבוצה קטנה של חכמים ואנשי מסחר מידידיו והחברה נוסדה בניסן תרע"ב מיד הם באו בדברים עם אנשי מסחר ואנשי צדקה נוספים, ועלה בידם להשיג תרומות להחזקת התלמידים.

וכן נוסדה חברת תומכי תורה ע"י שבעה אנשים ואלו הם. הרב שמעון (י"ד) חכם ששון דנגור (מוכ"ר). חכם דוד תופיק. מר יחזקאל דבי. מר עזרא עבודי. וגבאי החברה היה נסים הלוי (שועה קצאב) ויתכן

שהוא היה החבר השביעי.

ואלה שמות התלמידים שהתמידו בישיבת תומכי תורה לסי סדר א"ב חכם אליהו חבה הי"ו (רב וחזן ברמת גן) חכם דור מצפי ז"ל. חכם חי מעתוק הי"ו. חכם יהושע משה הי"ו (רב ראשי בגבעתיים) חכם יוסף רביע זצ"ל (יושב ראש ישיבת עולי בבל בירושלים) חכם יחזקאל חוגי עבודי הי"ו - (רב בכפר אונן) חכם, יעקב מצפי הי"ו (רב וחזן בביהכ"נ "שמש צדקה" בירושלים) חכם. סלמאן חוגי עבודי (חבר בית דין הגדול בירושלים) חכם עזרא אצלמן הי"ו רב בתל אביב. חכם ששון דניאל ז"ל.

אצל הרב שמעון היו לומדים כל בוקר אחרי התפלה כשעתיים. טור בית יוסף. שו"ע ומגינים. ואחר כך אצל רבנים אחרים. ואח"כ למדו אצל חכם צדקה ח"ר משה צדקה זצ"ל. במשך שנים רבות היה הרב שמעון מקיים לימוד גמרא בשבת לקבוצה גדולה של אנשי עסקים אחרי סעודה שניה, במחג"ר בית ג'אווני. משקמה ישיבת תומכי תורה הצטרפו גם תלמידיה ללימוד הנ"ל.

היה הרב שמעון מוכיח את תלמידיו בעדינות ותובע מהם להקפיד על עצמם כפי שהוא מקפיד על עצמו. לדוגמא פעם ראה את תלמידו חכם אליה חבה שבידו מטריה שאל אותו, מה בידך? חשב בלבו על המטריה ודאי אינו שואל כי היא גלויה לעין, וענה אין בידי מאומה, א"ל והמטריה? אמר גשם בחוץ, אמר לו א"כ גם אני בא והולך בגשם ומימי לא נשאתי מטריה. (כי ראה בה סימן לגבהות לב).

אחותו של הגביר מאיר אליהו ז"ל היתה אשה כשרה וצדקת, ורצתה שבית אחיה הנ"ל יהיה לבית כנסת ובית מדרש, ואילו אלמנתו התנגדה לכך. הרב שמעון תמך בצדקת וסייע לה בכך, ובזה שבר את התנגדותה של האלמנה.

חכמי מדרש בית זלכא לא רצו לעבור לבית המדרש החדש ואילו הרב שמעון טען, בית נאה הוא אחד משלשה דברים המרחיבים דעתו של אדם.

ישיבת תומכי תורה וקבוצות לימוד אחרות עברו לשם וכל ספר כפול שנמצא בספרית מדרש בית זלכא הועבר לשם. (מפי חכם אליה חבה).

מצאנו בכתובותיו של הרב שמעון פתק קטן על ענין החברה הזו וזה לשונו:

"חסדו ואמונתו לבית ישראל, שנתן בלב יחידי סגולה לקנא קנאת התורה, להיות לה מעיר, לעזור ולהעמידה על תלה, ויסדו חברה הנקובה בשם "תומכי תורה" ויאספו חתימות מהקהל להיות משתתפים רבים במצווה זו ולהחזיק ביד היו"ד תלמידים הנ"ל, איש כמתנת ידו, מדי חודש בחודשו. ואשריהם ישראל, כל איש אשר נדבו לבו, בידם יביאו את תרומת ה', בלב טוב ונפש חפצה ובשמחה רבה. ואנשי החברה גם כן משתדלים בכל עוז על חינוך התלמידים, ומלבד לימוד הגפ"ת, שמו עיין טובה עליהם ללמדם לשון תורכי, שהוא לשון הנהוג בממשלתנו הרוממה ירום הודה, כדי שיוכלו לדבר לפני שר ושלטון, אם יהיו הם ראשי העדה, ולא יהיו נצבים כפסילים אלמים. והתלמידים גם כן שוקדים על לימודיהם בכל לבם וישגשו ויפרחו כחבצלת....

ולהלן: "התלמידים מן המדרגה הא' כבר נהיו בעזרת השם לחכמים מחוכמים, והמדרגה הב' גם הם משתדלים בכל מאמצי כוח... ובעזרת השם בקרב הימים יהיו ארזים גדולים בישראל".

בהזדמנות זו יציין שבאותן השנים שמש הרב דוד פאפו רב ראשי בבגדאד. הוא היה איש איזמיר והנימוק למינויו בבגדאד היה שאין בין חכמי בגדאד מי שמטיב לדבר בשפת השלטון ומתאים להתייצב בפני שליטים. הדבר נתקבל בנימה של רוגז בין החכמים. ביום י"ג באלול תרס"ט (1909) ירד על העדה בבגדאד אסון גדול בהלקח ממנה גדול רבניה מו"ר חכם יוסף חיים. החרדה היתה רבה ואלה אשר זוכרים עדיין את היום ההוא אומרים כי לא היה אבל כבד כאבל הזה אשר הקיף את כל העדה למגדול ועד קטון. והיה

זאת ועוד - בשנת פטירתו של הר"ח טוב הונהג שרות חובה בצבא. לפני כן היו יהודים ונוצרים פטורים מכך תמורת כופר צבא קיבוצי ששולם על ידי הקהלה. עתה נדרש כל יחיד לשרת או לשלם כופר אישי, והקהלה חדלה להיות אחראית לתשלום. אי לכן, אלה שלא השיגה ידם לשלם גויסו לקסרקטינים. שם נתעוררה בעית השמירה על השבת ועל דיני כשרות באוכל. החיילים היהודים סבלו קשות, ומהם שהוכו על סירובם לאכול את מאכלות הצבא התורכי או לחלל את השבת. בטיוטא של מעין גילוי דעת שנשארה בידנו מהלל הרב שמעון את עמידתם הגאה של החיילים אלה ומגנה כניעתם של התלמידים לבתי הספר או של הפקידים הממשלתיים שנאותו לעבוד בשבת.

נס הוצאת

השנים היו סוערות. מהפכת הצעירים התורכים, (בהפגנות של תומכיהן ומתנגדיהם בבגדאד קרתה התנקשות קלה ביהודים ב"ז תשרי תרס"ט), פטירתו של מו"ר הרב יוסף חיים ז"ל, הגיוס לצבא, בחירות לבית הנבחרים התורכי בקושטא, הפיתוי של בתי הספר החדשים, וכאלו למען הגדיש את הסאה תכפו שנות בצורת והשתרר קפאון בעסקי המסחר. הרב שמעון נקרא לקרוע את רוע הגזרה. וביום ג' ט' באדר תרע"ג דרש בבית הכנסת הגדול דרוש שנמשך כארבע שעות (יצא

לאור בקונטרס מיוחד מטעם קרן להוצאת ספרי רבני בבל בחודש אב תשכ"ד היא שנת היובל לפטירת הרב ז"ל). הקהל הגדול שתה את דבריו בצמא ונתעורר לחרטה, לתפלה ותשובה, ורבים פנו אל הרב שמעון ואל חכמים אחרים וביקשו עצתם והדרכתם לשוב בתשובה גמורה. לא עברו ימים אחדים וארובות השמים נפתחו וגשמי ברכה ירדו בשפע רב, והיתה רוחה לישראל בעקב הנס הזה. רבו ההפצרות בהרב שמעון שיהיה דורש ברבים כל יום שבת למען הנחות את הצבור בדרך הישר, מאחר שהשפעתו גדלה עד מאד. אולם הרב שמעון לא נענה להפצרות אלו מסיבות לא ידועות לנו. ראוי לציין כי בשנת תרע"ג קיים הרב שמעון בבנו עזרא ציון את מצות היבום לברכה והצלחה. קשים היו הלבטים בענין זה, אולם מצות התורה הכריעה את הכף. דרוש אחרון בכתובים ונמצא בגוף הספר הזה הוא הדרוש שהרב שמעון דרש אותו ברבים לכבוד גמר השתלמות התלמידים של ישיבת תומכי תורה.

"אותו מעמד חגיגי" - הואיל מר עזרא חדד לספר לנו - "זכור לי היטב כאילו נחרת במוחי. הייתי אז בן עשר, ובאותה שבת (שבת יתרו, ח"י שבט התרע"ד - 1914) הוכרז על הדרוש בבתי הכנסת בתפילת שחרית. אחרי סעודת שחרית הלכתי עם מר אבי ז"ל לבית הכנסת מאיר אליהו, ובדרך נהרו אתנו המונים. ורצפת החצר הענקית של אותו בית כנסת כוסתה שטיחים ועליהם ישב קהל צפוף בשלוב רגליים. ישבו גם אנו בתוכם ומסביבנו כל ההיכלות והיציעים והגג באותו בנין מרווח מלאו אנשים. השמים היו מעוננים ובדרך נס לא ירד גשם, עודני רואה איך המוזמנים המכובדים, רבנים ונכבדי הקהילה, ישבו ביציע הדרומי המרווח, ביניהם בלטו במגעותיהם האירופיות מנהל בית ספר אליאנס וחבר מוריו. תלמיד-חכם אחד נשא דרוש קצר (על הרמב"ם), שני נשא נאום בערבית צחה, ושלישי נאם בתורכית - למרבה פליאתם של המאזינים לשמוע פרחי חכמים נואמים בערבית ספרותית ובתורכית. אחריהם נשא הרשב"א את דרושו".

הדרוש אשר למרבה השמחה נשאר בידנו מובא בגוף ספר "אמרי שמעון", וענינו ערכה של יראת שמים כיסוד מוסד לבטחוננו של האדם ולקיומה של החברה. מחמת שארכו הדברים ודחקה שעת מנחה לא כילה הרב שמעון את דרשתו אלא בנסיבה אחרת, מופלאה, אשר עליה שמענו מפי חכם יהושוע משה הי"ו ואלה דבריו:

"חכם אפרים הכהן זל"ל - חברו הצעיר של מורי ורבי הרב

מנהג במות צדיק גדול שהחכמים קובעים ביניהם מי מהם מספידו באחד משבעת ימי האבל.

בין ניירותיו של הרב שמעון נמצא ההספד אשר הספיד ביום ו' לאבל. חכם יעקב קטן ואחרים ספרו כי ברוב צניעותו סירב הרב שמעון להמנות בין המספידים, אולם באותו לילה נגלה אליו הר"ח הטוב, כפי שכינוהו אז מעריציו, ולמחרת הודיע על הסכמתו. אומרים, כי זה היה דרוש הראשון של הרב שמעון ברבים. בית הכנסת הגדול היה מלא המון עם רב. הרב שמעון פתח בדברי קינה נמלצים (הלצה בלשון אותם הימים) שהרעידו את הלבבות והקהל פרץ בזעקות אבל מרות. אחר עבר המספיד לדברי תורה ומוסר ואחר עלה על דרך הנסתר ודרושו לא היה דרוש של שיגרה אלא הפליא את השומעים בעמקותו.

מאז אותו הספד נודע כוחו של הרב שמעון ברבים, וחבריו הפצירו בו ללבוש אדרת חכמים ולשים על ראשו מצנפת חכמים, אולם תהלתו לא העבירה אותו על מידת צניעותו, והוא סירב להחליף את בגדיו בבגדי חכמים ונשאר נאמן להחלטתו להתרחק מן השררה ולא לעשות תורתו קרדום. אעפ"י כן עיני הצבור נשארו נשואות אליו מאז, רבים בקשו עזרתו, ובעת צרה וצוקה ליחיד ולצבור היה נקרא לעמוד בפרץ.

בשנת עת"ר זכה הרב שמעון ומשאלת לבו נתמלאה בהוולד לו, אחרי תוחלת ממושכה בן זקונים שקרא לו בשם "אליהו חיים" על שם ח"ר אליאז מני ז"ל שנולד בבגדאד ונפטר בחברון, וע"ש מו"ר-ח"ר יוסף חיים זיע"א באותה שנה זכה לקיים שמחת מצוה שניה בהגיע בנו עזרא לגיל בר מצוה. והיו שמחות אלו כפיצוי מה על טרדות רבות שנטרד אותם שנים בעטין של צרות וצוקות שירדו על העיר ועל העדה.

על משמר היהדות

אמרנו כי התקופה שבה חי ופעל הרב שמעון היתה תקופה רבת תמורות ושנויים.

רבים מחכמי בגדאד, כרבים מן הרבנים בכל אתר ואתר, קיבלו תמורות אלו בפנים נזעמות, מחשש פן יבולע לדת ולאמונה בעטיין. חששות אלו רוכזו בעיקרן סביב בתי הספר החדשים, וראשון שבהם בית הספר של האליאנס, ובפרט בית הספר לבנות. כאן עוררו את חמתם של החכמים אותם מורים שאצה להם הדרר לעסוק בקעקוע האמונה והמסורת. וכך קרה, למשל, שבסביבות שנת תר"ע (1910) באו בנות וספרו להוריהן כי אחת המורות אמרה להן "מי יאמר שהתורה והמצוות הם מהשמים - אפשר שמשא אמרם מדעתו. ספק אם יש לעולם בורא ומנהיג. מי יאמר שיש גן עדן וגיהנום? למה נחוצה הטבילה. הלא טוב מים חמים שבבית המרחץ..?" אחד ההורים רץ בבהלה אל הרב שמעון וסיפר לו על הענין. הרב שמעון מסר את הענין למחרת היום לחבריו חכמי הישיבה, והם סמכו עליו את ידיהם לטפל במארה הזאת. מיד הלך לבית הספר, נפגש עם המנהל הכללי מר אלבלא ודיבר אתו קשות. המורה שנסתה להתגונן קיבלה מהרב שמעון נזיפות חמורות ופרצה בכבי. הרב שמעון דרש את פיטורה של המורה והמנהל התנגד, ונקט באמצעי של החתמת הבנות על הצהרה המכחישה את הדברים שיוחסו למורה. הרב שמעון הגיב במכתב אל חברת כ"ח בו הרצה בפרוטרוט על המקרה ותבע את פיטורה של המורה. בכל תוקף - קשה מן האלינס היתה מכתם של בתי הספר של המסיון אשר לימדו שפות הדרושות למסחר, ואחריהם בעשור הראשון של המאה העשרים החלו להיוסד גם בתי ספר של הממשלה התורכית, תיכוניים ועל תיכוניים, לקציני צבא, להנדסה, מנהל ומשפטים, אלה משכו תלמידים יהודים רבים ובתחלה הרשו להם להעדר מהשעורים ביום שבת, אחר כך חייבו אותם להיות נוכחים בכתה, ואחר כך דרשו מהם גם להשתמש בעפרון ועט.

והכריז: "הרב שמעון נפטר, היום ביטול מלאכה". המיית אבל חרישית הדהדה בחלל. וכל הצבור עזב את בית הכנסת בראש מורכן. כל החנויות ובתי המסחר היהודיים פרט לאלה הדרושים לצרכי אוכל נפש נסגרו, והמון עם רב נהר ללויה, תלמידי מדרש תלמוד תורה ואני בתוכם הלכו אחרי הארון ובידיהם נרות דולקין מחמת הדבר לא נשאו את הארון לבית הכנסת אלא ישר לבית העלמין שם הספידו חכם משה חיים שמש ז"ל אב בית דין דאז. האבל היה כבד.

ובתוך השבעה הספידו ח"ר יעקב ה"ר יוסף חיים זצ"ל ואחריו. ח"ר עזרא דנגור ז"ל. וביום השבעה הספידו אחד מתלמידי חכם משה אברהם מרדיך ז"ל. הוא דרש הפסוק בישיעהו פ' נ"ז "הצדיק אבד ואין איש שם על לב ואנשי חסד נאספים ואין מבין כי מפני הרעה נאסף הצדיק". "מפני הרעה", כלומר לפני התרגשותה של הרעה נאסף הצדיק, לבל יעמוד בפרץ. והביא ראיה, מתושלח לפי האגדה נלקח שבעה ימים לפני המבול. "הרי"ח טוב" נלקח לפני שהוכרז על גיוס אישי של יהודים לצבא. והרב שמעון נלקח ועיניו רואות מפני איזו רעה הוא נלקח. אבלו של הרב שמעון נתלכד ביום א' באבל של תשעה באב שנדחה. ולמחרת היום יום ב' י"א באב תרע"ד. ד' באוגוסט 1914 פרצה מלחמת העולם הראשונה והוכרז על גיוס כללי לצבא ורבו הצרות ועצמו הקרבנות והעולם שקע בנהרי נחלי דם ואש.

והתלמיד הצעיר דאז מו"ר ראשון לציון ח"ר יצחק נסים שלח תלגרמה לירושלים עיה"ק והודיע על פטירתו ושם הספידו ח"ר יחזקאל עזרא הלוי ז"ל. ואחריו יבדל לחטול ח"ר יהושע שרבני הי"ו.

משנטרף העולם אחר פטירתו אי אפשר היה לקיים את המנהג להספידו שבעה ימים בבית הכנסת. רק בביתו התפללו ולמדו כל יום.

הופעת הדבר בבגדאד באותו שבוע היתה מקרה נדיר, כי כרגיל היו מגפות מופיעות בבגדאד אחרי פסח. ואמנם באותו שבוע קרו רק מקרי דבר בודדים, ולבן הבריות אמרו: ידע ברוח הקודש כי צרות עומדות להתרחש על העולם, ולא רצה לראות בצערם של ישראל, לכן ביקש להסתלק מן העולם.

אחד מחבריו של הרב שמעון (נסים שועה קצב או ח"ר יהודה אפתיא ע"ה) כשראה את אבלם הכבד של בני המשפחה והפחד והיאוש שתקף אותם, אמר להם, תנו תודה לאלוקים שלא לקח אותו מעל ראשכם לפני כמה שנים. וראייה לדברי תמצאו בין כתביו הנמצאים בעלייתו, כי כך הראוני בחלום. חפשו באותו מקום ומצאו כתוב שמלפני שנתים בערך הודיעו לו להרב שמעון מן השמים כי הוא השלים את כל מה שצריך להשלים, והגיע זמנו להסתלק מן העולם. ביקש שהות כדי להשיא את בנו עם יבמתו ונתנו לו. וכנראה שזו הסיבה שחנתו בנו נעשתה בזריזות ובמהירות שהפתיעה אפילו את בני המשפחה. (בתו אסתר).

הרב שמעון - בסיפור ואגדה

הרב שמעון היה אומר, מידות שבידי הן מדותיו של מו"ר חכם יצחק ח"ר מרדכי ח"ר ששון ז"ל ומדות שבידו הן מדותיו של מורו ז"ל, ע"כ אל תלינו עלי אם אני מקפיד שלא לאכול ולשתות אצל אחרים, אף לא לבקר בחתונות ושמוחות. (מפי ח' יעקב קטן)

הוא היה אומר, כי יש ביכולתו לנקד ספר תורה ולרשום את טעמיו ללא שגיאה. (מפי הנ"ל)

הוא היה אומר, הלואי ותשמע תפילתי כתפילתו של ילד תמים הקורא קריאת שמע מבלי לדעת סודותיה. וכאשר נודע לו שאחד התלמידים החליט לזלזל בלימוד הגמרא ולהתמסר ללימוד הקבלה קרא לו והוכיחו על פניו. (מפי חכם אליה חבא)

שמעון ללימוד הקבלה - ניסה לקרב אותי אל חוגם של השניים. מן הסתם בהשראתו של מורי ורבי הנ"ל, אולם בלבי היה מנוי וגמור לבל להכנס בסוד תורת הנסתר. פעם סיפר לי חכם אפרים בתמיהה על רבנו שבליל השנה לבנו בכורו אהרון נהג לזמן ללימוד דוקא את תלמידי הסוחרים ובעלי העסקים שהיה רגיל לערוך להם לימוד כל שבת בבוקר אחרי סעודה שנייה. עם תלמידים אלו נהג בעצמו חרות רבה, ולא גילה סימני עצבות כיאה לליל זכרון. הוא נהג לשאול אותם מה רצונם ללמוד והיה ממלא את חפצם. בשנת תרע"ד הזמין חכם אפרים גם אותי לאותו ליל זכרון. ואמנם ראיתי את רבי הרב שמעון עליז ושמוח. משנתכנסו התלמידים שאל אותם מה חפצם ללמוד, ואמרו: פירוש רש"י לשיר השירים, מיד הביא ספרים ולמדנו יחד את הפירוש. אחרי כן קרא הרב שמעון תיקון חצות בקולו הערב בלחן "צבא". כאשר סיימו בקשוהו שישייר באוזניהם את הפזמון "יודו שמך", שהוא ניגון קשה מאוד, אבל הרב שמעון שר אותו בקלות והנעים לנו עוד זמירות, שכן היה ידוע בקולו הערב ובשליטתו בחכמת הלחנים.

אחר כך ביקשוהו שייסיי באוזניהם את הדרוש שלא סיים בשבת יתרו, והוא נענה לבקשתם והפליא אותנו בעומק מחשבותיו, ולא סיים עד שעלה עמוד השחר, ואז יצאנו לתפילת שחרית של ותיקים.

בן ששים ושתיים שנים היה אז הרב שמעון כוחו ורוחו עוד אתו לעשות מלאכות הרבה בשליחות המקום והעדה. לא אחד ולא שניים מבני דורו ספרו לנו כי שמעו מפיו שהוא מכין עצמו למלא בקשת הצבור ולדרוש בשבתות בבית הכנסת החל משנת תרע"ה, אולם משמים נגזר אחרת. חכם אפרים הכהן זכרוננו

לברכה סיפר כי בליל ערב ראש חודש אב תרע"ד היינו לומדים ובשעות הלילה המאוחרות חטפה תנומה קלה את הרב שמעון ומשניעורו בבהלה אמר: "אי לנפשי, אנה אני בא, אמרו לי: שמעון, מוכה". עשיתי כמיטב יכולתי להפיג את חרדתו והמשכנו בלימודנו". למחרת אחרי שחרית של ותיקים יצא הרב לבית העלמין לפקוד את קברות אבותיו ורבותיו כדרך שנהגו יהודי בגדאד בערבי ראשי חודשים, על אותו ביקור בבית עלמין שמענו מפי החכם אליה חבה הי"ו, ששמע מפי איש חברא קדישא, שהרב שמעון בקש ממנו שיוליך אוהו אל קברי גדולי הצדיקים אחד אחרי השני. היה הרב שמעון עומד ליד כל קבר ושופך נפשו בתחינה. הדבר נמשך כשעה ומחצה. כל הקהל עזב את בית העלמין והשמש הכתה בחמתה על הראש. האיש חשש שמא ינזק הרב שמעון בחום הלוהט ההוא, והעיר לו על כך ברוב כבוד, אך הרב שמעון לא הלך עד אם כילה את אשר נדר לעשות.

ועוד סיפר לנו חכם אליה חבה הי"ו כי למחרת השבת ועד יום ג' שבאותו שבוע קיים הרב שמעון את מנהגו עם תלמידי ביישבת תומכי תורה ונתן להם את שיעורם הרגיל בשעות הבוקר, אולם ביום ד' לא בא. התלמידים נחרדו כי לא היה זה ממנהגו להחסיר שיעור. שאלו את הגבאי של אגודת תומכי תורה, מר נסים הלוי (שועה קצב), שהיה הולך ובא אצלו, ואמר כי חולה הוא. שאלו אם אפשר לבקרו בביתו, אך הוא הרגיעם באמרו כי מחלתו קלה.

התלמידים נרגעו, אולם ביתו של הרב שמעון לבש חרדה, כי חיש מהר נתברר כי אותה מחלה היתה מכת דבר. הרב שמעון נאבק קשות עם מחלה זו, ומשכבדה עליו ביום ה' בערב נותר ממיטתו וירד לבאר שהיתה במרתף הבית וטבל, ואחר אימץ כוחו ועלה על גג הבית, שם הוצעה לו מטתו, ושם תחת כפת השמים הבהירים של שלהי הקיץ השיב את נשמתו לבוראה.

מר עזרא חדד, יבדל לחיים טובים וארוכים מספר: זוכרני באותו בוקר יום ששי כשהתפללתי בביהכ"נ הגדול, דפק החזן על התיבה

להפרד ממנו מסר לו בצנעה סכום כסף הגון והאיש תמה מאד מהיכן ידע הרב שמעון שלא נשאר לו בכיסו אפילו פרוטה אחת? הוא היה נותן מתן בסתר לנצרכים שפנו אליו, ואף הלוה כספים לסוחרים שמטה ידם והצילם מפשיטת רגל, הוא הלווה ללא ריבית וללא מועד קבוע מראש, אלא כל יום ששי היו באים ומשלמים לו מה שהוא על החשבון. (בני המשפחה)

בתו הצעירה מזל סיפרה, אבינו היה מוסר כל זמנו לתורה ועבודה וגמ"ח, הוא היה אביהם של רבים יותר מאביהם של בני ביתו, הוא לא החזיר איש ריקם, ורבים מאלו שהיו תלויים בעזרתו נשאר ללא תומך אחריו, אך בכל לילי שבתות היה מקדיש לנו את כל תשומת לבו ומספר לנו על פרשת השבוע והיה מפליא אותנו בספריו, וכשהיה ידידו וחתנו המ' שאול יוסף סומך ז"ל מוזמן עם בני משפחתו לשבות אצלנו היו מספרים לנו גם על ארץ ישראל ועל הגאולה הקרובה, ולשמחתינו אין קץ.

מגפות היו פוקדות את בגדאד לעיתים תכופות ומפילות חללים רבים; הרב שמעון כרבים אחרים היה לוקח את בני ביתו ויוצאים למרחבי עירק כדי להנצל מרעת המגפה. פעם פשטה מגפת החולי-רע, והרב שמעון יצא עם משפחתו למרחבי נהר דיאלה, ויום אחד הלכו לבקר אצל קרובים שהיו בקרבת מקום והנה אחד מבני הקרובים החל להקיא. קמה בהלה, אולם הרב שמעון שמר על קור רוחו ועמד ליד מטת החולה כל הלילה וטיפל בו ברפואות ובתפילה ותחנונים. אמו האלמנה של החולה ראתה בהרב שמעון מלאך גואל ומושיע. למחרת בבקר נרגע החולה וניצל מסכנה (בתו פרחת).

פעם אחת התגברה מחלת החצבת בבגדאד. והקברנים מבית אלחדאד באו להרב שמעון ואמרו לו שבכל יום נקברים יותר מחמישים ילדים שנפגעו בהמחלה הנ"ל, ולמחרת בבקר ראו אותו שהלך והשתטח על קברי הצדיקים והתחנן וביקש על ביטול רוע הגזרה. ומבית אלחדאד הנ"ל ביקש שיבואו אליו כל ערב ויגידו לו על המצב, ובערב אותו יום אמרו לו שרק עשרים ילדים קברו היום, ובערב יום השני באו אליו בפנים שוחקות ואמרו לו המגפה נעצרה וב"ה. (מפי עזאוי מנשה ביבי)

כיון שבתוך שבעת ימי אבלו הוכרזה המלחמה העולמית הראשונה, נשארו הבנקים ובתי החלפנים סגורים ואי אפשר היה להשיג כסף להוצאות ימי האבל. והנה הופיע אחד הקונים הכפריים המוסלמים לשלם להרב שמעון חוב גדול שחב לו, ראה שהבית שרוי באבל, ישב גם הוא ובכה על האבדה והחוב ששילם מלא את החסר. (מפי בתו פרחת)

אשתו סיפרה, כי היה בדעתו לעלות לארץ ישראל אחרי שיראה את בנו עזרא ומשפחתו הצעירה נתבססו ביסוס חמרי מספיק.

(החומר נלקט מתוך הקדמה לספר "אמרי שמעון")

"לפום צערא אגרא" - מדברי הרב זצ"ל

כימות עניתנו" וכו' דהכוונה דהנה גם בגלות החיל הזה שישראל הם דוים וסחופים מ"מ אין כל השנים שוים הם לרעה, אלא יש בהם שלא ראינו בהם רעה כל כך, לזה אנחנו מבקשים מהשי"ת שבעת שישמחנו כימות שעיננו, שלא תהיה השמחה בערך אותם שנים שלא ראינו רעה כל כך, אלא כאותם שנים שראינו בהם רעה מרובה שלעומת זה תהיה ג"כ השמחה מרובה וכפולה, זהה"ד. וזהו ג"כ כוונת התנא שלפום שנות הצערא יהיה האגרא וק"ל. (אמרי שמעון)

שאלו את חכם אפרים כהן בחלום, אתה רוצה לראות את משה רבינו ע"ה שבדור הזה, ענה כן. אמרו לו החזיר פניך לאחוריך החזיר פניו וראה את הרב שמעון. (מפי חכם שמואל דרזי)

חכם אחד שאלו אותו בחלום, אתה רוצה לראות את הרב שמעון כשהוא לומד? ענה כן. וראה אותו יושב על מחצלת ולומד ועמוד אש מעל לראשו. (מפי ח' סלמאן בצאם)

היתה לו רוח הקודש וידע לקבוע טיבם של בני אדם מפגישה ראשונה, וכך היה שם עין על תלמידים מוכשרים ומושך אותם ללימוד תורה. (מפי ח' אפרים כהן)

מצאנו כתוב. נתתם תקוה לבני גלילי אליהו הנביא ז"ל, ועד היום לא זכיתי, נא אמרו לי מה עלי לעשות שאזכה לזה. (מפי הנ"ל)

חכם אפרים כהן ראה את הרב שמעון בחלום שוכב על מטתו ואליהו הנביא ז"ל עומד על ידו וקורא לו גנב גנב, ולמחרת בדק הרב שמעון את כל החשבונות שהיו לו עם אנשים אחרים ומצא שטעה עם אחד מהם בסכום קטן והחזיר לו. (מפי הנ"ל)

חכם יהודה אפתיא ראה בחלום כי נשמתו של הרב שמעון היא משורש נשמתו של האמוראי שמואל חבירו של רב. ובאותו גלגול היה הוא ח' יהודא אפתיא אחד מתלמידיו לכן קרא לו רבי. וכיון ששמואל זלזל באותה אשה אלמנה שבאה לצעוק לפניו ושלח אותה למר עוקבא אב בית דין, לכן היה הרב שמעון מאריך רוחו כלפי נשים שפנו אליו בכל מיני שאלות, ובפרט בכל יום ששי בבוקר שהיה עסוק בקניות לכבוד שבת, והנשים באות אליו ועופות שנוול להם ספק בכשרותם, בידם, ואפילו עם קדרות של חלב שבשלו בהם בשר והתבשיל בתוכם, והיה מסביר ומלמד לכל אחת ואחת כפי הבנתה באותה שאלה בטוב טעם ודעת כדי שישמרו על אוכל כשר במשפחה, ובמקרה של הפסד ממון ובפרט כשהאשה היא אשמה ובין שהיא ענייה או לאו היה נותן להם בצנעה את דמי ההפסד ויותר כדי לשמור על שלום בית ובפרט בלילי שבתות ומועדים.

פעם אחת באה, אליו אשה עניה לבקש הלואה, שאל אותה אם יש לה מה שהוא מיותר עבור משכון? שמלה משומשת יש לי היתה תשובתה, ונתנה לו את השמלה ונתן לה את ההלואה, וכשמסר את השמלה לאשתו אמרה לו שזו לא שוה פרוטה. אין דבר אמר לאשתו, עיקר המשכון ולא ערכו. (מפי אשתו)

בכתבי יד מו"ר חכם יאודה אפתיא מצאנו כתוב שבמשך הרבה זמן היה מקבל כסף מהרב שמעון מידי חדש בחדשו כדי להחזיק בסתר ביד עשרה תלמידי חכמים הגונים. (מפי שאול אפתיא)

בשנת תרס"ה התלכדה קבוצה של ארבעים נפש ובתוכם ח' יהודא אפתיא, חכם יחזקאל עזרא הלוי וחכם יעקב צאלח מנצור ואחרים ועלו לארץ ישראל, הרב שמעון יצא ללוותם ולהיפרד מהם ואחד מהקבוצה הנ"ל הרוצה בעילום שמו סיפר, כשבא הרב שמעון

"לפום צערא אגרא" (פרקי אבות ד'). נראה לפרש על דרך "מות וחיים ביד לשון", כי אם יזהר בלשונו ויהיה כל דיבורו בתורה ויראת ה' אין קץ לשכרו, שכמעט כל עבודת ה' תלויה בפה. ואם ח"ו בהיפך אין קץ לעונשו. וזהו שכתוב "לפום", רוצה לומר הפה, הכל תלוי בו, "צערא אגרא", ר"ל השכר והעונש, כולם בו תלויים, ואשרי השם זאת על לבו.

עוד יש לפרש על פי מה שראיתי בספר אחד חדש, ואיני זוכר עתה שמו, שפירש כוונת הכתוב "שמחנו

מתוך הקדמה לספר "נחלת אליהו" - רשימות אודות רבי אליהו דושניצר זצוק"ל מעשים והנהגות - המשך

היה יוצא, וככה היה נוהג עד ימיו האחרונים, ומעשה בבחור אחד שעזב את הישיבה סמוך לשעה אחת אחר חצות הלילה, וראהו אח"כ מיד מכבה החשמל ויוצא, וכששאלוהו הרי הוא זקן וחלש למה לא ילך לישון קודם, השיב כי הוא חושש שמא כשיראו אותו הולך לביתו, ילך גם מי שהוא מהבחורים, ונמצא שהוא גורם ח"ו ביטול תורה, (ולפעמים היה גם אומר להיפך בצד הטוב שכשהוא נמצא בישיבה ישנם בחורים שגם הם נמצאים ולומדים תורה בגרמתו).

רבינו לא הלך בשבת קודש בשום מקום בעיר, רק מביתו שהיה סמוך מאד להישיבה כידוע, ופעם הפצירו בו מאד שהיתה איזו שמחה אצל אחד מראשי הישיבה, ואמר שהוא לא הולך מעולם בשבת קודש ברחוב, שמא יראה ח"ו חילול שבת...

בשנים הראשונות לביאתו בפתח תקוה היה הולך בעש"ק להזהיר לבעלי החנויות שיסגרו בזמן את החנויות, וידוע שהיה מדבר אתם דברים רכים מאד וכל כך היו מושפעים מדבריו אף החופשים ביותר שהיו רואים אותו היו אומרים לו כן כן תיכף אנו סוגרים... אחר שנתאלמן היה אוכל ממטבח הישיבה (וידוע שבדרך כלל היה לוקח משכורתו מהישיבה בצמצום גדול תמיד וכמה פעמים רצו מהנהלה להוסיף לו ולא קיבל), וכשהיה בא אצלו אורח לא רצה בשום אופן לקחת מהמטבח עוד מנה בשביל האורח כי אמר שאין לו רשות לקבל אורחים על חשבון הישיבה.

כמו כן היה משתדל להשתמש בחשמל שבביתו עד כמה שאפשר במנורות היותר קטנות (כי החשמל שבביתו היה קשור עם החשמל שבישיבה הסמוך), וכמה פעמים ראינו שהיה מכבה בכלל את החשמל ומדליק מנורת נפט, כי היה לומד בלילה מאוחר, והיה אומר לעת זקנותו כי הוא חושש שמא ירדם באמצע לימודו ונמצא החשמל דלוק על חשבון הישיבה ללא צורך.

הרבנית שלו ע"ה נפטרה בסוף הלילה לפנות בוקר, ושלה מיד לקרוא לחברא קדישא לסדר כל עניני הקבורה כדי שיוכל לקרוא ק"ש בזמנה.

רשימה ה' (מהרי"מ נ"י, ב"ב)

ידועה המעשה שהפקיר רבנו ז"ל את החתולים (לאחר פטירת הרבנית ע"ה) ואני הייתי נוכח בזה האין נאספו החתולים מהחצר בתוך שק ואח"כ הפקיר אותה בפנינו.

סיפר לי א' מתלמידי שישן אצלו אחר פטירת הרבנית, וראה בלילה כשרבינו הלך לאכול כיבה את החשמל (שהיה קשור עם החשמל של הישיבה) והדליק מנורת נפט, באמרו כי אפשר שאין לו רשות להשתמש ע"ה הישיבה בזה, (כלומר: כי לאכול אפשר גם בלי אור החשמל). פעם אמר לי על שיעוריו שיש בהם יתרון שאינו אומר דבר מעצמו רק מה ששמע מרבותיו.

היה אומר שתמיד כשנתקבל לישיבה היה מתנה תנאי מפורש שלא יעסוק בהשגחה (כי לא רצה לקבל עליו אחריות זו), אבל למעשה לא נמלט מזה כי לא היה יכול לעזוב את הבחורים לנפשם בשעות שהמשגיח לא נמצא בהישיבה. אכן ידענו אנו כי ברגע שהמשגיח עזב את ביהמ"ד לאחר מכן מיד היה מופיע רבנו ז"ל. וגם לעת זקנתו בשניו האחרונות עם רגליו הנפוחות היה עומד על משמרתו עד השעות המאוחרות, ואף שלפעמים היה נרדם על כסאו מרוב עייפות וחוסר שינה בלילה כידוע, אף על פי כן לא נענה ללכת לביתו, ואמר שכדאי לי היגיעה אם בחור אחד נשאר ללמוד בגללו. גם זה ידוע שהיה נזהר מאד שלא להוכיח ישר את מי שהוא

רשימה ג' (מרח"ק נ"י, ב"ב).

מו"ר הגה"צ ר' אליהו זצ"ל נפטר כ"ב מנ"א שנת תש"ט, ומרן החזו"א זצ"ל נסע ללויה, וכשחזרו שמעתי שאמר שהיה אחד מל"ו צדיקים! (גם ראיתי כשבא אליו ה"י מכבדו מאד) ז"ע. גם אמרה לי א"מ ע"ה שמרן החזו"א זצ"ל אמר על ר' אליהו שמימי לא כעס.

ידוע שמו"ר הגה"צ ר"א זצ"ל היה אחד מהעשרה ת"ח שהחפץ חיים זצ"ל שלח אותם להוציא הגלגול, והגלגול אמר עליו שהוא פה קדוש וטהור ושמעתי שבפתח תקוה הוציא מו"ר ג"כ גלגול אחד.

סיפר אחד שבשעת המהומות עם האנגלים (מלפני 30 שנה בערך) נעלם בנו ולא ידעו מה איתו, ובא מו"ר הגה"צ ר"א זצ"ל ואמר לו שלא יפחד, כי בנו נמצא בלטרון (מקום בדרך מירושלים לתל אביב ושם היה בית אסורים) כי האנגלים אסרו אותו והביאו אותו לשם, והתחיל אביו לחקור ולדרוש בזה ומצא שכך הוא הדבר, ובא שוב מו"ר ובקש שיברך אותו שיחזור לביתו, ואמר לו מו"ר שבפורים ישררו את בנו ויבוא לביתו, כשהגיע יום הפורים בא אביו ואמר למו"ר כי לא בא, ויאמר לו פלא שלא בא, אבל על חג הפסח בודאי יבוא, והנה בערב פסח סמוך לשקיעת החמה הגיע הבן לבית אביו, וסיפר שלפני זמן מה נכנס שוטר אחד לחדר שנמצא בבית הסוהר שם ויאמר אליו מה אתה עושה כאן לך לביתך, ואמר להשוטר איך אסע עכשיו עד פתח-תקוה והזמן קצר מאד סמוך לחג, והתחיל השוטר לצעוק עליו בקול לך מכאן וגירשו לחוץ, ופגש במכונת והגיע לביתו, ע"כ שמעתי.

שמעתי שמו"ר לא היה רוצה לקבל משכורתו מהישיבה רק בצמצום גדול מאד, כי אמר שאין לו צורך ביותר מזה ואסור לו לקחת יותר.

היה נוהג לשבת בישיבה מאוחר בלילה ולפעמים היה נרדם על הסטענדער שלו, וכששאלוהו על זה למה לא ילך לביתו לישון, ענה כי יש בחורים שכשרואים אותו בישיבה גם הם לומדים. בבוקר היה נוהג ללמוד אחר התפלה בישיבה עם התפלין זמן מרובה ולפעמים כמה שעות בצירוף.

שמעתי שבימים הראשונים היה נוהג לעבור בכל העיר בפתח תקוה ובבית שלא היתה מזוזה היה קובע מזוזה. כשהרבנית ע"ה נפטרה, סידר שיעשו הלוייה בין הסדרים כדי שלא יתבטלו סדרי הלימוד בישיבה.

הרבנית ע"ה היתה מוכרת עופות, והיה חתול רגיל בביתה, וכשנפטרה היה מו"ר ר"א זצ"ל חושש כי הוא יורש החתול ואולי תזיק, ושלה לשאול למרן החזו"א זצ"ל אם יכול להפקירה כיון שהחתול אינה נמצאת ברשותו, והשיב שיכול להפקירה, ובכל זאת חשש והשתדל לתופסה בידו והכניסה לפני ג' בחורים מהישיבה והפקיר אותה בפניהם ואח"כ הוציאה מידו.

בשיעורים בישיבה לא היה אומר אף פעם חידושים משלו, ורק מר"ש שקאפ ז"ל ור' נפתלי ז"ל, ושאר ראשי הישיבות, ולפעמים גם מחתנו הר"י גרשון ז"ל, אבל חידושי עצמו לא היה אומר כלל אע"פ שהיה לו הרבה כידוע.

אמרו עליו שהיתה לו ידיעה בקבלה, ואמת שבביתו היו הרבה ספרי קבלה, ופעם הראה לנו מאמר בספר אלימה מהרמ"ק ז"ל.

רשימה ד' (מרמ"ק נ"י, ב"ב)

רבינו זצ"ל היה מנהגו שנשאר בישיבה בלילה עד שהבחור האחרון

הפרטי - לקנות שמן לחנוכה ואמר לנו שמן הדין יוצאים בנר אחד לכל לילה, וכשנשבר לו אותו היום בקבוק השמן אמר כאילו לעצמו: לעצמי נהגתי כמהדרין מן המהדרין ולתלמידים קימצתי, לכן נענשתי...

שגור היה בפיו המעשה המובא במסכת ברכות דף ה, ב על רב הונא שתקיפו ליה ארבע מאה דני דחמרא, ואמרו ליה רבנן לעיין מר במיליה וכו' א"ל להו מי איכא מאן דשמיע עלי מילתא לימא, א"ל דלא יהיב מר שבישיה לאריסיה וכו' א"ל קבילנא עלי דיהיבנא ליה, הדר חלא והווי חמרא, ואיכא דאמרו איקר חלא ואיזודבן בדמי דחמרא ע"כ. ואמר ר' אליהו שאילו היום היה קורה מעשה כזה היו חוקרין מהי הסיבה שהחמיץ היין, ואילו האמוראים חיפשו את הסיבה הראשונה והיינו מעשיו של רב הונא.

שאלתי פעם מדוע קיבל על עצמו והתקשר כל כך הרבה לשיעורים עם התלמידים בהלכות ובמוסר. (זכרני שמיד אחר התפילה למד אתנו שיעור בשמירת הלשון של הח"ח ועוד שיעורים ואח"כ השלים את תפילתו. כידוע היה מאד מאחר בתפילת שמו"ע וכשסיימה כבר גמר הצבור את כל התפילה, והיה צריך אחרי השיעורים להשלים את התפילה ואת ארוחת הבוקר אכל בשעה מאוד מאוחרת), על זה ענה לי שיתכן ואין לו כבר זכויות משלו כדי לחיות, על כן התקשר בשיעורים ובסדרים של לימוד עם אחרים שאולי בזכות האחרים הזקוקים לו יאריכו את שנותיו.

פעם בא אלי עם התפילין שלו ואמר לי שחושש שהתפילין גדולים מדי ואינם מונחים על ראשו כדן, וכשמדדמ אמרתי לו שהתפילין מונחים כראוי אלא שראשו בולט קצת ולכן נראים התפילין כלא מונחים במקומם הנכון. בכ"ז החליט למכור לי את התפילין ולקנות יותר קטנים, אלא שבדרכו חזרה לפתח תקוה נכנס אל החזו"א והוא אמר לו שתפילין אלו הם במידה הנכונה עבורו ואין צורך להחליפם, אח"כ כתב אלי מכתב, כמדומני, וביקש ממני מחילה על הטריחו אותי בענין התפילין וביקש שאוותר על המקח כי אולי דברים יש בהם משום מחוסרי אמונה, ואם לא אוותר מוכן הוא לקיים את המכירה, כמובן שוויתרתי מיד ומחלתי לו במחילה גמורה.

הרטט שלו בכל מעשה אפשר להשוותו למה שמסופר במסכת ברכות דף מ"ג ודף מ"ו על רב ור' חייא שישבו בסעודה לפני רבי א"ל רבי לרב קום משי ידך, חזיא דקא מרתת, ומפרש רש"י: חזיית ר' חייא לרב דהווי מרתח שמא ראה ידי מלוכלכות או שמא הארכת באכילה יותר מדי, עד שאמר לו ר' חייא בר פחא (בן גדולים) עיין בברכת מזונא קאמר לך, ובפרש"י שם: כאן נתן לך רשות לברך ברכת המזון, שהנוטל ידיו תחילה הוא מברך.

זאת ועוד, על אמונתו התמימה, בהיותו - בתקופה ידועה - טרוד בפרדסו של בנו הרב הגאון ר' אשר דושניצר זצ"ל משיקאגו והיו עליו חובות מהפרדס ביקש אותי בכתב ובע"פ להתפלל עם תלמידי התשב"ר בנוסח זה: שהקב"ה יעזור לאלהיו בן שרה, שיפרע כל חובותיו במהרה, ואני מרוב טרדותי לא המשכתי בתפילות אלו, ופגש אותי פעם ידידי הרש"ש וא"ל בשמו של ר' אליהו מדוע אינני ממשיך בתפילות עם התשב"ר עבורו, נבהלתי מאד בשמעתי השאלה זו, וכשראה הרש"ש בתמימהתי א"ל שאכן שאל את ר' אליהו מנין לו שאינני ממשיך בתפילה וענה לו כי הלוא טרם מכר את הפרדס סימן שאינני מתפלל, עד כדי כך היתה אמונתו תמימה. וכה כתב במכתבו (בכת"ק):

"לכבוד ידידי הרב הג' רב פעלים לתו"י וכו' כש"ת מוהר"ר יעקב קורלנדסקי נ"י.

אחדשה"ט ואחר ברכתי מזל טוב להחתן ולהכלה לאביו ואחיו ולכל משפחתו, הרבה תודות לכת"ר על החסד שעושה עמדי כת"ר להתפלל בעדי ביחד עם תשב"ר ייטיב להתפלל בעדי לכה"פ איזה פעמים בשבוע בקביעות שיעזורני הקב"ה שאפרע את

מהבחורים, ואם התחילו בחורים לדבר שלא בדברי תורה היה מסתובב מסביב להם הלוך וחזור עד שהפסיקו, ואם במקרה היה נאלץ לעורר על הבטלה, היה מבקש מיד מחילה אולי נפגע מי שהוא על ידו.

רשימה ו' (מרנה"ר נ"י, פ"ת)

אספר מהנהגת מרן זצ"ל "בין אדם לחברו", סיפור קטן אחד מיני אלף:

הגעתי לשיבת פתח תקוה, ואני עודני עלם צעיר, באחד הימים איחרתי לסדר, (או לתפלה - כבר אינני זוכר בדיוק) ומרן זצ"ל בתור משגיח רוחני קרא לי והטיף לי דברי מוסר, כעבור זמן מה, נגש אלי (אלח"ט) וביקש סליחה, שמא נעלבתי מדברי המוסר, וההסבר להנהגה קדושה זו היה כי בתוקף תפקידו כמשגיח הרי צריך הוא להוכיח ולהטיף מוסר, אבל שמא נעלבתי - ביקש אח"כ סליחה... וד"ל.

בתקופה ההיא, עת למדתי בישיבה, היו באים צעירים מארגוני הנוער החילונים, לנהל תעמולה בישיבה עבור מפלגתם, מו"ר הגה"צ זצ"ל היה אומר לנו לבל נִכְנַס איתם בויכוחים, דבר ראשון הרי נאמר בחז"ל "ודע מה שתשיב", זאת ועוד אחרת: אסור לשמוע דברי ההבל והאפיקורסות שלהם, וכאשר אמרנו, אין לנו מה לפחד, דבריהם אינם משפיעים עלינו, באוזן אחד נכנס ובאוזן השני יוצא, היה מוסיף: "אבל אם נכנס באוזן אחד ויוצא מהשני, הרי זה עובר דרך הראש... ויש חשש שרישומו ניכר... וכאשר אמרנו, כי אנו מנהלים איתם ויכוחים בהתלהבות, ואין מה לפחד, היה מוסיף דוגמא עם הנפח והברזל, הנפח רגיל להכניס את הברזל המלוכלך לתוך מים קרים, ואז המים מתחילים לרתוח, האדם הסכל יחשוב, כי ע"י רתיחת המים יתחמם הברזל יותר, אבל לאמיתם של דברים, הברזל מתקרר... וכן הדבר כאן, שלמרות ההתלהבות שלנו בויכוח, יש חשש להתקררות ח"ו... וד"ל.

בימי מלחמת העולם השנייה, כאשר הגיעו ידיעות מבהילות על השואה... היינו מבטאים את החרדה בפני מו"ר זצ"ל, והסתמכנו על הסימנים שנתנו חז"ל על זמן עיקבתא דמשיחא, ועל תקופה כגון זו התבטאו חז"ל "ייתיי ולא אחמינא"... ורבינו זצ"ל היה מעודד אותנו, באמרו: "במשך כל תקופות הגלות - התקיימו כבר כל הסימנים", והוסיף: "בורא כל עולמים, נותן הסימנים", יכול לקפל דף... ולא כל הסימנים הקשים מוכרחים להתקיים!!!

רשימה ז' (מהרי"ק נ"י, ירושלים).

מי אנכי כי אבוא לספר על גדולת מי שנאמר עליו ע"י גדול הדור כי היה מל"ו הצדיקים. אלא שחזקה עלי בקשתו של ידיד נעורי הרש"ש נ"י שנתבקש אף הוא שנכתוב זכרונות מתקופת למודנו בפתח תקוה על אותו גאון וצדיק ר' אליהו דושניצר זצ"ל.

והנה מה שהעליתי מזכרוני מהתקופה ההיא:

מראהו: "והיו עיניך רואות את מוריך". עיני השכל יראו תמיד את ההוראות שלמדו מהנהגת המורים. כשאני מתאמץ להעלות בדמיוני את מו"ר, רואה אני את צעדיו מלאי היסוסים, הולך וחוזר מיד על עקביו כאילו ששכח דבר מה, היה זה מתוך פחד שאולי לא יצא ידי חובתו, וע"ז נאמר: "אשרי אדם מפחד תמיד" - ההוא בדברי תורה כתיב. זכרוני כי עוד בלומדינו בישיבה קטנה אצל הגר"ח לוי והגרמ"ל עוזר זצ"ל כשנפגש מבטינו במבטו החודר מלא התמימות של ר' אליהו זצ"ל עלתה עלינו יראת רוממות מבלי יכולת להסביר לעצמנו יראה זו מה היא.

דבורו: "דברי חכמים בנחת נשמעים". אף פעם לא שמענו ממנו דבור בטון למעלה מבינוני. כל דבוריו היו מלאי רוח ותחנונים מאתנו להזדרז בתורה וביראת שמים.

הנהגתו: אמונתו התמימה היתה נראית בחוש מכל הנהגה מעשה ודבור שלו, כי אין דבר נעשה מאיליו או במקרה, אלא שהוכרז עליו מלמעלה. נזכר אני במקרה שנתן לתלמידים - דומני מכספו

לו לאדם להולד ולמות כדי לומר פעם אחת ברוך הוא וברוך שמו, היא שמייה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא.

כשהייתי עומדת מאחורי דלת דירתו לפעמים הייתי שומעת אותו מבפנים, וקרא קריאת שמע ואהבת, ואהבת, ואהבת, אולי עשר פעמים היה חוזר על כל מלה.

וכן בעלי ר' דוד שיחיה מספר שרבי אליהו זצ"ל היה תמיד מאריך מאד בשמונה עשרה, ולפעמים כשהבחורים היו חוזרים מהאוכל היו עוד מוצאים אותו עוד בתפילתו, וכמה פעמים ניגש לשמוע מאחוריו היכן הוא מחזיק, היה שומע איך שר' אליהו זצ"ל היה אומר וחוזר ואומר "מביא גואל", ומביא גואל, ומביא גואל וכו', ולמרות שכבר עברה שעה שלימה מעת שהתחילה עדיין החזיק במביא גואל.

דירתו היתה עלובה מאד, ואשתו הצדקנית ע"ה היתה ישנה בחדר הסמוך לו, שנים רבות לא היו להם מרצפות ברירה רק חול, ואחרי שנים כבר ריצפו את הדירה, גם הריטים כמעט שלא היו להם רק מטה ומזרון, מדפים לספרים, שלחן וכמה כסאות.

הרבנית ע"ה סיפרה לאמי ע"ה שכאשר רבי אליהו היה נוסע לראדין היה מרן ה"חפץ חיים" זצ"ל מחכה לו בתחנת הרכבת. כשנפטרה אשתו הרבנית ע"ה, אמר רבי אליהו זצ"ל שיעשו את ההלויה בין הסדרים כדי לא להפריע לבחורים מלמודם, וכשהכין את מודעות האבל שקל וחשב על כל מילה שנכתבה עליה אם באמת זה ראוי להכתב.

במשך היום המר של פטירתו בקש רבי אליהו זצ"ל שיגידו לו איזה יום היום והתאריך, ואמרו לו היום יום שני כ"ב מנחם-אב, וחזר על זה פעמים רבות, גם ביקש להגיד איתו "ויכולו", והוא אמר אחריו מילה במילה את כל ה"ויכולו" פעמים רבות במשך היום, כל פעם ביקש לומר אותו שוב ושוב, וכמה דקות לפני הפטירה ראינו אותו מחייך, ואחר כך היתה יציאת נשמתו, וכולנו אמרנו "שמע ישראל", זכותו תגן עלינו.

רשמתי דברים אלה שנשארו בזכרוני אחרי שנים כה רבות, וזה לא אפילו אחוז קטן ממה שיש לספר על אותו גאון וצדיק שהיה מסתיר בכל מיני המצאות את דרכו בקודש, על אישיותו ומידותיו בכלל אינני מוסמכת לכתוב, ובודאי שישנם גדולים וטובים שיכתבו זאת, חבל חבל שאמי איננה, היא היתה יכולה להוסיף כהנה וכהנה. אני רוצה לבקש מחילה באם לא דייקתי כל כך, שימליץ טוב בעדנו.

רשימה ט' (מרשמ"ס)

היתה לו שיטה מיוחדת בדרכי תוכחה לתלמיד. כשראה לתלמיד שאינו לומד כפי הצורך ועוסק בשיחת חולין בזמן סדרי הישיבה, נהג לעבור על ידו הלך ושוב עד שהיה מפסיק לשוחח דברי חולין, ואם הדבר לא הועיל, היה מתחיל לשוחח עמו בדברי תורה וירא"ש. וכשחש שמא התלמיד נפגע משהו שבמשהו מתוך תוכחתו, מיד היה מבקש ממנו מחילה.

בזמן המאבק עם הבריטים, נכנס לרבינו יהודי ושפך לפניו מר לבו שהאנגלים לקחו את בנו (בן ישיבה) למעצר בכלא "לטרון". רבינו ניחמו ואמר לו: אל דאגה. הוא לא יימצא במעצר יותר מחודשים ספורים. לאחר חדשים מספר - וזה היה לאחר פורים ביום ו' בבוקר - בא שוב היהודי הנ"ל בבכי לפני רבינו אודות ענין בנו. ואמר לו רבינו בזה"ל: "הבן היה צריך כבר להשתחרר ולבוא בפורים, ואיני יודע מה החשבון שבואו נתעכב, אבל אל דאגה, יש לנו אב בשמים, היום הוא יחזור הביתה בריא ושלם".

וכך הוה. חמש דקות בדיוק לפני הדלקת נרות שבת הופיע הבן ותרמילו בידו...

רשימה י' (מרי"ז ז"ל)

זה היה שבועות אחדים לאחר שגוייסתי להוראה באחד מתלמודי

כל חובותי בדרך כבוד במהרה, ואזכה לחיים של בריאות הנפש והגוף ופרנסה וכלכלה ומנוחת הנפש ללמוד וללמד ולקיים את כל דברי תלמוד תורתנו הקדושה באהבה יהי רצון שתתקבל תפילתנו ונזכה לישועות ונחמות וגאולה שלימה במהרה בתכ"י, כעתירת אליהו כ"ץ דושניצר. אני דו"ש אביו ואחיו בברכת מז"ט, כשאזכה לפרוע את כל חובותי אני מקוה להודיע לכת"ר תיכף".

אהבתו לספרי קודש עברה כל גבול למרות דוחקו ועניו לא פסק כל ימיו מלקנות ספרים חדשים וישנים, וניכרה עליו אהבתו לספריו ממש כצמא למים.

לעולם לא אשכח את שימת ידו הטהורה על פיו בעת בדיחות דעתו כדי לקיים מאמר חז"ל אסור לו לאדם שימלא שחוק פיו בעוה"ז (ברכות לא, א) היה זה בחתונת אחד מבחירי הישיבה לומז'ה (כיום הגרמ"מ קארפ), הייתי אז בגיל ארבע עשרה חמש עשרה והצגתי מחזה וכולם צחקו, ישב על ידי ר' אליהו וגם כן היה מוכרח לצחוק אלא שלא הוריד ידו מלסתו חצי פיו הקדוש כל הזמן.

זכיתי מן השמים ומקצת מכתביו נתגלגלו בידי ע"י חתנו הגאון הרב פישמן זצ"ל רב בהרצליה מחבר ספר "שמחת החג" מקודם הרב דרוטקה (ר' אליהו היה רגיל לומר חדושי תורה מחתנו, הרב מרוטקה), למעלה מעשר שנים היה כתי"ז זה מונח ברשותי ולא הצלחתי למצוא מי שיזכה לסדרם ולהכינם לדפוס עד שבזמן האחרון שמחתי מאד באומרים לי שסוף סוף נמצא גואל לכתביו של אותו גדול וצדיק מו"ר זצ"ל, ומסרתי הכל מה שהיה בידי להדפיס ולפזרם בישראל לזכות הרבים. אשר אלפי תלמידיו ישמחו להחיות בזכרונם את דברי רבם ושיהיו שפתותיו דובבות וכו'.

ויה"ר שזכותו תגן עלי ועל כל תלמידיו ועכ"י"א.

רשימה ח' (מהרד"מ נ"י כפר חסידיים בשם אשתו תחיה, שמשפחתם היתה גרה בשכנות עם רבנו ז"ל)

נתבקשתי לרשום מזכרוני אודות הצדיק רבי אליהו ב"ר יוסף הכהן דושניצר זצ"ל, שיום הזכרון שלו בכ"ב מנחם אב: לאמיתו של דבר זה היה מתאים יותר לאמי מורתי הצדקנית מרת גיטל זקס ע"ה, לו זכינו ואמנו ע"ה היתה בחיים בודאי ובודאי היתה יכולה למסור פי כמה וכמה שאני זוכרת, אך בלית ברירה מוטל עלי התפקיד, ואעשה זאת לא לפי לוח זמנים, אלא מה שעולה מזכרוני.

אמנו ע"ה היתה דואגת לצרכיו (אחרי פטירת אשתו הרבנית ע"ה) ועוזרת לו בכל אשר לאל ידה. וזכורני שרבי אליהו זצ"ל היה עומד פעמים רבות לפני פתח ביתנו ומחכה עד שאמי ע"ה תגמור את ברכת המזון, כיון שהיתה מברכת ומתפללת בקול רם, ואז בשמעו זאת היה עומד ומחכה בחוץ בכדי לא להפריעה ואחר כך היה נכנס, ואם היה בא באמצע או בסוף הארוחה היה מזכיר לפני צאתו שעדיין לא בירכה ברכת המזון, וזכורני שרבי אליהו זצ"ל היה לוקח אצלנו חזרת טחונה לליל הסדר למרור, וכמה שאמי נתנה לו עדיין לא היה מספיק, אולי יותר מכוס.

רבי אליהו זצ"ל היה נזהר לא לצאת בשבת לרחוב, כדי שלא לראות בחילול שבת ח"ו.

פעם בא אל אמי וסיפר לה שראה את השכנים תולים חיתולים של תינוק בשבת על החבלים בחוץ, ושהוא נכנס אליהם ובקש מהם שלא יעשו זאת יותר, ומפני כבודו הפסיקו לעשות זאת, (ובזה רצה

לרמוז שצריכים למחות).

בעת ההפצצות, רבי אליהו זצ"ל לא היה נכנס למקלט הישיבה, ושאלה אותו אמי ז"ל היכן הוא נמצא בזמן האזעקות, וענה שהוא יושב ליד ספר-תורה! בהסבירו כוונתו שיושב ליד הרב הצדיק ר' דב זוכובסקי זצ"ל (משגיח דישיבת לומז'ה) שהיה רתוק בחליו למיטתו כידוע, והנה ספר תורה ח"י. (והרי"ז נפלא עד כמה היה משתדל לעשות חסד!). אמי ע"ה היתה מספרת שרבי אליהו זצ"ל היה אומר תמיד, שכדאי

הוא הגיע למצב כזה של גניבה - אות הוא שמצבו קשה מנשוא וצריך לזה. אני מוחל לו ונותן לו זה במתנה!..

רשימה י"ב (מתוך מכתב מר' יצחק קלמן)

כמה שיודעים ומספרים עליו, הרי זה טיפה מן הים, כי רוב דרכיו והתנהגותו, היו בהצנע לכת ובהסתור, ולכן הרבה, אפילו בעולם הישיבות, לא שמעו ממנו, כי היה באמת מן הל"ו צדיקים שהם נסתרים, כמו שכתבתם בספר מפי החזון איש זצוק"ל, וגם אני עד לזה כי כך אמר החזון איש בהלוית רבינו. וזוכר אני ברור, איך לפני יציאת הלויה ראיתי את החזון איש זצ"ל יושב ודמעות על לחיו. וזכרני כי בעת שנפתחה הישיבה קטנה ליד הישיבה הגדולה, ואני הייתי מתלמידים הראשונים בגיל י"ד שנים, ובעת שהגעתי יחד עם רבי הרב ר' יצחק ניימאן שליט"א (שמעתי שהינו רב כיום בחיפה), והוא היה המגיד שעור, ובעת שהיינו קרוב לשיבה, ראיתי מרחוק איש זקן בא לקראתינו, ואמר לי הרב ניימאן, הנה הסתכל היטב, הנה צדיק בא לקראתינו. וכאשר הגיע אלינו נתן לנו שלום, ויברכנו שנצליח בדרכנו. וזכרני, כי למחרת בשעות הצהריים הסתובבתי ליד הישיבה וזכר למקום החדש הסתובבתי הנה והנה להכיר את המקום, וליד הכניסה הצדדית של הישיבה גדולה עמד בית קטן (שלא היה שייך לשיבה) ולא היה שום גדר או מחיצה בין הבית לשיבה, ובעת שעמדתי קרוב לבית הזה, והנה ראיתי את רבינו מתקרב אלי, וכדרכו אם רצה להעיר משהו, לא ניגש בפתאום ובפעם אחת, אלא קודם היה הולך לכאן ולכאן, ואז ניגש אלי ואמר לי בזה הלשון, מיר דוכט זיך אז איר זענט אריין אין א צווייטן רשות, און עם קען זיין אז דער בעה"ב איז מקפיד (בעברית - דומני כי נכנסת לרשות אחרים ואולי הבעה"ב מקפיד).

כי בכל דרכיו ופעולותיו ראינו דרך של צדיקים, פניו כלפי מטה, זריזותו בכל דבר, מן הראשונים בבוקר בבית המדרש, ואחרון ממש ביציאתו מבית המדרש לאחר חצות הלילה, כי בעת שכבי על מטתי בלילות באחד מחדרי הישיבה למטה, הייתי שומע ומכיר כבר את צעדי פעמיו, יורד על המדרגות. הרבה פעמים ראיתי עטור בתפילין של יד באמצע היום, והרבה פעמים כאשר פגשנו אותו, בא מולנו מחדר האוכל לבנין הישיבה, היה הוא פונה מיד לצדדים, כדי לא להפריע לנו בני הישיבה. וזכרני כי בימים הראשונים מעת שבאתי לשיבה, פעם אחר ארוחת ערב, עליתי מיד לבית המדרש בעוד שכולם עדיין היו בחדר האוכל, והנה שמעתי קול מדבר, ואקרב לשמוע מי עתה בבית המדרש, והנה רבינו מסתובב ליד הבימה וקורא ק"ש בהתלהבות ובכונה עצומה, וחזר פעמים רבות על מלים, כגון וכתבתם, ושוב וכתבתם, ובכל מלה שחוזר דופק ברגל אחת על הרצפה, ואז רעד עבר בקרבי לראות מחזה הזה, ולא העזתי להכנס פנימה, כדי לא לבלבלו בכונותי, אלא נכנסתי לעזרת נשים ועקבתי אחריו זמן מה, ואז יצאתי מלא רגש.

ועתה מה שקראתי בספר בענין הדיבוק, אשר גם רבינו היה שם בשליחות החפץ חיים זי"ע, גם לי ידוע, ונכון הדבר שאף פעם לא רצה לדבר מענין הזה, כי כידוע אמרה הנשמה עליו שהוא פה קדוש, והרי עניו גדול היה, ולא רצה לדבר מזה. וזכרני בעת הייתה בעיר סאן פאולו ברזיל, פגשתי שם את נכדו של הרב יוסף חיים זוננפלד זי"ע, ר' משה זוננפלד נ"י, ומענין לענין אמר לי שגם הוא למד בישיבת לומז'ה בתחילת שנות הת"ש, וגם בזמנו דחקו ובקשו בני הישיבה את רבינו לספר להם מענין הדיבוק, ותמיד נמנע וסירב לדבר בענין זה. ופעם אחת שהפצירו בו רבות, הפליט מפיו הקדוש משפט קצר בלשון זה - נו מען האט דאך געזען אז עס איז דא א רבש"ע (נו - הרי ראו כי יש בורא עולם), ע"כ.

כידוע היה זהיר מאד בחשש גזל, אפילו פחות משהו פרוטה, וגם היה זהיר לא לבזבז או לזרוק לאשפה דבר אשר אולי עוד שוה

התורה בארץ. בכל יום פנוי, ובכל שעה פנויה, חזרתי להשיבה בפתח תקוה להתענג ולהתבשם בין כתליה.

יום אחד בדרכי להשיבה, הזמיני רבינו ללוותו. בתחילה התעניין בעניינים הפרטיים, והדריכני בדרך הטובה. לאחר מכן עבר לשוחח עמי בענייני חינוך "עליך לדעת", אמר לי, "לחנך תלמידים צעירים זוהי מלאכה לא קלה". "צריכים לרדת אל נפש התלמידים, צריך לדבר בשפתם שיבינו אותך, ובחור ישיבה אינו רגיל בכך. בחור זה בתור מורה ומחנך חייב לנטוש דרך זו. מורה צריך להכיר את נפש התלמיד. עליו לחפש דרך בו יוכל לרכוש את אמון הילד. על התלמיד להכיר כי המורה דורש רק את טובתו".

שקוע אני בקשב רב שלא לאבד מדברי רבינו כלום, והוא המשיך: "יחד עם זאת, המורה צריך להקנות לתלמידים דרך בחיים. עם הלימוד חייב המורה להחדיר את האמונה הצרופה. הצעירים מקבלים את דרך היהדות בתמימות ובשלמות, אבל כשגדלים, וצריכים להמצא בכפיפה אחת עם פורקי עול, צריכים הם לדעת למצוא טענה לעצמם לדעות כוזבות למיניהם. צריך להשריש בהם את הידיעה הברורה על מציאות ה' הבורא ומנהיג את העולם, על פי ספרי רבותינו ז"ל... רבינו הוציא מהארון ספר אחד (שכחתי שמו) ומסר לידי ואמר: "בספר זה תמצא הרבה מיסודות האמונה. אני משאיל לך זאת לשבועות אחדים. הספר הזה אינו מתאים לילדים צעירים, אבל כשיגדלו יכינו מה שאתה מלמדם בנערותם. מה שירכשו כעת יעמוד להם כתריס כפני המקטרגים והמחלישים באמונה".

דבריו הקצרים עוד הדהדו באזני במשך השנים הבאות, כשבאתי לחנך את התלמידים.

רשימה י"א (מרפצ"ה)

אחד הדברים העיקריים שדבר עמנו השכם והערב: לחוס על הזמן, כי זהו היקר מכל. אם נצלת את היום למדת הרי "תפסת" את הזמן, וזהו קנין הפרטי לנצח.

כשהלכו מספר בחורים לחוף ימה של תל אביב לראות את האוירון הראשון שהגיע לארץ, אמר לנו בצער: "ומה עם הזמן שהפסידו אלו? הרי יכלו ללמוד עוד דף גמרא!"

באחד הימים, תפסני ואחזני בחזקה, ואמר לי: "דע לך, היום אני לא בסדר!" והוא ממשיך לספר לי: "היום אחה"צ נסעתי לרופא בתל אביב, ובהגיעי ראיתי פתק על הדלת: היום אין קבלת קהל. אם עזבתי את כתלי הישיבה ונסעתי לתל אביב לרופא, הרי יש בזה ביטול תורה, ואולם הנסיעה היתה על מנת להתרפאות - שיהיה לי כח לעבוד את ה', והנה הדלת סגורה - הרי מן השמים אומרים לי שאני לא בסדר, כי אצטרך לנסוע שנית, ויגרם שוב ביטול תורה", אמר לי בצער.

עד כמה הקפיד להקדים שלום לכל אדם - פעם אחת התקדמתי לכוון הישיבה, וממולי - במרחק עשרות מטרים - בא לקראתי מו"ר זצ"ל. אני הולך בצד ימין ורבינו בצד שמאל. כשראני מרחוק פנה לצד ימין - והמשיך להתקדם לעברי. כשראיתי פונה ימינה - פניתי אני שמאלה. כשראני פונה שמאלה - פנה אף הוא שמאלה. וכך היה כמה פעמים. וכשנפגשנו סוף סוף - הקדימני באמירת "שלום!"

מספר בחורים שהו בביתו ולמדו. והנה דפיקה בדלת - עני מבקש נדבה. מו"ר זצ"ל נכנס לחדר להוציא מטבע ולתת לעני. העני קיבל את הצדקה ויצא. כעבור מספר דקות שואל מו"ר אם הגיע הזמן לתפילת מנחה בישיבה. אחד התלמידים ניגש לראות מה השעה, והנה השעון נעלם. מיד עלה החשד בעני...

מספר בחורים רצו לחפש את העני, ע"מ שיחזיר את השעון. מו"ר זצ"ל רץ אחר הבחורים ובתחנונים ביקש מהם: אנא, הפסיקו לרוץ! אני מוחל לו, כדי שלא יעבור על "לא תגזול". ושנית - אם

מו"ר ונסתכל גם כן בעיתון, אבל אמר כמתנצל: אני קורא אלא את הכותרות! ואמר בשם החפץ חיים שאינו מחזיק בביתו עיתון, כי את החדשות העיקריות שומעים ממילא (והשאר אינו כדאי).

י. אמר שאפשר שיהיה לאדם דין "מומר" לענין לשון הרע, וקצת עצה לקבל עליו ללמוד ספר חפץ חיים אף שאין זו תשובה, אבל עכ"פ יצא מכלל "מומר".

יא. בימיו היה עדיין המנהג שרוב הבחורים הגדולים קראו ע"ש עיירותיהם, וכמדומה שמו"ר זצ"ל לא חשב שצריך להימנע מזה, ולא חשב שמות אלו ל"כינוי".

יב. שאלתי: מי שחטא בשבת ורוצה לשוב, אם רשאי להתוודות בשבת? ואמר שאפשר.

יג. מקדם נתנו בכל שבת ביצים עם בצל כמנהג, ואח"כ הפסקו. ואמרו שמו"ר ז"ל נסתפק דכיון שמתחילים לקולפם בזמן מרובה לפני הסעודה בשביל ציבור גדול - אם זה בכלל סמוך לסעודה, ושאל את מרן החזו"א זצ"ל ואסר [ראה הערות וחידושי דינים סי' ס"ג].

דיני פסח

יד. הזהיר את הבחורים לפני פסח שיזכו ע"י הגבהה במצות, דהא בעינן "לכס", ואביהם אינו מקנה להם אלא נותן רשות אכילה, ולכן יעשו קנין ממש. [א"ה: וכבר האריכו בזה רבותינו האחרונים ז"ל].

דיני יוה"כ

טו. כמה פעמים ציוה להודיע בישיבה בערב יו"כ לפני התפילה, שכל אחד יוציא בשפתיו שהוא מוחל לחבירו.

דיני תלמוד תורה

טז. סיפר שרבי יהודה בכרך זצ"ל (בעל נמוקי הגר"ב) היה רגיל ללמוד עם נער צעיר, ואמר מזה לבחורים שיש ללמוד עם חברותא הצעיר ממנו, והוסיף, שכשלוּמדים עם צעיר מוכרחים לפרש יפה ועי"ז מרבים לעלות בלימוד. ופעם אחת אמר: כל בחור יכול לעשות "חסד" בכל יום, כגון שידבר עם חבירו בדברי תורה...

יז. היה מייעץ שלא להביט שעה אחת הראשונה ביום מחוץ לגמרא.

יח. כשהיו בחורים באים להפרד ממנו לפני נסיעתם לביתם בבין הזמנים, היה מעוררם לדבר בדברי תורה בדרך משום "ובלכתך בדרך".

יט. סיפר לי בחור אחד שפעם נסע באוטובוס ביחד עם מו"ר זצ"ל, ועברו ליד בית תענוגים, ואמר מו"ר: מה שאמרו עתידין שרי יהודה ללמד תורה בבתי קרקסאות ובבתי טרטיאות (מגילה ר' א') - כי הולכים לשם להשגת תענוגים, וכשיכירו שאין תענוג אלא תורה - ילמדו שם תורה.

כ. אמר שדיבר עם הגר"ש שקאפ זצ"ל, ואמר לו: וכי מה אני רוצה, רק שילמדו קצת עם הרגשה... [מיט א געפיל].

כא. היה אומר בשם גדול אחד על מאמרם ז"ל 'בואו ונחשוב חשבוננו של עולם' - מלפנים הלכו בנעליים ללא שרוכים, ואח"כ התחילו ללכת עם שרוכים. נניח שקשירה זו לוקחת רק שניה וחצי - אבל נחשב! כמה לוקחת הקשירה ביום, כמה במשך שבוע, וכמה במשך שנה - סך הכל בשנה: שבעת אלפים תרס"ה שניות, שהם יותר מקכ"ז שעות והם בערך חמשה ימים, ואם עושה כן כל ע' שנה שהוא חי - הרי כאן בערך ש"נ ימים בחייו והם כמעט שנה, וכשיבוא לבית דין של מעלה יאמרו לו: ביטלת מן התורה במשך ימי חיך שנה אחת עבור שרוכי נעליים! וכל שכן אם נעשה חשבון כמה ביטל לצורך אכילה ולצורך שינה... וזהו "חשבוננו של עולם".

כב. היה אומר, שבדרך הטבע אי אפשר ללמוד כמו שאנו רגילים. שהנה חסידים הראשונים היו שוהים שעה אחת קודם התפילה ושעה אחת לאחר התפילה, והגמרא שואלת: תורתן אימתן נעשית? הנה הגר"א ודאי לא היה גדול מחסידים הראשונים, והיה

פרוטה. וסיפר לי בן ישיבה בזמנו, כי ראה איך רבינו היה נוהג בהדלקת גפרור, כי אחר הדלקת הגפרור לא זרק את הגפרור המושמש, אלא החזירו לתוך קופסת הגפרורים, ולאחר שגמר להשתמש בהם, לקח את הקופסה והגפרורים המושמשים, והשליכם לתוך אש אשר מתחת לדודי כביסה שעמדו ליד ביתו, כי אולי יש בהם עוד שווי של פרוטה, הרי אפשר עוד לנצלם למשהו.

וזכרני עוד דבר דומה לזה, מה שסיפר לי בימים ההם ידידי שכני בחדרי הרב ר' משה גרשנוביץ שליט"א (הוא אחיו של הגאון מדז'אבינקע שליט"א אשר גר בפתח תקוה) כי פעם אחת בעת שהתיישב ללמוד, ופתח את הגמרא, מצא בין הדפים ניר מוכסף בכסף, אשר בו היו עוטפים את הסיגריות (בתוך הקופסה), הוציא את הניר הזה ומיד זרק אותו. והנה רבנו שראה את הדבר הזה, ניגש אליו ושאלו למה זרק את הניר הזה, ענה לו כי מצא זה בין דפי הגמרא, ונדמה כי יש כאן בזיון לגמרא. ענה לו רבינו, בכל זאת, אולי יש בזה שוה פרוטה, ואולי משהו שם את זה שם ולא ימצא את זה.

כידוע, היה מקפיד מאד על ביטול תורה, כי הרי אפילו בעת פטירת אשתו הרבנית ע"ה, הקפיד לעשות את ההלויה בין הסדרים, כדי לא לבטל את בני הישיבה מלמודם (כמובא בספר נחלת אליהו). וזכרני כי בעת הלויית רבינו אמרתי לחברי בישיבה, כי בהיות רבנו הצדיק הקפיד כל כך על בטול תורה, גם מן השמים סייעו לו לעשות רצונו, כי רבינו נפטר בתקופת בין הזמנים (כ"ב מנ"א) בעת שכל בני הישיבה נסעו להנפש, ולא היה כאן ביטול תורה. וזה פלא.

רשימה י"ג (מרשד"מ זצ"ל)

הוראות והנהגות מו"ר זצ"ל

(לפי סדר השו"ע)

דיני בית הכסא

א. היה מזהיר ליטול ידים מיד תיכף בצאתו מבית הכסא, כי בבית הכסא שורה רוח רעה וראוי לסלקה במהרה.

ב. היה מתחבט כשאדם מתעורר אחר עלות השחר וחוזר וישן היאך מותר זה קודם התפילה, ורצה לדמות הדבר לסעודה קטנה קודם מנחה [וכמדומה שזה כתוב בסידור רב עמרם גאון ז"ל מאת המו"ל].

ג. היה מתחבט מאוד על שהורגלו להתפלל מנחה בישיבות בלא חזרת הש"ץ, ולא מצא טעם נכון. ומכל מקום לא העיז לבטל מה שכבר הורגלו.

ד. כמדומני שאמר ששאל את מרן ה"חפץ חיים" זצ"ל מדוע כוונת ברכה ראשונה דאבות מעכבת, והרי לא גרע משדילג קצת מן הברכה באותן תיבות שאינן מעיקר המטבע? והשיב החפץ חיים שאולי בברכה הראשונה כל הנוסח הוא לעיכובא.

ה. אמר שכהן הנועל מנעליו אחר ברכת כהנים, יזהר שאם מגיע לענות "אמן" ינקה ידיו בכל מידי דמנקי, ויש למנוע עניית דבר שבקדושה בלא נטילת ידיים.

ו. היה מאריך בתפילתו עד שהוצרך למהר ליטול ידיו לברכת כהנים. וכמדומה שהאריך ביותר בברכה ראשונה של י"ח.

ז. היה מזרז שיאמרו סדר יו"כ קטן בערב ראש חודש אלול.

דיני תפילין

ח. היו לי תפילין שנתן לי אאמו"ר ז"ל מעור אחד והוצרכתי ליתנם לסופר לתיקון. בינתיים השאלתי אחרים שלא היו מעור אחד - ושאלתי אם יש לחוש משום נדר? והיה פשוט אצלו שאין כאן נדר, כיון שרק נזדמן לי שלא מדעתי לעשות את המצוה.

דיני הנהגת האדם ביום

ט. בסוף מלחמת עולם השניה כשהתנקשו בחיי היטלר ימ"ש, היתה מהומה ועמדו כמה בחורים וקראו את העיתון, עבר עליהם

אחד אצל אילן, והבחור מבלי משים הושיט ידו ותלש עלה אחד מהאילן, תפס מיד רבנו את ידו ברעדה ויאמר לו מה עשית?! פחות משהו פרוטה ג"כ גזל רק אין בו חיוב השבה, חדל לך מהרגל זה. אחרי תפלת שחרית היה נוהג רבנו ללמוד עם שומעי לקחו משנ"ב וחפץ חיים והיה נזהר ומהיר שלא לעמוד אז במקום מעבר, שלא יצטרך מישהו להקיף ואפילו במעט.

בדרך כלל היו הבחורים מצחצחים את נעליהם סמוך לדלת חדרם מבחוץ וכשהיה רואה רבנו בחור מצחצח נעליו היה נעמד ולא היה יורד או עולה במדרגות עד שגמר הבחור ונכנס, כדי שלא לגרום לו אי נעימות.

הוא היה אומר שההמון רגיל לכוון או לומר בשעה שאומרים קדיש יתום לעילוי נשמת פלוני... ושוכחים שעיקר הכוונה צריך שתהא שיתגדל ויתקדש שמה רבא וכו' ועי"ז יהיה עילוי להנשמה אשר הוא אומר הקדיש עבורה!..

ומספר תלמיד אחד כי בזמן אחד אחד בחדשי הקיץ היה רבנו נוסע להתרחץ בימה של ת"א בחוף הנפרד ברחוב גורדון, והנה יום אחד חזר מת"א ואמר כנראה שהרחיצה בים אינו כ"כ בריא כמו שחשבת, והמשיך ואמר היום ברדתי בהמדרגות לחוף הים בא לקראתי אחד מתלמידי משיבת ראדין ופנה אלי בשמחה רבה ואמר שלום עליך רבי ומורי שמחתי כפולה שפגשתי את כבודו וגם כי תמיד היו לי היסוסים אם חוף ים זה ראוי להתרחץ בו, שמא המחיצה המפרדת אינה ראויה, אבל עכשיו שאני רואה את רבי כאן סרו ממני כל הפקפוקים. וסיים רבינו ז"ל באמרו אני כבר לא ירדתי לים היום וחזרתי כלעומת שבאתי, כי אף שאני לעצמי לא ידעתי מפקפוקים כאלה אך מכיון שאחרים המפקקים יתרחצו במקום זה מפני שאני עושה כן, זאת לא אעשה, וכפל עוד הפעם את דבריו שלמעלה שכנראה לא כל כך בריא להתרחץ בים!

תלמיד אחד בישיבה ניגש לרבינו ושאל אותו עצה אם יעבור לישיבה אחרת. רבינו לא ענה לו על אתר ואמר לו לפנות אליו שנית בפעם אחרת, למחרת חזר אותו תלמיד בשאלתו, וענהו תשובתי על שאלתך היא כי טובתך לעבור לישיבה אחרת, אבל בתנאי שלא תגלה לאף אחד כי אני הוא שיעצתיך לזה, והטעם הוא כי מאז שנפטרה רעייתי ע"ה הלוא אני מתפרנס מהמשכורת שאני מקבל מהישיבה, (עד לפטירתה היתה אשתו מוכרת עופות בשוק ומזה היו מתפרנסים), ולכן אני חייב לדאוג לטובת הישיבה, ואמנם טובתך האישית היא לעזוב, אבל אם תגלה שאני הוא שיעצתיך לזה, עלול לצאת ח"ו שם רע על הישיבה, ומשום כך התניתי אתך כאמור.

היה מעשה ואחד מהמקורבים אליו שפך לבו על איזה עוול גדול שנעשה לו ע"י פלוני ופלוני, רבנו כאילו האזין לדבריו ולא הפסיקו, לבסוף אמר לו דע לך כי לא קבלתי ואינני מקבל כלל את הלשה"ר שדיברת עליהם, ומה שלא הפסקתי אותך מלדבר, כי ראיתי סערת לבך הכואב על ענין זה, והייתי בטוח שאם לא אניח לך לדבר לפני לא תירגע ותלך לאחרים ותצעק מרה, וחוששני שמא האחרים יקבלו דבריך ותהיה חוטא וגם מחטיא את אחרים, לכן שמעתך אני! אבל דע כי לא קבלתי הלשה"ר ולא אקבל כאמור.

מספר בעה"ב נכבד אחד נ"י שאומנותו עבודת חשמל, כי ביום אחד אחרי תפלת מנחה שהתפלל בישיבה, מסר רבנו לידו מנורת חשמל לתקנה, הוא ראה שהתיקון הדרוש דבר פעוט, ושכרגיל היה מקבל עבור תיקון כזה כמה עשרות גרושים, והלך לחנותו ותיקן ולתפלת מעריב הביא המנורה בחזרה, אך היות ורבנו היה מאריך בתפלה כידוע, ירד הלה לדירתו של רבנו והניחה על שולחנו ודיו, ולא העלה על דעתו כלל לבקש רבינו שכר ע"ז, והנה האומן הלזה נוהג לקום ולבוא לביהכ"נ באשמורת הבוקר עוד קודם עלות השחר, והנה רואה הוא לפניו את רבנו שבא לשלם לו עבור התיקון, תמה האומן אמר מה זאת?! ויען לו רבנו בענות חן

ישן ב' שעות ליום, והנה אם נצרף עור זמן האכילה אצל חסידים הראשונים, ודאי שלא היה יותר משעה ליום, מה גם שבזמן האכילה היו מהרהרים בד"ת, וא"כ מכ"ד שעות היום - נלקחו שעה א' לאכילה וב' שעות לשינה וט' שעות לתפילה. והרי גם אנו לומדים לא יותר מ"ב שעות ביום, והגמ' שואלת: תורתן אימתי נעשית. ומכאן ראה שבדרך הטבע אי אפשר ללמוד כך!!!

הלכות ספר תורה

כג. היה מזהיר מאד לקום כראוי בפני ס"ת ולא ע"י סמיכה - שאם ינטל אותו דבר יפול, ואמר שהקימה מפני ס"ת היא מה"ת, שהרי למדו בק"ו מפני לומדיה עומדין מפניה לא כ"ש, והרי ק"ו מן התורה הוא, והוסיף, שאולי יש ללמוד זכות שבישיבה אנשים חוצצין בפני ס"ת.

כד. אמר לי רמ"ד הויער, כי מו"ר ז"ל אמר לו כמדומני בשם בעל ח"ח ז"ל, שמה שהכורכים חותכים גליונות הספרים, אין בזה קדושה, כי מעיקרא עושים הגליונות רחבים כדי שיהא אפשר לחתוך. [כמדומה שכן מפורש בשו"ת "משאת בנימין"].

רשימה י"ד

מכאן ואילך אנו מעתיקים רשימה כללית מכמה תלמידים ביחד אשר ליקטנו מרשימותיהם, מכיון שהיו בהם הרבה דברים אשר כבר נכתבו ונעתיקו ברשימות הקודמות, והמעט אשר נתחדש בהם צירפנו אותם יחד לרשימה א; ואתם הסליחה! בעלי רשומות אלו הם: ריב"ש נ"י, רש"ה נ"י, רשמ"ס נ"י, רח"פ נ"י, רי"ז נ"י, רבצ"ב נ"י, רד"ב נ"י, רש"ר נ"י.

בהנהגתו הידועה של רבנו ז"ל לדאוג למזוזות בבתיים שלא עשו מזוזות, מסר פעם לב' בחורים מהישיבה שמונים מזוזות שילכו לדופקם בבתיים בשכונות בורוכוב (גבעתיים של היום) והפציר בהם שבדרך ידברו בד"ת כדי שלא יוגרם עי"ז ביטול תורה ח"ו.

רבינו ז"ל היה נוהג לא לצלצל באוטובוס להעמידו במקום שהיה צריך לרדת כי אם כאשר היה הנהג מעמיד את האוטו ממילא מפני אחר שהיה רוצה לרדת או לעלות, באשר היה חושש לעכב את הנוסעים האחרים בגללו...

בחצר שליד הישיבה היה גר יהודי אשר היו שייכים לו שני עצי אקליפטוס גבוהים, וכרגיל כשהגיעו הימים לפני סוכות היו באים ילדים וקוטפים עצים מהאילנות לסכך בלא רשות, והיה רבינו נוהג לפנות לבעל העצים בערב החג וקונה ממנו את כל הסכך שקטפו הילדים ואח"כ היה אומר שמקנה הסכך לכאו"א כדי שלא יכשלו בסכך גזול.

כשהיה עולה או יורד במדרגות בישיבה בלילה סמוך לחדרי הבחורים היו רואים אותו לפעמים חולץ מנעליו והולך יחף, ואמר כי בדפיקות מנעליו יכול מי שהוא מהבחורים להתעורר משינתו, והרי"ז גזל!

פעם נתן לחייט לתקן מעילו של שבת, ובערב שבת לקח חזרה את המעיל ושלם כמובן, וכשהביאו לביתו ראה שהחייט תפר לו גם כפתור אחד שלא דיבר על זה, ולא לבש את המעיל בשבת זו, מחשש גזל, שהרי נמצא שלא שילם לו עבור הכפתור ותפירתו בבגד.

היה לו שעון ושרשרת של זהב ונגנב ממנו, והיה בין הבחורים אחד שהיה נחשד מכבר לגנב, ורצו לחקור את הבחור וכו' וכו', ולא הניח רבינו בשום אופן לעשות דבר בזה, כי אמר שאסור לביישו! פעם א' חלה ברגלו וחתנו הגאון הרב פישמן ז"ל הביא לו משחה לרפואה לאחר טיפול ממושך במשחה זו הורע המצב, ואמרו לו בנח ביתו שיפסק מלתת המשחה על רגלו, ולא רצה, באמרו שחתנו יתבייש בזה כשיתוודע לו.

ומספר תלמיד אחד כי פעם אחת טייל רבנו איתו ברחוב צדדי והיה משיח עמו ארוכות וקצרות במוסר, ונעמדו לזמן מה במקום

ומה אתם חושבים? וכי איסור "בל תלין פעולת שכיר" היכן הלך לו?!"

סיפר תלמיד אחד שלמד בישיבה והיה אז נער בן חמש עשרה שנה וחצי ובאה פעם אמו להישיבה לבקרו, ניגש רבנו שואל אותה את מי תבקש, ותען ותאמר את שמואל שלי, ויאמר לה אהה הבן שלך?!" מותר לך לקרוא אותו ר' שמואל!"

ומעשה בתושב א' בפתח תקוה (מיצאי עיר לומז'ה) שבא לקחת ברכת פרידה מרבינו כי נוסע הוא לחו"ל, ואמר לו כי יעבור גם בלומז'ה העיר. ואם יש לרבינו איזה דבר שם יעשה זאת בחפץ לב. ויען לו רבנו כן הדבר בלומז'ה יש אשה אלמנה אחת שיש לה חנות ממכר ספרים, וקניתי מאז ספר אחד ממנה וחוששני שלא שלמתי לה כראוי לערך דמי הספר בשוק, כי חשוב הוא מאד, לכן אבקשך אחי הטובה הזאת שכשתהיה שמה תשלם לה כמה שתבקש, ואני אשלם לכם לכשתחזרו לשלום. הלה קיים את דברו, ולכששאל לבעלת החנות כמה ישלם, ענתה לו מה רוצה הצדיק ממני? כבר שלח אלי כמה שלוחים בזאת, הוא שילם לי אז במיטב, ואינו חייב לי אף פרוטה...

ולבסוף נספר עובדא מפליאה, שסיפר ת"ח מופלג אחד שמעו זה מפי רבינו בעצמו, וזה יסוד גדול בעבודת השי"ת. באחד מקרוביו הקרובים ביותר היה אברך אחד עילוי עצום ות"ח מפורסם, אשר רבנו השתדל עבורו והושיבו על כסא רבנות בעיירה אחת קטנה, ושאלו את רבנו למה לא השתדל למנותו לראש ישיבה בישיבה פלונית (שהיה לרבנו השפעה שם), והרי האברך ראוי להיות ראש ישיבה מכל צד... וענה רבנו כי האברך הלזה אשר אמנם כל מעיינו בש"ס ופוסקים, אבל הזניח את לימוד המוסר, ולכן חוששני שלא טוב שיהיה לו תפקיד בישיבה... אבל עם בעלי בתים ובעיירה קטנה יוכל גם להמשיך בלימודו וטוב לו ולהם.

אמנם בא לידינו עוד כמה רשימות מתלמידים שלמדו בישיבה בזמנים שונים, אבל מכיון שאין בהם כמעט דברים חדשים אשר לא נזכרו ברשימות שנעתקו כאן (ושהגיעו קודם לרשימותיהם) השמטנום.

רשימה ט"ו (מלוקט)

כשהיינו נוסעים עם רבינו זצ"ל לתל אביב והיינו עוברים בכביש ז'בוטינסקי ליד בית העלים גהה לחולי נפש אמר רבינו שכתוב במשנה שאילן משיר פירות צובעים אותו בסוקרא כיון שהוא חולה אז מסמנים אותו. כמו כן כי אדם עץ השדה וכשרואים אדם חולה צריך להתפלל עליו שירפא ממחלתו, וכמו כן כשמתפללים "וחננו מאתך דעה בינה והשכל" צריך לזכור שכמו שאנו מבקשים לעצמנו דעה - להתפלל גם על חולי הנפש האלו ל"ע שתהא להם דעת.

כאשר היה רבינו מגיע לראדין, היה מרן החפץ חיים זצ"ל יוצא לקבל את פניו עד אישיוק העיירה הסמוכה לראדין, משום שהח"ח ידע מי הוא האיש ומה גדלותו.

אשתו הרבנית ע"ה התאוננה שלכל אנשי העיר שמגיעים לשאלו שאלות הוא עונה ואותה הוא שולח לרב. כמו"כ ישנם סוגי עופות שכ' בשל"ה שאין ע"ז מסורת אך העולם סומכים ע"ז ואוכלים אותם. רבינו לא הרשה בביתו להכניס עופות אלו, באמרו: עם השל"ה איני מתעסק.

בביתו היה מוריד את נעליו לא להפריע לרבנית בשנתה.

מעשה היה בתקופה שהיה עוצר של האנגלים בפתח תקוה והיה אסור לצאת מהבית עד שבע בבוקר, ובאחת השבתות יצא רבינו מוקדם מביתו לישיבה והאנגלים ראו יהודי, מיד עצרו אותו והביאוהו לתחנת המשטרה. במשטרה היו שוטרים יהודים וכשראוהו מיד נבהלו ושחררוהו לנפשו. באותה שבת, שבת בפתח תקוה כ"ק האדמו"ר מו'זיניץ האמרי חיים זצ"ל ובסעודה שלישית נכנסו כמה בחורים עם רבינו לשולחנו של האדמו"ר, וכל פתח

תקוה כבר שמעה על הנעשה. שאלו האדמו"ר, "ר' אליהו מה קרה לכם היום בבוקר?" רבינו התנצל ואמר: "אני לא אשם בכלום, פשוט יצאתי מהבית מוקדם להספיק זמן קריאת שמע, ואז תפסו אותי למעצר, אני איני אשם". (ע"כ מר' זאב אידלמן זצ"ל).

בהיותו בעיר מינסק פגש ברוקח יהודי שהיה ממונה על כל צרכי המצוה שבעיר. שאלו רבינו: כיצד הגעת לכל זה? והשיב, כי בעבר היה רחוק משמירת תורה ומצוות ופגש במרן החפץ חיים זצ"ל שפנה ואמר לו: הגם שהנך גובה מעות על שירותך, בכ"ז תכוון כי הנך חפץ לקיים מצוות ביקור חולים ורפואתם. דברי החפץ חיים חדרו עמוק לליבו והוא שב בתשובה שלימה.

סיפר הרב יעקב משה הנפלינג שליט"א, פעם נסע מבני ברק לפתח תקוה וכשעלה על האוטובוס ישב שם רבינו וקם ואמר לו שישב, כמובן שלא הסכים, א"ל רבינו, יהודי ניצול שואה חלוש עולה לאוטובוס - מגיע לו לשבת לפני.

בכל יום שיש היה רבינו יוצא עם ראש הישיבה הגרמ"ל עוזר זצ"ל לחנויות לסוגרם לפני שבת.

כשנפטרה אשתו ע"ה הראו לו את נוסח המודעות והיה כתוב הרבנית, אמר אני לא רב אז היא לא רבנית והסכים שיכתבו "הצדקנית".

מעשה ורבי אליהו נכנס לחנות מכשירי הכתיבה של הורביץ, ברחוב חובבי ציון, וקנה חבילת מעטפות למכתבים. חבילה בת חמשים מעטפות. כעבור זמן מה שב רבי אליהו לחנות ובידו מעטפה אחת. ספרתי את החפיסה, אמר, והיו בה חמשים ואחת מעטפות. הוא מחזיר איפוא מעטפה אחת, עודפת.

אני איני יודע - משיב בעל החנות - חבילה קניתי, חבילה מכרתי. יזכה הרבי במקחו.

אכן - עונה רבי אליהו - לשם כך אכן באתי, כדי שתחזיר את המעטפה העודפת ליצרן. הן שם אירעה הטעות...

מן הישיבה לא נהנה. לפרנסתם, פתחה הרבנית חנות עופות בשוק. עברו שנים, והרבנית חלתה ונפטרה. את לווייתה, אגב, זימן רבי אליהו לשעת צהריים, לשעת מנוחת התלמידים, שלא ייגרם ביטול תורה.

ככלות שבעת ימי האבלות, תלה רבי אליהו שלט בחנות, וזה תוכנו:

אם הרבנית לוותה כסף ממאן דהו, יבא נא אליו ויקבל את כספו.

לבא אליו לצריפו הדל? לישיבה, בה עשה לילות כימים? לא.

משך שבוע ושבועיים פתח רבי אליהו את החנות בשוק מדי יום ביומו, ישב ליד דלפק השיש המחורץ, אפוף ריחות איטלוי, ספר בידו, וחיכה לנושים שיבואו...

מעשה בשמחת תורה, הבחורים ששו ושמחו, הלכו מבית ראש ישיבה אחד לשני, שרו ורקדו, אכלו ושתו, ובכל הדרך הארוכה מלווה אותם רבינו ברגליו הכואבות.

התחנה האחרונה היתה אצל רבי בן ציון גליס, ראש החברה קדישא בפתח תקוה, ואז לפני תפילת מעריב היסה רבינו את הציבור העולז, ובירך לפנייהם בקול ברכה אחרונה.

לשם כך, שירך את רגליו מבית לבית, כל אותו יום...

לא היה רוצה לקבל שכירות מהישיבה רק בצמצום גדול, כי אמר שאין לו צורך ביותר מזה וא"כ אסור לו לקחת יותר. ומספרים, כי פעם שמע את הרב דפתח תקוה מתאונן על המצב הדחוק בישיבה, ומיד החזיר לו חלק מהשכירות המועטת שקיבל.

לעומת זאת, כשנשאל מה יש לענות לשואלים על ראש ישיבה שבנה לו דירה נאה וקנה ריהוט יפה. ענה: "מדוע מותר לרופא פלוני (הגר בסמוך לישיבה) לשבת בוילה יפה ולראש ישיבה שמוסר נפשו לישיבה, לא?" כך ראינוהו בגדלותו וצדקתו מסתפק במועט שבמועט לעצמו; אך לא כן הבנתו לגבי אחרים.